IslamHouse.com

Osoul Center

Pashto

پښتو

په قراني ايتونوكې د توحيد الاسماء والصفات تحقيق او څيړنه

ويندى

العلامة محمد الأمين الشنقيطي

ژباړه

لقمان حكيم حكمت

منهج ودراسات لتوحيد الأسماء والصفات

المؤلف
العلامة محمد الأمين الشنقيطي

الترجمة
لقمان حكيم حكمت

PASHTO
بشتو

أُعد هذا الكتاب وصمّم من قبل مركز أصول، وجميع الصور المستخدمة في التصميم يملك المركز حقوقها، وإن مركز أصول يتيح لكل مسلم طباعة الكتاب ونشره بأي وسيلة، بشرط الالتزام بالإشارة إلى المصدر، وعدم التغيير في النص، وفي حالة الطباعة يوصي المركز بالالتزام بمعاييره في جودة الطباعة.

+966 504 442 532

+966 11 445 4900

+966 11 497 0126

P.O.BOX 29465 Riyadh 11457

osoul@rabwah.com

www.osoulcenter.com

بسم الله الرحمن الرحیم

نوم لړ

د فضیلة الشیخ محمد افضل السلفي تقریظ	۹
پیلیزه	۱۱
د موضوع د اختیارولو سبب او مهم لاملونه	۱۳
په ژباړه کې زما تګلاره	۱۵
د تشکر اظهار	۱۷
د لیکوال د ژوند لنډ سوانح	۱۹
د توحید الأسماء والصفات تعریف	۲۵
په توحید الاسماء والصفات باندې د ایمان لرلو ګټې	۲۷
هغه ډلې چې په اسماؤ او صفاتو کې ګمراه شوي دي	۳۳
د الله له صفاتو څخه د منکر حکم	٤۷
د عقیدې ژباړل شوي مصطلحات	٤۹
د الله پاك د صفتونو انواع اوډولونه	٦۳
د الله پاك د صفتونو اړوند اصول او قواعد	٦۷
د الله پاک د اسمونو متعلق قواعد او ضوابط	۷۱
د الله پاك د صفتونو هکله قواعد او ضوابط	۷۵
توحید الاسماء والصفات د عقل او نقل په اعتبار سره	۷۹
صفات معنویه او پر هغې بحث او څېړنه	۸۵

د متکلمينو په نيز سلبي صفتونه او په هغې علمي څېړنه	۹۳
د اووه ګونو صفتونو څېړنه	۹۷
په جامعه صفتونو خبرې اترې	۱۰۳
هغه صفتونه چې متکلمينو پکې اختلاف کړی دی	۱۰۷
د استواء مسئله	۱۱۱
د تاويل فتنه	۱۱۷
په تاويل عقيده لرل د تعطيل ستر لامل دی	۱۲۱
د سلفو صالحينو او د خلفو د مذهب ترمنځ کره کتنه	۱۳۵

د فضيلة الشيخ مناظر اهل حديث محمد افضل السلفي تقريظ

نحمده و نصلي على رسوله الكريم اما بعد:

دا رساله په توحید الاسماء والصفات کې چې د علامه محمد الامين شنقيطي ﷫ تصنيف دی مختصره او جامعه رساله ده په مسئله د توحيد في الاسماء والصفات کې، چونکه رساله په عربۍ وه نو کوم خلق چې په عربۍ نه پوهېږي هغو ترې استفاده نه شوه کولی نو محترم وررور مولانا لقمان حکيم حکمت صاحب دغه رساله په پښتو ژبه کې ترجمه کړه د پاره د عموم فائدې او په ډېر ښه انداز سره يې دا کارخير کړی دی.

الله نه دعا ده چې مصنف ﷫ او مترجم ته جزاء خير ورکړي او دا د دوی د نجات ذريعه وګرځوي.

العبد الاحقر

محمد افضل السلفي عفى عنه

پیلیزه

الحمد لله رب العلمين، ولاعدوان الا على الظالمين، كالمبتدعة و المشركين، والصلاة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين، محمد وعلى اله واصحابه اجمعين، وعلى كل من سار بنهجه وتمسك بسنته الى يوم الدين.

په ديني نظام کې توحيد ته هغه مقام حاصل دی کوم مقام چې په انساني جسم کې زړه ته حاصل دی، په دې معنی که زړه روغ او له رنځونو څخه سالم وي نو نيك اثر يې په جسم هم له ورايه معلومېږي چې جسم روغ رمټ او تندرست دی.

توحيد تر ټولو شيانو دومره مهم او عملي حقيقت دی چې د انسان په وګړيز او ټولنيز ژوند ژواك کې ځانګړی اثر لري، په انفرادي ژوند کې يې نيك اثر او مثبت اغيز دا دی چې په توحيد اقرار کول انسان ته دومره لوړ مقام ورکوي چې د اشرف المخلوقات په بناء يې مستحق دی.

او د انسان په ټولنيز ژوند يې مثبت اغيز دا دی چې د انساني معاشرې بنسټ د پوره عدل او صحيح مساوات قيام دی او کامل عدل او صحيح مساوات د الله پاك د احديت او يووالي او د هغه په اسماوو او صفتونو پورې تړلی دی.

د قراني ايتونو له لوستلو څخه دا جوته کېږي چې توحيد د انسانيت معيار او دکايناتو فطري غوښتنه ده او د قران کريم زياتره برخه هم په دغه مسئله غږېدلې ده، له همدې ځايه ويلای شو چې توحيد د ټول دين درېيمه برخه تشکيلوي او په دغه بناء د اخلاص سورت ته چې خالص د توحيد سورت دی د قرانکريم ثلث ويل شوی دی.

په دې کې هيڅ شك نشته چې توحيد الاسماء والصفات د اسلام د سپيڅلي دين هغه برخه ده چې د زياتو علماوو، پوهانو او د مذاهبو څښتنانو ښې پکې ښويدلې دي، ان چې مختلفې او بېلا بېلې نظريې يې په دې اړه څرګندې کړې

دي، په دغه منظور مې د دې کلك عزم وکړ چې د علامة محمدالامين شنقيطي رحمه الله عربۍ کې چاپ شوې محاضره پښتو ته وژباړم او خپل پښتانه ورونه هم د توحید له دې عزتمند ډول څخه خبر کړم، ځکه انسان د ژوند هدف یواځې دا دی چې خپل حق رب او پروردګار په صحیح معنی او ثابتو صفتونو وپېژني.

په اخر کې له رب العلمین د دې نعمت په بدل کې ډېر شکر اداء کوم چې زه يې د دې جوګه کړم چې د اسلامې دین د خدمت اړوند مې اندك عمل وړاندې کړ.

الله جل جلاله دې زما څخه دا عمل قبول وګرځوي او الله پاك دې پرې تمامو مسلمانانوته خیر، فائده او ګټه ورسوي.

د موضوع د اختيارولو سبب او مهم لاملونه

د دې موضوع د اختيارولو ډېر لاملونه و چې زه يې د دې رسالې په ژباړلو مکلف کړم چې ځينو ته مې په سريزه کې لنډه اشاره وکړه او ځينې نور يې په لاندې ډول په لنډه توګه يادوم:

١ د توحيد الاسماء و الصفات اړوند مې په پښتو ژبه کې مفصل کتاب تر سترګو نه شو لکه څومره کتابونه چې په توحيد الالوهية او توحيد الربوبية کې ليکل شوي او ژباړل شوي دي، په دې تکل چې په پښتو ژبه کې هم بايد د مشکل د حل په اندازه د توحيد الاسماء والصفات په نوم کتاب شتون ولري، ما د دې کتاب ژباړل پيل کړل.

٢ په دې کې هېڅ شك نشته چې توحيد الاسماء والصفات د توحيد تر ټولو انواعو بهترينه نوعه ده، ځکه دا ډول توحيد د الله پاك د ذات او د هغه د نومونو او صفتونو څېړنه کوي او له بل پلوه په توحيد الوهيت او ربوبيت باندې د خلکو ايمان نور هم تر هغه حده پياوړی کېږي چې څومره ايمان يې په توحيد الاسماء والصفات وي او رښتيا ده چې -شرف العلوم بشرف المعلوم- د پوهې شرف او قدر د معلوم د قدر او شرف په اندازه وي.

٣ د توحيد الاسماء والصفات په موضوع کې مې د ليکنې پر ځای ژباړه ځکه غوره کړه چې شنقيطي صاحب په خپلې دغې محاضره کې د منطق او فلسفې باطل او پوك مصطلحات چې د عقيدې په تخريب کې عملي کردار اداء کوي د قرانکريم او نبوي حديثونو په رڼا کې په علمي انداز رد او ځواب کړي دي.

او د دغې سربېره پر هغې مذهبونو چې په توحيدالاسماء والصفات کې يې د خپل مذهب د ټينګښت په خاطر د قرانکريم او نبوي حديثونو او عقلي دلائلو څخه په خطا او غلطې استفادې کولو ناوړه مفهوم او ناروا موقف اختيار کړی دی، د بطلان کرښې راښکلې دي او له صحيح دليل څخه د هغوی د ناسم استدلال خوګانې او نيمګړتياوې په ګوته کړې دي.

۴ زه خپله هم كلك خواهشتمند وم چې د قرانكريم او نبوي نصوصو په رڼا كې د الله پاك د نومونو او صفتونو په باب دروسته لار وپېژنم، تر شو وكولای شم چې د توان په اندازه خلك په سمه توګه قانع كړم.

۵ په الله ايمان هله كامل بلل كيږي چې په نومونو او صفتونو يې لائق ايمان ولرل شي.

٦ د الله د نومونو پېژندل د ايمان برخه ده، په نومونو يې ايمان لرلو ته الله خپله رابللي يو او د الله د امر منل واجب دي.

۷ د سلفو صالحينو په څېر د الله په نومونو او صفتونو ايمان لرل د انحراف له ګردو ډولونو څخه انسان ته سلامتيا وركوي، له دې كبله معطله او ممثله او نور منحرفين څكه معصيت كې واقع دي چې د الله په نومونو او صفتونو ايمان لرلو كې د سلفو صالحينو پېروكار نه دي.

۸ د الله په نومونو او صفتونو د هغه د شان سره لائق حقيقي ايمان لرل انسان ته د الله له عذاب څخه خلاصون وركوي، الله فرمايي:

﴿وَذَرُواْ ٱلَّذِينَ يُلۡحِدُونَ فِيٓ أَسۡمَٰٓئِهِۦۚ سَيُجۡزَوۡنَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ﴾ [سورت أعراف: ۱۸۰]

۹ په قران كريم كې اية الكرسي ته د عظمت ځانګړی مقام حاصل دی، له دې لامله چې د توحيد او د الله د نومونو او صفتونو باندې عام تام شمول لري.

۱۰ سورت اخلاص ته هم د توحيدالاسماء والصفات د جلاليت له كبله د قران دريمه برخه ويل شوې ده چې دې خبرې ته مو په سريزه كې هم اشاره كړې ده.

۱۱ په توحيد الاسماء والصفات باندې كلك حقيقي د الله د شان سره لائق ايمان لرل ډېرې ګټې لري چې باوري انسان ته يې په وخت په وخت معلومات كيږي.

په ژباړه کې زما تګلاره

دکتاب په ژباړه کې مې لاندنۍ لاره خپله کړې ده:

١ د کتاب ترجمه مې په ډېره زیاته اسانه پـښتو کړیده، چې له هر ډول غموض او خفاء څخه لرې ده.

٢ د هر ایت معنی مې په اسانه پښتو کې له باور وړ تفسیرونو څخه راخستې ده، چې مشهور تفسیر يې د علامه سید عبدالسلام رستمي ﷬ صاحب تفسیر دی.

٣ د ژباړې ترڅنګ مې کتاب ته د موضوعګانو فهرس هم ورکړ، ځکه چې دې کتاب پخپله فهرس نه درلود.

٤ د عقیدې اړوند مصطلحات مې هم ترجمه کړې دي، په دې معنی که څوک د لوستلو په جریان کې له دغې مصطلحاتو څخه کوم مشکل دخپل ځان په نه فهمیدو کې ووینې، کولای شي د ترجمه شوي اصطلاحاتو څخه فایده ترلاسه کړي.

٥ ټول هغه منطقي او فلسفي اصطلاحات چې د متکلمینو د الله د نومونو او صفتونو څخه د انکار لپاره په خپلو عقیدوی کتابونو کې راوړې دي، زیار مې ویستې او د توان په اندازه مې په تفصیلي ډول څېړلي دي، په دې خاطر چې د کتاب د لوست په مهال لوستوال ته ستونزه راولاړه نه شي.

د تشکر اظهار

له هرڅه نه وړاندې د الله پاک چې حق پروردګار او د ټولو کائناتو خالق او مالک دی، په ښايسته نومونو او اوچتو صفتونو موصوف ذات دی، د هغې ټولو نعمتونو په بدل کې يې شکريه اداء کوم چې زما د بدن ټول غړي يې له شکريې اداء څخه قاصر دي په عمومي توګه يې ګردو انسانانو ته او په ځانګړې توګه يې ما ته رابښلي دي.

په دوهم پړاو کې د هغه دوو معـززو هستيو چې زما له والدينو څخه عبارت دی شکريه اداء کوم چې زه يې تحصيل او تعلم ته وقف کړم او زما د تحصيل په بدل کې يې خپل ځانونه د ژوند هر ډول ستونزو ته سپر کړ، يواځې زما د روښانه مستقبل په تکل ېې زما د دنياوي هر راز ګټې وتې نه لاسونه ومينځل.

په دريم پړاو کې د مجاهدينو د ستر سالار د شهيد شيخ جميل الرحمن رحمه الله شکر اداء کوم چې د هجرت په تنګو سختو حالاتو کې يې راته نبوي مشعلونه ودان کړل، په رښتيا هم دوی الله پاک زمونږ د سعادت او نيبختکتۍ سببونه وګرځول، الله پاک دی ورته قبر روښانه او د جنت باغيچه وګرځوي.

او په څلورم پړاو کې د ټولو روحانی ښونکـوو شکريه او مننه اداء کوم چې زما په زده کړو او تعليم کې يې تر هر چا مهم ترين رول لوبولای دی بالخصوص قابل قدر استاذ قاضي محمد حکيم حکيم چې زما د برې ليک په دی منوګراف يې په زړه پورې اشراف او نظارت وکړ او زما ژباړې ته يې د زبر زېر اميل ورواچو.

په پای کې يو ځل بيا د دغی ټولو شکريه د يو شاعر په دې شعر اداء کوم چې:

فاللـه يجزيهـم بما هـم اهله — من ليس يجزيه يدي ولساني

فاللـه يجزيهـم بماهـم اهلـه — من جنة المـأوى مع الرضوان

او په ډېرې زياتې تسلی ورته وايم چې:

هغه د ګلابونو کروندې چې تاسو يې د راټوکېدو او د غوټۍ کېدو او بيا د ګل کېدو په طمعه شپې سبا کولې نن يې ګلان نيولي دي، هغه ميوه دارې نيالګۍ چې پرون مو په علمي بڼونو کې کرلې وې نن يې مېوې نيولي دي.

ستاسو د ټولو دې ژوند نيکمرغه او د ژوند پای مو لا پسې نيکمرغه شه

جنتونه مو ځای او ټول روزل شوي داعيان مو صدقه جاريه شه، زيار په د الله په دربار کې په دومره اندازه قبول شه چې ستاسو له تصور څخه بهر وي.

ستاسو د مبارکو لاسونو، قدمونو، د خولې څخه راوتي بابرکته کلمات مو د نړۍ تر پايه مه ودرېږه.

زمونږ علمي ټاټوبی (د امام بخاري پوهنتون) دې الله پاک په دعوت، په ښوونې او روزنې سمبال لري، په خپلې ځانګړې مرستې او لورينې دې الله ونازوي.

په رياض کې د مکتب التعاوني للدعوة والارشاد حي الربوة هم ډېر شکريه ادا کوم د پښتو لپاره د خپل غورن چاڼ په سلسله کې زما د کتاب انتخاب وکړ، الله دې ترې دا عمل قبول کړي او جنت الفردوس دې الله ونازوي.

امين يارب الخلائق اجمعين

لقمان حکيم حکمت

د ليکوال د ژوند سوانح

شايد ډېر زيات خلک به داسې وي چې د فضيلة العلامة محمد الامين شنقيطي ﷫ د ژوند په اړه څه نا څه مات ګوډ معلومات لرى، مونږ هم دومره ويلای شو چې علامة شنقيطي ﷫ د رياض په نړيوال اسلامي پوهنتون کې د شرعياتو او ادبياتو په څانګو کې د استاذ په صفت پاتې شوى دى.

همدارنګه يې د مدينې منورې په نړيوال اسلامي پوهنتون کې هم تدريسي دندې مخ په وړاندې بوولې دي، نور راز راز دندې يې هم دغلته ترسره کړيدي.

هغه له دې څخه هم مشهور دى چې تعارف يې وشي.

زيات خلک به داسې هم وي چې شنقيطي صاحب خو به يا له سماع له لارې پيژني او يا به يې ورسره ليدل کتل شوي وي خو د شاګرد په توګه يې ما هم د مزيد تعارف په خاطر خپل قلم د هغه په تعارف داسې ګويان کړ:

د شيخ ﷫ نوم

د شيخ ﷫ نوم محمدالأمين د پلار نوم يې محمد المختار او د نيکه نوم يې عبدالقادر دى، دغه ډول مرکب نومونه لکه د هغه او پلار يې چې دي د هغوى په ټولې ښارونو کې ډېر دي.

د شيخ ﷫ نسب

د شيخ ﷫ نسبي سلسله يعقوب بن جاکن الابرم ته رسيږي چې د مشهورې او معروفې قبيلې (جکنيين) نيکه او پدر کلان شميرل کيږي، دغه قبيله په نسبي سلسله کې د (حمير) مشهورې قبيلې ته رسيږي.

د شيخ ﷫ پلرنى وطن

شيخ ﷫ د موريتانيا په مشهور ښار شنقيط کې زيږيدلى دى، شنقيط د موريتانيا

ختيځه برخه ده، شنقيط پخپله د محيط اطلسي ختيځ، د مراکش او جزائر جنوب او د سنګال شمال ته واقع دی.

د شيخ ﷫ پيدايشت

شنقيطی ﷫ په (١٣٢٥ ه) کال کې دې فاني دنياګۍ کې سترګی غړولي دي، مور يې د پلار خپله د تره لور وه.

د شيخ ﷫ نشأت

شنقيطي ﷫ په داسې کورنۍ کې زږېدلی دی چې نارينه او زنانه قام يې ټول په علمي جامه ملبوس وو، د عادت سره سم هغه خپلې لومړنۍ زده کړې د خپلو ماماګانو او ماميانو څخه کړيدي، همدغې لومړنی زده کړو يې د مستقبل په روښولو کې تر هرڅه مهم رول ولوبو.

د شنقيطي ﷫ زده کړې او تحصيل

شيخ ﷫ تر ټولو لومړی پخپل پلرني ټبر او ټاټوبي کې له بېلابېلو پوهانو څخه رنګارنګ فنون زده کړل چې له تفسير، فقه، اصول، نحو، صرف، بلاغت څخه عبارت دي، هېره دې نوي چې سيرت يې د دغی تعليماتو ترڅنګ د خپل کور له زنانه و څخه زده کړی و او ورسره يې منطق له مطالعې له لارې ضبط کړ.

زيات استاذان يې د خپلې کورنۍ او ځای ميشت خلک دي چې له جملې څخه يې شيخ محمد بن صالح، علامة أحمد الافرم بن المختار، شيخ احمد بن عمر، لوی فقيه محمد بن النعمة الزيدان، فنون پوهه احمد بن فال بن وده او داسې نور دي.

د پوهنې او تحصيل منهج

د شيخ ﷫ په کلو اوښارونو کې هيڅ څوک دا نه شي کولای چې مختلف فنون سره يو ځای ياد او زده کړي او نه زده کونکی کولای شي چې له دوو او يا له زياتو ښونکو څخه په يو آن کې زده کړې مخ په وړاندې بوځي، زده کونکي يو فن تر هغه مهال زده کوي ترڅو يې ښه قوي ضبط او ياد کړي.

د پوهنې او تحصيل لارښود

هغه فن چې زده کونکي يې په زده کړه بوخت وي تر ټولو لومړی د دغی فن

متون په یادو ضبط کوی، تر یوحده دا هم کېدای شي چې د ښونکي سره بېلا بېل فنون د تدریسي مادې په څېر یو ځای کړي.

د درسونو رسمي دوام هره ورځ له سهار مهال شروع اخلي او د ماسخوتن له لمونځ سره پای ته رسیږي چې ترمنځ یې د خوراک څښاک او ذهني استراحت د وختونو خاص خیال هم ساتل کیږي.

دغه د شیخ ﷫ د کلي او ښارد درس او تدریس مهال ویش دی چې د اخترونو د مناسبت ترڅنګ پکې د پنجشنبې او د جمعې مبارکې ورځې هم رخصتیاني وي.

برسېره پر دغې د تېرو درسونو مذاکره ورپکې هرکال د رمضان د مبارکې میاشتې په دوران کې د دورې په شکل کیږي.

د درس او تدریس په مهال د ښونکي او زده کونکي خپل منځنۍ اړیکې لکه د ځوی او پلار او مور ترمنځ علاقه وي، هر زده کونکی خپل اړوند د ژوندچارې بخپله تر سره کوی، خو که زده کونکی د زده کړې په مهال کوم اقتصادي او یا هم بل کورنی مشکل حس کړي نو ښونکی یې ورسره کلکه مرسته او کومک کوي.

ځینو وختونو کې داسې هم کیږي چې ښونکی د خپل زده کونکي خرچه تر هغه مهاله په خپله غاړه اخلي چې ترڅو زده کونکی ورسره ټولې زده کړې بشپړې کړي.

خو شیخ ﷫ بخپله چې به یې له کوم ښونکي څخه زده کړه کوله نو خپل ځان به یې په مالي پانګې او په پوره توښې او زیاتی بودیجې د خادمانو په شمول کلک سمبالو

د شنقیطي ﷫ له تحصیل وروسته ژوندی کردار

له فراغت وروسته شنقیطي ﷫ خپلو زده کړوته نوره ادامه هم ورکړه، د دغې ترڅنګ به یې د خلکو ترمنځ شخړې او د تاو تریخوالي لانجې کونجې هم فیصله کولې آن چې د عوامو او موجوده حکومت په وړاندې یې قضائي پریکړې قابل قبول وي.

د شنقیطي ﷫ حجاز ته سفر

په ۱۳۶۰ هجري کال کې يې د حج د مراسمو د آداء کولو په منظور حجاز ته سفر وکړ او هم هلته يې په نبوي مسجد کې د تدریس لړۍ پیل کړه، د دغې ترڅنګ ورسره ځینو چارواکو د پېژندګلو خطونه سره يو بل ته واستول بالاخره يې ورنه په حرمینو کې د تدریس لپاره د پاتې کېدو طلب وکړ.

په (۱۳۷۱ھ) کال کې ورځخه په عامو معهدونو او پوهنتونونو کې د ښوونې طلب وشو، بیا په (۱۳۸۱ ھ) کې د مدینې منورې نړیوال اسلامي پوهنتون ته منتقل شو.

د شنقیطي ﷫ علمي لیکنې او اثار

۱. انساب العرب. نشته دی

۲. فروع مالک.

په شعري بڼه يې لیکلی دی.مخطوط.

۳. الفية المنطق. مخطوط

۴. نظم في الفرائض. مخطوط

۵. رحلة خروجه من البلاد الى المدينة.

په دې لیکنه کې يې د پوهنې او روزنې بېلابېل ټول ډولونه لیکلي دي، برسېره پر دغې يې هغه مناقشې او بحثونه هم لیکلي دي چې ورسره په لاره کې شویدي. مخطوط

۶. شرح على مراقي السعود. مخطوط

۷. شرح على السلم. مخطوط

۸. دفع ایهام الاضطراب عن آی الکتاب. مطبوع[1]

۹. منع جواز المجاز فی المنزل للتعبد و الاعجاز. مطبوع.

۱۰. اضواء البیان فی تفسیرالقران بالقران.

---

(۱) دا کتاب د اضواء البیان په اخره حصه کې چاپ شوی دی

د دې کتاب لومړني شپږ جلدونه چاپ شوي دي چې د سورت حج په اخرنۍ ايت سرته رسيږي او د زياتو مطالبو اوغوښتونو له کبله اول او دوهم جلدونه بار بار نشر شوي دي[1].

١١ مذكرة فى الاصول.

١٢ أدب البحث و المناظرة.

دا د علامة شنقيطي رحمه الله په اړه مات ګوډ معلومات و چې د قلم په ژبه مو پرې د کاغذ مخ تور کړ، اما هغه معلومات چې د هغه په هکله يې د هغه شاګردان لرى نو هغه يواځې مثالي نه بلکې په ادب او تربيه کې نېک مقتدى و او د علمي اړخه اګر که هغه مالکي مذهبی و، خو د مذهب خيال ساتنه يې اخرى نظريه وه، له همدغې نګاه نه هغه د الله پاک په ځانګړي احسان مجتهد او د اجتهاد په ګانه سمبال و، د الله پاک له فضل او مهرباني له مخې هغه کولاى شول چې احکام له ايتونو او نبوي حديثونو څخه په ښه توګه استنباط کړي او د مخالفو مسئلو په هکله کره کتنه وکړي، بيا د صحت او صواب په مهال ورته ترجيح ورکړي.

د دى مسايلو په اړوند هغه ځوک ښه معلومات لري چې د هغه تفسير أضواء البيان يې په ښه سوچ او فکر او په پوره تحقيق لوستلى وي.

له فاني دنيا څخه يې (١٣٩٣ ه) کې په مدينه منوره کې خپلې سترګې پټې کړې.

اروا دې ښاد وي

---

(١) هېره دې نوي چې اووم اواتم جلد يې د هغه د معتمد او پياوړي شاګرد (عطية محمد سالم) له تکميل څخه دى.

د توحید الاسماء والصفات تعریف

١ په هغو نومونو او صفتونو ایمان لرل چې الله پرې خپل ځان په قران کې یا پرې رسول کریم ﷺ په صحیحو او صریحو حدیثونو کې موصوف کړی وي دغه نومونه الله لره داسې ثابتول چې څنګه ورسره مناسب وي[١].

٢ یا د الله د عظمت او جلال او جمال په صفتونو باندې هر اړخیزه د یووالي عقیده لرل او په هغه نومونو او صفتونو کلک باور لرل چې الله د خپل ځان لپاره په قران کریم کې او یا هم ورله رسول کریم ﷺ په صحیحو او صریحو حدیثونو کې ثابت کړي وي [٢].

٣ شیخ عبدالرحمن بن سعدي ﷺ وايي: الله پاک د عظمت او جلال او جمال په ټولو صفتونو په هر اړخیزه او ځانګړې توګه داسې توصیفول چې د شریک او شبیه سره هیڅ راز تعلق نه لري.

په دې معنی چې الله لره د معناګانو او احکامو سره چې قراني ایتونه او نبوي حدیثونه پرې دلالت کوي ټول هغه اسمونه او صفتونه ثابتول چې هغه د ځان لپاره ثابت کړي دي او یا ورله رسول کریم ﷺ ثابت کړي وي چې نه به ترې هیڅ ثابت نوم او صفت نفي کوي او نه به په کې تعطیل، نه تحریف او نه هم تمثیل کوي.

او ورڅخه د نقص او عیب ټول هغه اسمونه او صفتونه نفي کول چې د الله د کمال سره منافات لري[٣].

(١) أعلام السنة المنشورة د شیخ حافظ الحکمي لیکنه او د مصطفی أبو النصر شلبي تحقیق: (٥٦).
(٢) الأسئلة والأجوبة الأصولية على العقيدة الواسطية د شیخ عبد العزیز السلمان لیکنه: (٤١- ٤٢).
(٣) القول السدید في مقاصد التوحید: (٣ / ١٠) مجموعة ابن سعدي.

په توحيد الاسماء والصفات باندې د ايمان لرلو ګټې[1]

د الله په نومونو او صفتونو ځان پوهول او د الله د مراد سره سم ترې فهم اخستل له شرف او عزت څخه ډک علم دی چې د مومن په ايمان نيکې اغېزې او ګټور اثر لري.

د الله د نومونو اوصفتونو د بيان او تفصيل، د وضاحت او شرحې متعلق محکمو او وروستنو ديني حق پرسته علماو ډېر زيار ويستی تر څو ګټې او فائدې يې مسلمانانو ته لا پسې روښانه کړي چې د بېلګې په توګه يې زه ځينې قابل ذکر بولم:

(۱) په لائقه توګه الله هله پېژندل کيږي چې په نومونو او صفتونو يې لائق علم او ايمان ولرل شي، الله خپل مخلوق په دې خاطر شته کړی دی چې هم يې وپېژني او لائقه بندګي يې وکړي، که د توحيدالاسماء والصفات په علم څوک بوخت وي نو پوهه دې شي چې په هغه څه بوخت دی چې الله پاک ورلره پيدا کړی دی، او په توحيد الاسماء والصفات باندې جهل او ناپوهي، په دې علم ځان نه مصروفول د هغه عبادت ضياع ده چې له کبله يې الله مخلوق شته کړی دی، دا به د انسان لويه جفا وي چې ورځ تر بلې پرې د رب کائنات رنګارنګ پېرزوينې او لورينې راورېږي او دا يې اړوند جاهل وي او معرفت يې هېڅ اړتيا نه بولي.

انسان تر هغه خپل رب نه شي پېژندلای تر څو هغه نصوص په لائقه توګه ونه پېژني چې د هغه په نومونو او صفتونو شمول لري او د هغه په افعالو او اسماؤ يې تصريح کړې وي، لکه اية الکرسي، سورت اخلاص او د سورت حشر اخرنې ايتونه مثلاً.

(۱) كتاب التوحيد ومعرفة أسماء الله وصفاته على الاتفاق والتفرد د ابن مندة ليکنه، تحقيق الشيخ د. علي الفقيهي (۲ /۱۸– ۱۹). التفسير القيم د ابن قيم ليکنه: (۲٤ – ۳۷). مفتاح دار السعادة د ابن قيم ليکنه: (۲ /۹۰۹۱) القول السديد د ابن سعدي ليکنه: (۱٦۱– ۱٦۳). الأسماء والصفات في معتقد أهل السنة والجماعة د دکتورعمر الأشقر ليکنه: (۱۸– ۳۹).

٢ الله په خپلو نومونو او صفتونو په لائقه توګه پېژندل په انسان کې د هغه سره محبت، په عمل کې اخلاص، له الله څخه ډار او خوف، له هغه څخه امېد ساتل او... په نصيب کوي، له دې څخه بله نېکمرغي نشته او څوک چې د الله نومونه او صفتونه، د هغې معناګانې او پکې سوچ، د هغې احکام او مقتضيات ونه پېژني هېڅکله الله پاک په حقه توګه نه شي پېژندلای.

٣ د عبوديت په منهج رب کائنات لپاره په خپلو اعمالو کې اخلاص راوستل: دا ګټه او فائده انسان ته هله په لاس ورځي چې د الله نومونه او صفتونه په حقه توګه پېژني، دا لويه ګټه ده هېڅ ساری نه لري، د الله له پلوه د راغلي شريعت څخه موخه هم دا ده چې انسان نېک او صالح جوړه شي او د الله په نومونو او صفتونو ايمان او علم لرل انسان له کږلېچ او ښوئېدو څخه بچ ساتي، د عبادتونو او تقوا، د پرهېزګارۍ او ديندارۍ دروازې ورته خلاصوي، په دې سره يې ايمان په زړه کې ثبات پيدا کوي، په صبر او زغم يې روزي، په مشکلاتو او کړاونو کې يې مرستندويه وي، د الله نومونه اوصفتونه زده کول او په معناګانو يې ځان پوهول د بنده په ايمان کې د زيادت سبب جوړيږي، د بېلګې په توګه که بنده د الله (عَظِيْم) نوم وپېژني او په معنا يې ځان په لائقه توګه وپوهوي زړه د الله د عظمت نه ډک شي.

د جمال او احسان، د رحمت او پېرزو نومونه يې چې زده او بيا پرې ځآن وپوهوي په زړه کې يې د الله د عبادت شوق راولاړ شي، زړه يې الله ته مايله شي او له حمد او شکر نه ډک شي.

که د الله د عزت او جبروت، د حکمت او علم او د قدرت نومونه زده او ځان پرې په لائقه توګه وپوهوي نو زړه له انکسار او خضوع څخه دومره ډک شي چې د خپل ايمان خوند وڅښي او د ځان سره دومره کلکه محاسبه شروع کړي چې خپله هره له ورې نه وړه ګناه ځان ته دومره لويه ونيسي چې نزدې د هلاکت سبب يې وبولي سره له دې چې الله رب رحيم به ورته بخشش کړي هم وي.

که د الله د علم، خبردارۍ، احاطې او د مراقبت متعلق نومونه او صفتونه واوري، زده يې کړي او ځآن پرې په لائقه توګه وپوهوي زړه يې د الله په مراقبت

ډک شي، خپل ټول سکنات او حرکات، خپل ځانلوالی او د ژوند هر حالت دومره قابو کړي چې د ګناه له هر ډول څخه ځان دومره کلک رانغاړي چې که هسې په تصور کې یې هم د ګناه خبره راشي الله ته په ژړا او فریاد وي چې ای رب کریم!! ستا تر مخې راڅخه دومره لویه بې ادبي شوې ده او ستره ګناه مې کړې ده که ته مې بخشش نصیب نه کړې د اور خس او خاشاک به شم او داسې نور...

۴ له سرغړونو څخه ځان راقابو کول: د نفس غریزي صفت دی چې هوا پرستي او شیطاني وسوسې ورته ډېرې ښې ښکاري، خو چې د الله په نومونو او صفتونو څوک علمي عبور ولري او ځان یې پرې په لائقه توګه پوهولی وي، که څه هم د ګناه د کولو وخت داسې جوړ وي چې هېڅ بشري نفس یې نه شي لیدلی او نه یې څوک د ځواب ویلو وي او نه داسې سختې وي چې تر ګریوانه یې د چا لاس ورسیږي خو د الله په نومونو او صفتونو د علم او پوهې په برکت الله په ځان بصیر وبولي، ځان ته رایاد کړي چې که په دې حالت مې الله روح قبض کړي زما به ورته څه ځواب وي؟ زړه یې وریږي، د شهوت جوش او خروش یې دومره ټیټ او لاندې شي چې د الله د نوم رایادولو سره نور نو بېخي له حرکت ووځي، د شهوت څپاند مقاومت یې د اورې د وریځو په څېر ترې تم شي، په خلوت کې یې د زړه ناوړه غوښتنې د سېلاب د ځګونو په څېر په ځمکه کې ښکته شي.

۵ بشري نفسونه د نور خلکو په لاس کې نعمتونو ته ناځي، کله نا کله خبره د حسد دومره اوج ته ورسیږي، خو چې انسان ځان ته د الله پاک (حَكِيْم) نوم رایاد کړي چې الله څه کوي، چا ته دنیا ورکوي او چا ته یې نه ورکوي په دې کې یې حکمتونه او رازونه دي، نو په دې سره له حسد څخه راستون شي، په کوم حالت چې الله پیدا کړی وي پرې خوشحاله او راضي شي، د نفس واګې په قابو کې راولي او له سرغړونې رابند شي.

٦ کله چې له انسان څخه سرغړونه وشي نو پراخه ځمکه پرې راتنګه شي، له خپو څخه یې ځمکه وتښتي، د وهمونو او سوچونو سیلاب یې لاهو کړي، د شهوت موجونو یې لا پسې واخلي او د هوا پرستۍ په سیند کې غوپه کړي، شیطان ورته راشي او په خپل رب یې بد ګمانه کړي چې ایا د الله د بښنې لائق یې؟ تا خو

دا ګناه په كراتو او مراتو وكړه نو ايا توبه به دې ځاى ونيسي؟ ايا توبې ته به دې اسمان دروازې خلاصې شي؟ له دې سرغړونې وروسته به اسلام تا ته په خپلې دائره كې ځاى دركړي؟؟ او داسې نور وهمونه چې شيطان پرې له انسان څخه د الله د رحمت لارې وركوي، خو كه انسان د الله په نومونو او صفتونو علمي عبور ولري ورته ياد به شي چې الله د (رَحْمَن او رَحِيْم) نومونه لري، الله (تَوَّاب) او (غَفُوْر) دى، د دې پرځاى چې سرغړونې ته ادامه وركړي چې هسې مې هم الله نه بښي!! د دې پر ځاى چې شيطان يې لا پسې مخكې بوځي، زر راستون شي او له الله څخه د خپلې سرغړونې ښښنه وغواړي.

٧ كله چې مصيبتونه او كړاونه د انسان ژوند دومره تنګ او لنډ كړي چې نږدې يې شيطان په هغه پلمو ښكار كړي چې انسان يې د ځان لپاره د نجات لاره ګڼي، دې ته يې اړ كړي چې ځان ووژني، د خلكو شتمني اختطاف كړي، د نورو عزتونه او ماليت د ځان لپاره حلال وبولي، يا داسې نور د ژوند متعلق حالت چې اسلامي شريعت يې د روا والي حكم نه وي كړى.

نو كه انسان د الله په نومونو او صفتونو علم ولري او ځان پرې پوهه كړي، په ذهن كې يې له راغلو وسوسو نه خورا پياوړې قلعه ته امان يوسي، ټول ډار او وېره به يې له نفس څخه داسې وكوچيږي لكه بيخي چې پرې كړې نسكورې نه وي تېرې شوې.

٨ كله چې انسان د شرخوښو، د الله د دين دښمنانو او فاجره فاسقه خلكو سره مخ اتې شي، په عداوت او دښمنۍ كې يې كړاونه دومره ونيسي چې حتى د خوراک مړۍ يې پرې نه پېرزو كيږي، زړه يې ستونې ته راپورته شي، نو كه څوک د الله په نومونو او صفتونو علم او لائق باور ولري پوهه به شي چې رزق د الله په لاس كې دى، د دې پر ځاى چې مورال يې مات شي لا يې پسې مورال لوړ شي، په ظاهر او باطن كې په الله توكل او عبوديت يې لا پسې زيات شي.

٩ انسان ته رنځ او ذهني يا بدني ناجوړتيا رسيږي، يا د الله عز وجل احكام مات او د خپو لاندې كړي، درد او غم يې حواس نږدې په داسې څه بدل كړي چې د الله سره يې اړيكې وشكوي، نااميدي يې په زړه كې ديره شي، د ژوند لارې كودرې پرې تورې اورې شي، خو كه څوک د الله په نومونو او صفتونو لائق ايمان او بارو

لري پوهه به شي چې الله شافي دی، خپلې لېږې به ورته پورته کړي او د روغ صحت غوښتنې به درې وکړي، د اميدونه بندې دروازې يې بېرته شي او صحتمند شي.

(۱۰) د الله په نومونو او صفتونو علم لرل د ګردو شيانو بنسټ دی، که څوک يې په نومونو او صفتونو لائق علم ولري نو د صفتونو او افعالو څخه د خپل نيکمرغه ژوند لپاره د شرعي احکامو د استدلال جوګه شي، ځکه چې د الله ټول افعال د عدل او احسان، د رحمت او حکمت په بنسټ ولاړ دي.

(۱۱) د الله د نومونو او صفتونو په باب کې چې څوک علمي څېړنې کوي نو د توحيد سوچه باب به ورته خلاص شي، د توحيد دا دروازه خالص موحدينو ته الله خلاصوي.

(۱۲) د الله پاک د نومونو او صفتونو علم د انسان ايمان ته پرمختګ ورکوي، ځکه چې په دې سره د انسان زړه ته مينه او محبت لوېږي، په زړه کې الله ته انابت او تقديس پيدا کوي او د کوم سړي چې ايمان زياتيږي په زړه کې يې د الله عظمت لا پسې وده کوي، الله پاک فرمايي:

﴿وَٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ زَادَهُمۡ هُدٗى وَءَاتَىٰهُمۡ تَقۡوَىٰهُمۡ﴾ [سورت محمد: ۱۷]

ژباړه: کوم خلک چې دهدايت په لور وتپيږي الله ورته نور هدايت هم وکړي او نوره تقوا هم ورکړي.

(۱۳) څوک چې د الله نهه نوي نومونه وشماري جنت ته به داخل شي، نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

«اِنَّ لِلهِ تِسْعَةً وَ تِسْعِيْنَ اسْماً، مَائَةً الاَّ وَاحِدَةً مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ»[۱].

ژباړه: د الله يو کم سل نهه نوي نومونه دي، څوک چې يې وشماري جنت ته به ننوځي.

(۱) صحيح البخاري، کتاب الدعوات (۶۴۱۰)، اومسلم کتاب الذکر والدعاء (۲۶۷۷).

هغه ډلې ټپلې چې په اسماؤ او صفاتو کې ګمراه شوي دي

ځينې داسې خلک د مسلمانانو په ټولنو کې هم تېر شوي دي چې که څه يې هم ځانونه مسلمانان بولل خو ولې د الحاد په رنځ اخته وو، هغه الحاد چې په قران کريم کې پرې الله پاک ملحدينو ته سخت وعيد اورولی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا۟ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ أَسْمَـٰٓئِهِۦ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾ [سورت أعراف: ١٨٠]

ژباړه: د الله لپاره ښايسته نومونه دي په دغې نومو يې راوبلئ او هغه خلک پرېږدئ چې په نومونو کې يې الحاد کوي د دوی د کړنوسره سم به ورته سزا ورکړې.

په دې خاطر چې هدف لا پسې روښانه شي د ځينو هغو ډلو ټپلو يادونه کوو چې د توحيد په دې ډول کې بې لارې شوي دي:

١ جهميه:

دوی د جهم بن صفوان[1] پیرو کار دي او له اسماؤ او صفاتو څخه په ټپه منکر دي.

کولای شو چې عقيدوی ځينې افکار يې لوستوالو او د عقيدې مينوالو ته په مختصره توګه نمونه وړاندې کړو.

د جهميو عقايد په لاندې توګه دي:

١ الله پاک له مثيل او شبيه څخه پاک ګڼل او هغه قراني ايتونه چې مخلوق سره ترې تشبيه راځي په کې تاويل کول لکه د الله لاس، مخ... له هغې صفاتو څخه چې

(١) جهم بن صفوان په کوفه کې پيدا او لوی شوی دی، په کوفه کې د جعد بن درهم چې له دمشق څخه کوفې ته راتښتېدلی و، په ملګرتوب کې پاتې شو، په (١٥٠هـ) کال کې چې د خالد بن عبدالله قسري ﵀ په لاس جعد مردار شو جهم بن صفوان يې افکارو ته پونده ورکړه تر څو د ځمکې ختيځ او لويديځ ته يې ورسوي، ډېر پلويان يې پيدا کړل هغه و چې (ترمذ) ته وشړل شو، په ترمذ کې يې خپل افکار لا پسې دومره خپاره کړل چې د خراسان په ګڼ شمېر ښارونو کې رواج پيدا کړ، د امويه دولت پر ضد د حارث بن سريج په ملتيا يې انقلابي موخه لرله چې په (١٢٨هـ) کال کې يې په کې سر وخوړ.

دوی په کې تاویل کړی دی یو هم د کلام صفت دی، دوی وايي: د الله کلام خارج نه بلکې د هغه په نفس کې داخل دی، له دې کبله یې قران مخلوق بللی دی او د ﴿لَّا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ﴾ ایت څخه په ناوړه استدلال یې په اخرت کې د الله رؤیت هم نفي کړی دی او اټکلوي چې د بشریت په سترګو د الله لیدل هیڅ امکان نه لري.

۲ له الله څخه ازلي صفتونه نفي کول لکه قدرت، اراده، علم، او وايي چې دغه صفتونه عین د الله ذات دی او مستقل تړې نه دي، موخه یې دا ده چې مثلاً: هغه له ذات پرته بل قدرت نه لري او نه له ذات پرته بله اراده لري او داسې نور...

۳ انسان په خپلو کارونو مجبور دی معنی دا چې د هیڅ کار اړوند مستقله اراده او اختیار نه لري، د افعالو نسبت انسان ته داسې دی لکه جماداتو ته د افعالو نسبت لکه لمر راوختو، لمر خو خپله نه راخیژي بل څوک یې راخیژوي نو داسې د انسان افعال هم دي.

۴ ایمان د زړه پورې تعلق لري، د ژبې په تلفظ که څه هم څوک د کفر کلمه ووايي خو ایمان یې سالم دی، هیڅ ډول ګناه ایمان نه ستونزمنه وي له دې کبله ورته د ایمان په باب کې مرجئه هم ویل کیږي.

۵ الله په هر ځای کې دی، ابن خزیمه ﵀ ورڅخه په خپل سند نقلوی چې په ترمذ کې ترې چا وپوښتل چې الله چرته دی؟ کور ته ننوت، څه ورځې وروسته راووت او خلکو ته یې وویل: الله هوا ده، د هر شي سره په هر ځای دی او په هر څه کې دی، هیڅ ځای له الله څخه خالي نه دی.

٦ هغوی عقیده لري چې جنت او اور به زوال خوري، ځکه چې څه شی حرکت لري هغه زوال لري، که اور او جنت د تل لپاره وی نو الله به په

﴿خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾ [سورت أنعام: ۱۲۸]

کې استثناء نه کوله.

دا راز جهمیه سره خپلې منځنې ډېرې ډلې ټپلې لري:

معطله: دوی عقیده لري چې په څه شي هم د انسان وهم واقع کیږي هغه مخلوق دی او څوک چې وايي چې الله به لیدلی شي هغه کافر دی.

مريسيه وايي: د الله زياتره صفتونه مخلوق دي.

ملتزمه وايي: الله په هر ځای کې دی.

وارديه يې وايي چې د رب په خالي معرفت انسان د جنت مستحق دی خو که جهنم ته څوک بوتلل شي هېڅکله به ترې را ونه وځي.

زنادقه يې وايي: هيڅ څوک نه شي کولای ځان لپاره رب ثابت کړي، ځکه اثبات هله کيږي چې په حواسو يې ادراک وشي او د څه شي ادراک چې په حواسو وشي هغه د ربوبيت جوګه نه دی او څه شي چې نه ادراک کيږي نو ثابتېدی هم نه شي.

حرقيه وايي: کافر چې کله اور ته ولاړ شي يو ځل به يې وسوځوي، سوی سکور به شي په اور کې به بيا وي خو سوز به نه محسوسوي.

مخلوقيه وايي: قران کريم مخلوق دی.

فانيه وايي: جنت او جهنم به دواړه له منځه ځي او ځيني نور يې لا وايي چې جنت او جهنم بيخي پيدا شوي نه دي.

مغيريه يې له پيغمبرانو څخه تېپ انکار کړی دی او وايي چې دوی يواځې حاکمان وو.

واقفيه وايي: مونږ نه وايو چې قران مخلوق دی او نه وايو چې غير مخلوق دی.

قبريه له عذاب قبر او شفاعت څخه انکار کوي.

لفظيه يې وايي چې زمونږ د قران لوستل مخلوق دي.

۲ معتزله[١]:

دوی د واصل بن عطاء او عمرو بن عبيد پيروکار دي، الله لره نومونه ثابتوي

(١) معتزله کلامي (منطق او فلسفي اندازه) ډله ده، ددوهمې هجرې پېړۍ په اوائلو او د اموي خلافت په اخرنيو مرحلو کې يې ظهور وکړ، او په عباسي خلافت کې يې ډېر پرمختګ وکړ.
د عقيدې بنسټ يې عقل دی او په ډېرو نقلي دلائلو يې مقدم بولي، هغوی اټکلوي چې سالم عقل او روغ فطرت د حلالو او حرامو ترمنځ خپله توپير کولی شي، په معتزله و کې خورا مشهور جاحظ او بل عباسي خليفه مامون دی.

خو د جهميو په څېر له صفتونو څخه په کلکه منکر دي او داسې انګېروي چې د صفتونو له ثبوت څخه د قدماؤ تعدد لازميږي.

دوی هم د جهميو په څېر د اهل سنت والجماعت ضد عقايد لري چې بېلګې يې ستاسو مخې ته ږدو:

معتزلو لومړی د يوې عقيدې لپاره يو بنسټ کېښود چې بېرته يې خپله مخالفين جوړ شول چې په سر کې يې پنځه اصول دي حتی که په پنځه ګوني اصولو څوک اعتراف ونه کړي معتزلي به نشي بلل کېدای:

١ **توحيد** -: موخه يې ترې د الله د وحدانيت ثبوت دی چې سارى او نظير نه لري، له دې کبله يې ترې ټول صفتونه هم نفي کړي دي، معتزله د ټل لپاره د الله صفت په نفي او سلب باندې کوي لکه: الله نه جوهر دی، نه عرض دی، نه طويل دی نه عريض دی او...ثبوتيه صفتونه يې د قدماؤ د تعدد په بهانه له الله څخه نفي کړي دي لکه علم، قدرت، هغوی وايي که مونږ الله لره علم يا قدرت يا...ثابت کړو نو له الله پرته مو بل قديم هم ثابت کړ او که د الله صفتونه د الله سره په قِدَم کې شريک وبولو نو په الوهيت کې به هم د الله سره شريک شي نو له دې کبله يې د توحيد په نوم له الله څخه صفتونه نفي کړي دي.

٢ **عدل** -: له دې څخه يې موخه د عقل او حکمت په تقاضا د الله حکمونه قياسول دي، له دې کبله يې ځينې امور باطل او نور ځينې يې قابل تنفيذ او عمل بللي دي، له دې څخه منکر دي چې الله پاک د بندګانو د افعالو خالق نه دی او وايي چې انسان د خير او شر ټولو کارونو خالق په خپله دی، عقل چې څه شي ته ښه ووايي هغه به ښه وي او چې څه ناسم وبولي هغه به ښه نه وي، په ښو کارونو به نيکه بدله ورکول کيږي او په بدو به سزاګانې ورکول کيږي، دېته معتزله عدل وايي.

٣ **د دوو منزلونو ترمنځ منزل** -: د معتزلو په نيز دا اصل د فاسق حکم په دنيا کې بيانوي چې واصل بن عطا په کې د حسن بصري سره مخالفت درلود، معتزله عقيده لري چې فاسق په دنيا کې د خپل ايمان له کبله کافر نه دی خو ولې مسلمان يې هم نه بولي ځکه چې کبيره ګناه يې کړې ده، خو که توبه اوباسي مومن دی او که په خپل فسق ومړ په جهنم کې به د ټل لپاره وي.

۴ **وعد او وعید** -: له وعید څخه د معتزلو موخه دا ده چې په اخرت کې به الله د کبائرو مرتکبینو څخه شفاعت نه قبلوي او هرومرو به ورته داسې دوزخي سزا ورکړي چې بېرته به ترې نه راوځي، دوی کافر او په اور کې به تل وي خو عذاب به یې د کفارو په نسبت اسان وي.

۵ **امر بالمعروف او نهي عن المنکر** -: دا اصل د معتزلو د لویو ګناهونو په مرتکبینو کې عقیدوی دریځ لا پسې څرګندوي، د مجرد فسق په بسنت معتزله په ټولواک خروج واجب ګڼي او پر ضد یې د نظامي برید قایل دي، تر څو منکر ته زوال ورکړي.

نور عقاید هم لري چې ځینو ته ټول ژمن او په ځینو کې سره اختلاف لري چې ستاسو مخې ته یې بېلګې ږدو:

۶ د الله رؤیت نه په اخرت کې منکر دي، په دې کې سره ټول یوه خوله دي.

۷ وایي چې قران مخلوق دی او د موسی عليه السلام سره الله خپلې خبرې په ونه کې اچولې وې او ونې ورسره خبرې کولې.

۸ په عرش باندې د الله پاک له استواء څخه انکار کوي، او د استوی صفت په استولی تفسیروي.

۹ د کبائرو مرتکبینو اړوند د نبي کریم ﷺ له شفاعت څخه منکر دي او دا ډول شفاعت باطل بولي.

۱۰ د اولیاؤ له کراماتو څخه ټپ انکار کوي او وایي که کرامت ومنو د ولي او نبي ترمنځ به توپیر ختم شي او دواړه به یو څیز شي.

د معتزلوو ډلې ټپلې:

که څه هم د لومړی ځل لپاره ډلو ټپلو سره محدود او معدود افکار او عقیدوی دریځونه لرل خو د وخت په تېرېدو سره په ډېرو ډلو ټپلو وویشل شي او دا د باطل نښه او علامه ده، په یوه مسله کې سره جلاجلا اقوال ولري، عقیدوی دریځونه یې بې شمېره شي، زه هم په دې مقام کې زیار باسم چې د معتزلو ډلې ټپلې، بنسټګر او ځینې اقوال یې ذکر کړم:

۱ **واصليه**: دوی د ابوحذيفه واصل بن عطاء غزال ته چې د حسن بصري شاګرد و منسوبه ډله ده او د کبيرې مرتکب په مسله کې ورسره وران او بيا جلا شو.

۲ **هذيليه**: دوی د معتزله وو سرکرده ابوهذيل حمدان بن الهذيل ته منسوب خلک دي، د اعتزال فکر يې له عثمان بن خالد او واصل بن عطاء څخه اخستی و، ابوالهذيل عقيده لري چې د جنتيانو او دوزخيانو حرکات به پناه خوري او د تل لپاره به له حرکته ودريږي، په دغې سکون کې به جنتيانو سره مزې چړچې او دوزخيانو سره دردونه او غمونه پاتې شي.

۳ **نظاميه**: دوی د ابراهيم بن يسار بن هانئ پيروکار طبقه خلک دي چې د معتزلو او فلاسفو کلام يې سره خلط کړی و، له نورو معتزلو څخه دا منفرده عقيده لري چې:

الله توان نه لري چې د دوزخيانو په عذاب کې زيادت راولي او نه ورڅخه عذاب کمولی شي، او نه الله پاک د جنتيانو نعمتونه اضافه کولی شي او نه يې کمولی شي.

۴ **خابطيه اوحدثيه**: دوی د احمد بن خابط او حدثيه د فضل الحدثي پيروکار دي

دوی هم د نظام تابعدار و، د فلسفي مطالعې ته يې دومره وده ورکړه چې خپل ځانګړې مذهبي اقوال يې ولرل، د نمونې په توګه:

په اخرت کې به مسيح عليه السلام د خلکو سره حساب کتاب کوي.

د الله د رؤيت متعلق چې کوم نبوي حديث غرېدلی دی موخه ورڅخه عقل فعال دی چې نړۍ يې د لومړي ځل لپاره ايجاد کړې ده، خو ولې د عقل ورکونکی (الله) هيڅ څوک او هيڅکله نه شي ليدلی.

۵ **بشريه**: دوی د بشر بن معتمر چې د معتزلو لوی امام و پيرکاره طبقه ده، ابوالهذيل معتزلي ته به يې منافق ويل، په عقيده کې ځانګړی قول لري چې

د ماشومانو په تعذيب الله توان لري خو که تعذيب ورکړي نو ظالم دی. -نعوذ بالله-

٦ **مرداريه**: دوی د عیسی بن صبیح مردار پلویان دي، ده ته به يې د معتزلو راهب ویل، عقیدوي ځانګړي اقوال يې په دې توګه دي:

الله کولی شي چې ظلم زياتی او دروغ ووايي، خو که ظلم دروغ ووايي نو الله به دروغجن اوظالم وي.

او وايي چې انسان کولی شي د قران په څېر په فصاحت او بلاغت کې، په نظم او ضبط کې دغه څېر کتاب راوړي.

د قران په مخلوقیت ډېر ټینګ ولاړ و او په دې مسله کې به يې خپل مخالفین کفار ګڼل.

٧ **ثماميه**: دوی د ثمامة بن اشرس نمیري پيروکار دي، له نورو معتزلو څخه په دې ځانګړنه لري چې ټول یهودان، نصرانیان، مجوس، مشرکان، زنادقه او دهريه به د قیامت په ورځ خاورې شي، د تیر په څېر به د مسلمانانو مړه شوي ماشومان بچي او ټول ځناور هم خاورې ایرې شي.

٨ **هشاميه**: دوی د هشام بن عمرو فوطي چې د قدر په نفي کې به يې ډېره مبالغه کوله پلویان دي، هغه عقیده لرله چې د افعالو اضافت الله ته دروست نه دی که څه هم قران پرې غږېدلی وي، لکه هغه وايي:

الله د مسلمانانو زړونه سره نه شي یو کولی بلکې هغوی خپله سره یو کیږي که څه هم قران وايي چې

﴿مَّآ أَلَّفۡتَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيۡنَهُمۡ﴾ [سورت انفال: ٦٣]

همدا راز الله انسان ته ایمان نه شي محبوبولی لکه په دې ایت کې چې دي

﴿حَبَّبَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِي قُلُوبِكُمۡ﴾ [سورت حجرات: ٧]

بلکې انسان يې ځان ته په خپل ځانګړي زيار محبوبوي.

هغه وايي: جنت او دوزخ اوسمهال هیڅ شتون نه لري.

نبوت د نیکو اعمالو بدله ده، تر څو چې دنیا وي تر هغه به نبوت وي[1].

---

(١) وګوره: المعتزلة وأصولهم الخمسة وموقف أهل السنة منها د ډاکټر عواد المعتق لیکنه (٨٤)

۳ اشاعره:

دا چې اشاعره څوک دي؟ او څه مذهب لري؟ په لاندې کرښو کې یې درسره شریکوم:

لومړی: دوی ابوالحسن علی بن اسمعیل اشعري ته منسوب خلک دي، په اشعري رحمه الله باندې د عقیدې درې مرحلې تېرې شوي دي:

أ په لومړۍ مرحله کې ابو علي الجبائي سره چې د معتزلو لوی استاد و پاتې شو، د هغه ځانګړی شاګرد او د هغه باور ور وګرځېد تر څلوېښت کاله په اعتزال کې پاتې شوی دی.

ب دوهمه مرحله یې د هغه مذهب ضد ده چې تېر عمر یې پرې قرباني کړی و، پنځلس ورځې په خپل کور کې دننه پاتې شو او تر هغه یې استخاره کوله چې زړه ته یې ډاډ حاصل شو، له اعتزال څخه یې برملا بېزاري اعلان کړه او د عبدالله بن سعید بن کلاَّب په طریقه یې د ځان لپاره داسې لار رسم کړه چې نصوص به یې په کې د عقل سره سم تاویلول او د اوو ګونو صفتونو ثبوت یې په دې بنسټ وکړ چې د عقل سره سمون خوري، نور خبري صفتونه یې په دې اټکل چې د عقل د احکامو سره سمون خوري په کې تاویل وکړ، تر نن ورځ هم اشاعره په دې مذهب دي.

ج له تکییف، تشبیه، تعطیل، تحریف، تبدیل او تمثیل پرته الله لره ټول اسمونه او صفتونه ثابتول، په دې مرحله کې یې د (الابانة عن أصول الدیانة)په نوم کتاب هم ولیکلو، بیا په (۳۲۴هـ) کال کې په بغداد کې وفات شو، ددې ترڅنګ یې نورې لیکنې هم شته چې له اته شپېته څخه یې شمېر اوړي له سنت څخه په دفاع کې ولیکلې.

عقاید او افکار:

د کلامي اصولو له مخې هغه قراني او نبوي نصوص چې عقل سره ټکر ونه لري په نورو دلیلونو لومړیتوب لري.

په عقیده کې په خبر واحد استدلال نه کول او په نور سمعي مسائلو کې ترې ګټه اخستل.

د غزالي او جامي په څېر صوفيان يې عقيده لري چې په قراني نصوصو او نبوي حديثونو باندې د دې صوفيانه قاعدې له مخې چې (حَدَّثَنِيْ قَلْبِيْ عَنْ رَبِّيْ) ذوق او قلبي کشف لومړيتوب لري.

اشاعره توحيد داسې تفصيلوي چې الله خالق او نوښت قادر دی، له دې کبله له الوهيت پرته د الله په ربوبيت قايل دي چې تر څنګ يې زياتره صفتونه هم تاويلوي.
: اشاعره د ټولو خبري صفتونو په تاويل عقيده لري خو ولې متاخرين يې د تنزيه په موخه د معانيو تفويض هم الله ته کوي، د اسماؤ او صفاتو په ايتونو کې نه بلکې تاويل يې دومره وسيع بللی دی چې د ايمان اړوند زياترو نصوصو کې يې هم تاويل کړی دی.

اشاعره د مرجئو پر ضد چې د ايمان صحت لپاره له عمل پرته د شهادت په کلمې بسنه کوي او د جهميو پر ضد چې ايمان يواځې تصديق بولي ترمنځ عقيده لري.

د تکفير په مسله کې اشاعره سرګردانه دي، کله وايي هېڅ څوک کافر نه شي بلل کېدای او کله وايي چې کافر هغه څوک دی چې مونږ ورته کافر ووايو.

اشاعره عقيده لري چې قران کريم د الله حقيقي کلام نه دی بلکې د الله نفسي کلام دی، د قران په شمول ټول اسماني کتابونه مخلوق دي.

اشاعره هم د معتزلو په څېر د نبوت د تصديق لپاره په معجزاتو د بسنې عقيده لري، خوولې اهل السنت والجماعت عقيده لري چې الله انبياؤ ته ډېر دلائل ورکوي چې له جملې څخه يې معجزات هم دي.

اشاعره عقيده لري چې د الله په افعالو کې هېڅ حکمت نشته.

د برزخ، اخرت، حشر او نشر او ميزان کې اشاعره د اهل السنت والجماعت په څېر دي، صراط، شفاعت، جنت او جهنم اړوند عقايد يې د اهل السنت والجماعت سره موافق دي.

٤ ماتریدیت څنګه منځ ته راغی؟

ماتریدیان ابومنصور محمد بن محمود ماتریدي ته نسبت دی، ماتریدي په ماوراء النهر کې د سمرقند اړوند سیمه ده.

ماتریدیه هم د نور کلامي ډلو ټپلو په څېر په څه شمېر مرحلو تېره شوې ده، دوي په ماتریدیت هله وپېژندل شول چې بنسټپال ابومنصور ماتریدي ومړ.

په ماتردیت لاندې څلور مراحل تېر شوي دي چې ستاسو پام راړول ورته اړین بولو:

لومړی مرحله:

د تاسیس مرحله: دې مرحلې له (۳۰۰هـ) څخه پیل واخست، په دې مرحله کې ماتریدیت د اعتزال سره په سختو مناظرو او بې ساري دلیل بازۍ بوخت و.

دوهمه مرحله:

د تکوین مرحله: دا مرحله تر (۵۰۰) کاله پورې وغځېده، په دې مرحله کې د ابو منصور ماتریدي شاګردانو د مذهب د نشر او اشاعت زیار وویست، په فروعو کې دامام ابوحنیفه رحمه الله په مذهب کې ډېرې لیکنې هم وکړې خو ولې په عقایدو کې د ابو منصور کلک پلویان وو.

دریمه مرحله:

دا مرحله تقریبا چې د لومړۍ مرحلې بشپړتیا وه چې تر (۷۰۰هـ) کال وغځېده.

څلورمه مرحله:

دا مرحله په ماتریدي عقیدې کې د لیکنې او د مستقل مذهب په صورت کې د راڅرګندېدو مرحله وه، د عقیدې په تاسیس او د ماتریدیت په مراحلو کې دا تر هرې مرحلې ودانه مرحله وه.

پنځمه مرحله:

د ماتریدیت د نشرو اشاعت مرحله وه، دا مرحله نزدې (۱۳۰۰هـ) کال ته وغځېده، د ماتریدیت په نشر او اشاعت کې دا مرحله له مخکې څخه کمه نه وه،

د عثماني خلافت ټولواکې طبقې له پلوه ورته تاييدات حاصل وو، څومره چې به عثماني خلافت وده کوله او قلمرو به يې زياتېده هومره به د ماتريديت عقيدې پرمختګ کو، له دې کبله د ځمکې ختيځ او لويديځ، عربي نړۍ، د عجمو ښارونه او کلي کورونه، هند او ترک، فارس او روم ټولې منطقې يې ونيولې.

د ماتريديانو عقيده:

(۱) له اخستنځای په اعتبار: ماتريديانو ديني اصول (الهيات او عقليات) ته تقسيم کړي دي، په دې باب کې ماتريديان عقيده لري چې په عقل ثابت اړخونو کې به نقل د عقل تابع وي چې يو يې له جملې څخه توحيد الاسماء والصفات هم دی.

(۲) شرعيات يا سمعيات: ماتريديان هغه امور شرعيات بولي چې عقل يې امکانيت نفياً او ثبوتاً کلک تاييدوي، په دې امورو کې د عقل لپاره هېڅ مجال نشته لکه: پيغمبري، عذاب قبر، اخروي امور، هېره دې نه وي چې ځيني ماتريديان پيغمبري له عقلياتو څخه شميري.

دين عقليات او سمعياتو ته تقسيمول اسلامي نه بلکې باطله عقيده او فلسفي اصولو ته تکيه لري، موخه يې ترې دا ده چې دينی نصوص د عقل سره تعارض لري، دا چې د دواړو خواو ترمنځ وسطيت ولټوي نو تاويل او تفويض ته مجبور شول، خو ولې اهل السنت د دې تقسيم کلک مخالف دي او وايي چې اسلامي شريعت هېڅکله د سليم عقل سره ټکراو نه لري.

(۳) ماتريديان عقيده لري چې د اشياؤ د تحسين او تقبيح لپاره شريعت نه بلکې عقليت بسنه کوي، له دې کبله سره خپل منځ کې اختلاف لري چې ايا د الله په احکامو کې عقل د ښو او بدو ادراک کولای شي؟ ځينو يې ويلي دي چې بنده ته سزا د خپل ناوړه اعمالو په سبب ورکول کيږي، که څه هم الله ورته استازي نه وو راستولي.. خو ولې نور يې ضد خبره کوي.

(۴) د نورو کلامي ډلو په څېر ماتريديه عقيده لري چې په قران او حديث او عربي کې مجاز شته، دا خبره په دې خاطر کوي چې د تجسيم او تشبيه په بهانه د الله د نومونو صفتونو د تاويل لپاره ځان ته موقعه مساعده کړي.

٥ د توحيد مطلب د ماتريديه په نيز دا دی چې الله په خپل ذات کې يو دی، په خپلو نومونو او صفتونو کې هېڅ سارى نه لري، په افعالو او پيدائښت کې يک تنها دی شريک نه لري، د بيلګې په توګه هغوی وايي: په نوښتونو الله توان لري، د ثبوت لپاره يې نفس د معتزله او جهميو منځ ته راوړي عقلي مقاييس فلسفي دليلونه ته تکيه وهلې ده لکه جوهر، عرض او.... چې لږ وروسته يې تفصيل راروان دی، الحمدلله ټول استدلالات يې ابوالحسن اشعري، ابن رشد الحفيد په (مناهج الأدلة) او شيخ الاسلام ابن تيميه په (درء تعارض العقل والنقل) کې په منطقي او قابل قناعت اسلوب جواب کړي دي.

٦ که څه هم دالله نومونو په ثبوت کې يې عقيده اهل السنت والجماعت ته ورته ده خو ولې په ځينو داسې نومونو يې الله نوملی دی چې اهل السنت ورسره په کې اختلاف لري، لکه: صانع، قديم، ذات.... په دې معنی چې د الله د نومونو او د اخبارو په باب کې يې هېڅ توپير نه دی کړی.

٧ که څه هم ماتريديان خپل منځ کې سره په کې اختلاف لري خو په صفاتو کې الله لره يواځې د اتوو صفتونو په ثبوت قايل دي: حياة، قدرت، علم، اراده، سمع، بصر، کلام، تکوين، د الله ټول افعال د تکوين صفت تابع دي، خو ټول خبري صفتونه که ذاتي وي او که فعلي وي خبري صفتونه دي او د عقلياتو سره هېڅ اړيکه نه لري، له دې کبله يې په نفي قايل دي.

خو ولې اهل السنت والجماعت د الله په صفتونو کې هغه عقيده لري چې کومه عقيده د الله په اسماؤ کې لري، اسماء او صفات دواړه توقيفي ګڼي او له تشبيه، تعطيل، تکيف او تحريف پرته پرې د دې ايت په رڼا کې کلک ايمان لري چې

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

٨ ماتريديان عقيده لري چې قرانکريم د الله حقيقي کلام نه دی، بلکې قران د الله نفسي کلام دی او د هغه له کلام څخه تعبير دی.

دا هم د اهل السنت والجماعت ضد عقيده ده هېڅ قراني ايت او نبوي حديث ته استناد نه لري.

۹ ماتريديه عقيده لري چې ايمان يواځې د زړه تصديق دی، که څه هم ځينو يې ورسره د ژبې اقرار تړل کړی دی او نه هم د ايمان په زيادت او نقصان قايل دي، له دې کبله يې په ايمان کې استثناء (ان شاء الله ويل لکه: زه ان شاء الله مسلمان يم) حرام ګڼلې ده، د مرجئو په څېر اسلام او ايمان په يوه معنی پېژني چې هيڅ توپير نه لري.

۱۰ په سمعياتو باندې ايمان لرلو کې ماتريديان د اهل السنت والجماعت په څېر عقيده لري لکه: برزخ، اخروي امور، حشر او نشر، ميزان، صراط، شفاعت، جنت او...

۱۱ ماتريديان عقيده لري چې په اخرت کې به الله ليدل کيږي خو له جهت او مقابلې نه په ټپه منکر دي.

۱۲ د اهل السنت والجماعت په څېر ماتريديه تقدير کې عقيده لري چې په نړۍ کې هر څه د الله په مشيئت او اراده کيږي، د خير او شر په ټولو کارونو کې انسان ته اختيار ورکړل شوی دی نو له دې کبله ورته جزا او سزا هم ورکول کيږي.

د الله له صفاتو څخه د منکر حکم

په دې مسئله کې باید څېړنیزه کره کتنه وشي.

باید وویل شي: د الله پاک له ثابتو صفتونو څخه چې څوک انکار کوي له دریو حالتونو څخه به خالي نه وي:

لومړی:

که څوک پوهیږي چې صفت په قاطع نص ثابت دی او په نفي ورسره هېڅ دلیل یا داسې شبه چې د نص مفهوم او معنی تغیروي نه وي، یواځې عناد نیولی وي، موخه یې فساد وي، له الله څخه د انکار په رنځ اخته وي، له حقانیت وروسته هم د رسول په عصیان کې مبتلا وي نو دا سړی کافر دی ځکه چې د الله او د هغه د رسول تکذیب یې وکړ.

دوهم:

که څوک په خیر خواهۍ او دینیت باندې معروف و، ربنتوني لهجه او د حق په پلوې خلکو پېژنده، خو په نصوصو د جهل له امله، یا یې د نص په صحیح مفهوم مازغه نه خلاصېدل، نو دا سړی معذور دی، الله به یې وبښي، ځکه د ده نفي په تاویل بنا ده، د نصوصو سره په قصد او عصیان او سرغړوني بنا نه ده.

دریم:

که څوک د صفاتو په ثبوت او نفي د خپل خواهش پیروکار و، ټول مذهب یې په لاعلمیت بنا و، خو ولې د اسلامي نصوصو څخه یې سرغړونه موخه نه وي، دا سړی ګناهګار دی او په خپلې کړنې فاسق بلل کیږي.

د عقيدې ژباړل شوي مصطلحات

د تمثيل لغوي معنى

دتمثيل خپله لغوي معنى تسويه او (برابرول) ده.

ابن منظورپه لسان العرب کې وايي:

(مِثْلٌ) کلمه د تسوي معنى او مفهوم افاده کوي مګر دومره ده چې تسويه او تمثيل سره يخپل منځ کې فرق لري.

ځکه تساوي هله شتون لري چې دوه شيان سره يخپل منځ کې په مقدار او اندازه کې توپير و نه خوري او مماثله په دوو متفقه شيانو کې راځي[(١)].

په ترتيب القاموس المحيط کې وايي: عرب وايي:

(وَمَثَّلَ لَهُ تَمْثِيْلاً) يعني هغه يې داسې متصور کړ لکه ښکاره چې ورته ګوري[(٢)].

اسمعيل بن حماد الجوهري وايي:

(مَثَّلَهُ تَمْثِيلاً) يعني په کتابت او نورو وسائلو يې د هغه مثال متصور کړ[(٣)].

د تمثيل اصطلاحي معنى

د الله پاک سره د هغه په صفتونو کې مماثل پيدا کول، او د تمثيل د قراني او نبوي نصوصو له مخې صريح کفر دی او د الله پاک د دې قول تکذيب دی چې:

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

او له تمثيل څخه نقص هم لازميږي په دې معنى چې د الله پاک د کامل ذات مشابهت وريکې د ناقص مخلوق سره راځي.

(١) لسان العرب: (١١ / ٦١) چاپ: دارالفکر بيروت.
(٢) ترتيب القاموس المحيط: (٤ / ٢٠٣) چاپ: دارالمعرفة بيروت ١٣٩٩هـ ١٩٧٩ مـ
(٣) الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية: (٥ / ١٨١٦) چاپ:دارلعلم للملايين.١٣٧٦هـ ١٩٥٦ مـ

د تشبيه او تمثيل ترمنځ توپير

د تشبيه او تمثيل ترمنځ توپير دا دی چې په تمثيل کې هر اړخيز مساوات شرط دی چې بغير له مساوات تمثيل په تمثيل نه شي نومول کېدای بالعکس په تشبيه کې مساوات له هر اړخه نه موجوديږي.

ځکه خو الله پاک (مِثْل) له ځان څخه په دې قول کې نفي کړې دی چې:

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١][١]

د تعطيل لغوي معنى

تعطيل عربي لفظ دی د خالي او خو شي پرېښودو په معنى راځي، د عربي د لغت قاموس المحيط نوم کتاب کې وايي:

(تَعَطَّلَتِ الْمَرْأَةُ) ښځه خالي شوه، يعني ګاڼه او زيورات پرې نشته او د تعطيل معنى تفريغ او خوشي پرېښودل دي[٢].

ابن منظورپه لسان العرب کې وايي: (عَطَّلَتِ الْمَرْأَةُ، تَعَطَّلَ عَطْلاً وَ عُطُوْلاً وَ تَعَطَّلَتِ الْمَرْأَةُ اِذَا لَمْ يَهُنْ عَلَيْهَا حِلْيٌ وَ لَمْ تَلْبَسْ الْزِيْنَةَ)[٣].

ښځه خالي شوه يعني چې کله ورباندې ګاڼه او زيورات نه وي، او يا هم د ښکلا، زيب و زينت لباس وانه اچوي.

له تېرې څېړنې څخه جوته شوه چې د تعطيل معنى تفريغ او خلو ده په دې معنى د الله پاک دا قول هم ښکار دلالت کوي چې (وَبِئْرٍ مَعَطَّلَةٍ وَ قَصْرٍ مَّشِيْدٍ)[٤]

يعني: هغه کوهې چې څوک ترې اوبه نه څښي بلکې خوشي پرېښودل شوی وي.

د تعطيل اصطلاحي معنى

د عقيدې په اصطلاح کې تعطيل له الله پاک څخه په قران او صحيحو حديثونو کې ثابت صفتونه نفي کول او د ذات پورې تړلې صفتونو نه انکار کولو ته وايي[٥].

(١) الانتقاد الرجيح بشرح الاعتقاد الصحيح: (٥٨).
(٢) القاموس المحيط: (٤ / ١٧) چاپ: دارالفکر بيروت: ١٤٠٣هـ ١٩٨٣مـ
(٣) لسان العرب: (١١ / ٤٥٣) چاپ: دارالفکر.
(٤) () سورت حج: (٤٥).
(٥) الانتقاد الرجيح بشرح الاعتقاد الصحيح: (٥٧).

خو دومره ده چې تعطیل او تحریف سره پخپل منځ کې توپیر لرى، په دې معنى چې تعطیل هغه ته ویل کیږي چې د لفظ څخه خپله مطلوبه معنى چې قران کریم او یا نبوي حدیث پرې ښکاره دلالت کوي نفي کړي.

او تحریف نص په باطله معنى تفسیرولو ته ویل کیږي.

جوته شوه چې د دواړو ترمنځ عموم او خصوص دى، هر تحریف تعطیل دى خو هر تعطیل تحریف نه دى[1].

د تحریف لغوي معنى

تحریف د (فَعَّلَ يُفَعِّلُ تَفْعِيْل) باب نه مصدر او د تفعیل په وزن دى او د تبدیل او تغییر معنى افاده کوي.

ازهري وايي: لیث ویلي دي چې: په قران کریم کې تحریف دې ته ویل کیږي چې کلمات له خپلو معناګانو څخه په نورو معناګانو تفسیر شي[2].

یعنې قراني او یا نبوي کلماتو ته له خپل ځایه بدلون ورکول په تغییر نومول کیږي.

د تحریف اصطلاحي معنى

تحریف د عقیدې په اصطلاح کې:

دېته ویل کیږي چې نص په داسې معنى تفسیر شي چې دغه نص پرې هیڅ دلالت نه کوى[3].

د الله پاک د نومونو او ثابتو صفتونو اړوند دغې ټولو اصطلاحاتو ته الحاد او کجروي ویل کیږي ځکه چې دغه مصطلحات د قران کریم د صریحو نصوصو سره ښکاره تضاد او منافات لري.

د متکلمینو عقیدوي اصطلاحات او د هغې مفهوم

د عقیدې په کتابونو کې عموما او د کلامي او فلسفي خلکو په کتابونو کې

(۱) الانتقاد الرجیح بشرح الاعتقاد الصحیح: ۵۸.
(۲) تهذیب اللغة: ٥ / ١٤. لسان العرب: ۹ / ٤٣.
(۳) الانتقاد الرجیح بشرح الاعتقاد الصحیح: ۸۵.

خصوصا د عقیدې باب کې ځینې مجمل کلمات کارول کیږي چې له کبله یې ځینې پوښتنې راولاړیږي چې:

- أ له دغې کلماتو څخه مقصد څه دی؟
- ب ولې مجمل ذکر کیږي دي؟
- ج له ذکر څخه یې څه مراد دی؟
- د ولې د عقیدې په کتابونو کې کارول کیږي؟
- ه ایا کوم قراني ایت یا صحیح او صریح نبوي حدیث یې ملاتړ کوي؟
- و له دغې کلماتو څخه د اهل السنت والجماعت موقف څه دی؟

په راروانو کرښو به ټولو مذکوره پوښتنو ته په تفصیلي توګه توضیحي او تشریحي ځوابونه ووایو، ان شاء الله.

- أ د دغې اصطلاحاتو استعمال د اهل التعطیل پیشه ده، یا په بل عبارت: دا هغه اصطلاحات دي چې د عقیدې په باب کې یې اهل الکلام استعمالوي.
- ب ځکه مجمل دي چې د حق او باطل دواړو احتمال لري، د سمو او ناسمو معناګانو ترمنځ شراکت لري، یا مجمل ورته ځکه ویل کیږي چې تر څو مُجْمِل تفصیل نه وي ورکړی تر هغه یې مفهوم نه واضح کیږي.
- ج اهل التعطیل یې په دې موخه استعمالوي ترڅو له عیب څخه د تنزیه په نوم د الله صفتونو نفي ته پرې لار جوړه کړي.
- د د عقیدې په کتابونو کې یې ځکه ذکر کوي ترڅو له اهل السنت والجماعت څخه خپل شرمونه په دغې مصطلحاتو پټ او پناه کړي.
- ه دغه اصطلاحات نه په قران او نه هم په حدیثو کې راغلي دي.
- و له دغې اصطلاحاتو څخه د اهل السنت والجماعت عقیدوي دریځ توقف دی، دا چې په قران کریم یا نبوي حدیث کې یې نفي یا اثبات نه دی راغلی نو نه یې ثابتوي او نه یې نفي کوي.

خو ولې د معنى له نګاه هغوى تفصيل غواړي، كه د اهل التعطيل موخه ترې د الله د صفتونو ترديد او نفي وي، نه يې مني او كه معنى يې ترې داسې وي چې د الله د جلاليت او عظمت ضد نه وه بيا يې قبلوي، او هلته د مقام مناسب لفظ استعمالوي.

دغه اصطلاحات د شرحې او تفصيل سره ستاسو مخې ته ږدو:

جهت

دا مجمل لفظ دى او اهل تعطيل يې ډېر استعمالوي، تفصيل يې په دې توګه دى:

د (جهة) لغوي معنى: په لغت كې يې اطلاق په هر مخامخ شي كيږي، لارې ته هم ويل كيږي، او هر شى چې ستا مخې ته راځي ورته په عربى كې (جهت) ويل كيږي[1].

له استعمال څخه يې موخه دا ده چې د الله د (علو) صفت پرې نفي كړي.

د دې اصطلاح اړوند عقيدوي كره كتنې وايي چې د الله په حق كې يې استعمال بدعت دى، په دې اصطلاح نه كوم قراني ايت او نه هم نبوي كوم صحيح او صريح حديث دلالت كوي، او نه يې له سلفو صالحينو څخه ثبوت شتون لري.

د تيرې څېړنې څخه جوته شوه چې جهت اطلاق اثباتاً او نفيا په الله پاک دروست نه دى، له تفصيل پرته په كې خبرې كول ښه كار نه دى ځكه حق اوباطل دواړه ارخونه لري.

كه له جهت څخه هغوى (اسفل) اخلې نو له الله څخه منتفي او ممتنع دى، الله پاک عظيم ذات دې هيڅ شي پرې احاطه نه شي كولى بلكې هغه په هر څه محيط دى.

او كه له (جهت) څخه يې موخه دا وه چې الله په هر اړخ كې دى، د مخلوق سره هم او په هر ځاى كې دى نو دا هم د الله په حق كې ممتنع دي.

خو كه له (جهت) څخه يې موخه د الله د (علو) د صفت تعطيل و، چې الله

(١) لسان العرب: (١٣ / ٥٥٥- ٥٦٠).

په هيڅ جهت کې نه دی، نه په نړۍ کې دی او نه له نړۍ بهر دی، نه د نړۍ پسې متصل دی او نه ورڅخه منفصل دی، نه پورته شته او نه ښکته، نو دا هم د الله په حق کې ممتنع دي، ځکه دا له الله څخه بيخي انکار دی.

خو که له (جهت) څخه يې موخه دا وه چې الله پاک د خپل شان سره لائق بره دی، هيڅ شی پرې احاطه نه لري، او نه هم خپل کوم مخلوق ته محتاج دی نو دا صحيح معنی ده او قراني ايتونه او نبوي حديثونه پرې دلالت کوي[١].

حد

حد هم مجمل لفظ دی معطله يې استعمال زيات کوي، کره کتنه يې ستاسو مخې ته ږدو:

حد په لغت کې، فاصل، منع او ددو شيانو ترمنځ حائل ته ويل کيږي[٢].

له استعمال څخه يې د معطلو موخه دا ده چې پر عرش پرې د الله د استواء صفت نفي کړي.

په دې دليل چې که مونږ الله لره استواء ثابته کړو نو الله به محدود شي، که انسان په خپلې سورلۍ استواء وکړي معلومه ده چې په معين مکان پورې محدود شو، په دې خاطر چې له مخلوقاتو څخه يې تنزيه وشي نو الله له حد څخه منزه بولي.

اهل السنت يې شبهه داسې جوابوي چې د (حد) کلمه په قران او حديث کې بيخي راغلې نه ده، او نه د سلفو صالحينو په کلام کې شتون لري، معلومه شوه چې (حد) د مبتدعينو اصطلاح ده.

خو ولې د معنی په لحاظ مزيد وايي: که له (حد) څخه ستاسو موخه دا وي چې الله پاک د مخلوق سره د ذات په اعتبار نه دی، نو په دې معنی کې هيڅ ديني او عقيدوي اشکال نشته سمه دمه د شريعت موافق معنی ده.

خو که موخه مو ورڅخه دا وي چې له استواء څخه په الله د عرش احاطه راځي

(١) شرح العقيدة الطحاوية: (٢٢١) التحفة المهدية شرح الرسالة التدمرية: (١٦٦- ١٧١)
(٢) معجم مفردات ألفاظ القرآن د راغب اصفهاني ليکنه: (١٠٨). المصباح المنير د فيومي ليکنه: (٦٨).

نو له دي کبله مو ورڅخه استواء نفي کړه نو دا باطله معنى ده او ديني احکام يې ضد دي، ځکه الله په عرش مستوي دی او هغه له عرش او ټولو مخلوقاتو څخه لوی دی[١].

أعراض

دا هم مجمل لفظ دی او د عقيدې په باب کې يې معطله استعمالوي مثلا هغوی وايي (**سُبْحَانَ مَنْ تَنَزَّهَ عَنِ الْأَعْرَاضِ وَ الْأَغْرَاضِ وَ الْأَبْعَاضِ**) خو دا چې (أعراض) څخه يې موخه څه ده، پاتې کړه معلومات ستاسو مخې ته ږدو:

أ **أعراض په لغت کې** د عَرَض جمع ده، او عرض هر هغه شي ته ويل کيږي چې د بل څه پورې لزوم نه لري، يا ثابت شی نه وي، يا عَرَض هغه ته ويل کيږي چې له څه شي جلا کېدای نه شي، لکه خندا، ژړا، خوشحالي او غم، دي ته عوارض ويل کيږي، ځي او راځي په خپل ځای باندې هيڅ ثبوت نه لري [٢].

ب **د متکلمينو په اصطلاح کې** عرض دې ته ويل کيږي په شته کېدو کې خپله استقلال نه لري، يا په بل عبارت چې له محل پرته په نورو ځايونو کې يې شتون ناشوني وي[٣].

راغب اصفهاني وايي: عرض دې ته ويل کيږي چې په خپل ځای ثابت نه پاتې کيږي، متکلمينو استعارةً په ټولو هغو ځايونو کې استعمال کړی دی چې له خپل اصل (جوهر) پرته ثابت نه پاتې کيږي بلکې ځي راځي لکه رنګ او د خوارږو مزه[٤].

ج **له دې څخه د متکلمينو موخه څه ده چې الله له اعراضو څخه پاک دی؟** له دې څخه د اهل التعطيل موخه دا ده چې له الله څخه ټول صفتونه نفي کړي.

د شبهه يې دا ده چې اعراض په اجسامو کې راځي، او جسم له يو بله سره ورته والی لري، د صفتونو ثبوت دا معنى ورکوي چې الله جسم دی، او جسم تمثيل دی، او تمثيل کفر او بې لارې ده نو له دې کبله يې ټول صفات ورڅخه نفي کړي دي.

(١) شرح عقيدة الطحاوية: (٢١٩). شرح العقيدة الواسطية د عثيمين ليکنه (٣٧٦، ٣٧٩، ٣٨٠
(٢) التعريفات د جرجاني: (١٥٣- ١٥٤).
(٣) (المصباح المنير) د فيومي ليکنه: (٢٠٩).
(٤) معجم مفردات الفاظ القرآن د راغب الأصفهاني: (٣٤٢).

ه **د اهل الکلام په دې شبهه رد:** له څو وجوهاتو څخه دا شبهه بې ځایه ده:

١ د اعراض کلمه په قران کریم یا سنت کې نفیا او اثباتا بیخي وارده نه ده، په داسې کلماتو کې علماء توقف کوي، نه مونږ اعراض ثابتوو او نه تر انکار کوو.

د معنی په لحاظ به ورڅخه پوښتو چې ستا موخه له دې کلماتو څخه څه ده؟ که ستاسو موخه دا وي چې دغه اوصاف د الله په حق کې نقص دی لکه: حزن، ندامت، مرض، خوف، نو سمه ده، ځکه دا نقص صفات دی ځکه یې نفي اړینه ده، نه په دې خاطر چې اعراض دي.

او که موخه مو ورڅخه دا وي چې له الله پاک څخه هغه صفتونه نفي کړئ چې قراني ایتونه او نبوي حدیثونه پرې غږیدلي دي لکه: غضب، فرح، رضا او داسې نور په دې دلیل چې دا اعراض دي، نو دا عقیده مو بې بنسټه ده هېڅ شرعي دلیل ته استناد نه لري، او نه د دغې صفتونو له اثبات څخه هغه څه لازمیږي چې تاسو یې عقیده لرئ.

٢ الهي اوصاف ټول اعراض نه دي، بلکې ځنې یې اعراض دي لکه: فرح، غضب او ځنې نور یې اعراض نه دي لکه: لاس، مخ، قدم، ساق...بلکې د ذات سره لازمي صفتونه دي چې هېڅکله ورڅخه نه جلا کیږي.

٣ (اعراض له جسم پرته ناشوني دي) ستاسو دا عقیده باطله ده، اعراض له جسم پرته هم راتلای شي لکه عربی کې مونږ ووایو (لَيْلٌ طَوِيْلٌ) نو طویل د لیل صفت دی، او لیل جسم نه دی، همدا راز: (**حَرٌ شَدِيْدٌ، مَرَضٌ مُؤْلِمْ، بَردٌ قَارِسٌ**) او داسې نور....

٤ ستاسو دا خبره چې اجسام سره یو بل ته ورته والی لري، دا هم بې بسنټه خبره ده، اجسام هیڅکله سره خپل منځ کې نه ذاتاً اونه وصفاً مشابهت لري، که ځېر شو له اوښ څخه میږی توپیر لري، په اوزانو کې قیراط له قنطار څخه فرق لري، په حس کې ځیګ له پوس او کلک له نرم سره فرق لري.

٥ د جسم کلمه د متکلمینو بدعت دی، د مجملو الفاظو په قاعده کې راځي،

که د صفاتو له ثبوت څخه ترې جسم لازمېږي نو مونږ ته ترې څه تلکیف دی؟؟ که له جسم څخه مو موخه دا وي چې خپله مستقل دی او صفات لري، نو دا حقه خبره ده، ځکه مونږ د الله په داسې ذات ایمان لرو چې له تشبیه او تمثیل پرته لائق صفتونه لري، بیا نو له جسم څخه دا معنی اخستل سمه ده.

خو که موخه دې دا وي چې جسم له غړو، غوښو، وینو اوړکونو څخه ترکیب شوی او یوه برخه یې بلې ته اړتیا لري، که یوه برخه یې د بلې اړتیاوې پوره نه کړي جسدې نظام په ټپه ودرېږي، نو داسې جسم نه مونږ الله لره ثابتوو او نه مو ثابت کړی دی، بیا نو له دې عقیدې څخه لازمېږي چې الله حادث دی او دا مستحیل دي چې الله دې حادث وي.

ابعاض، اعضاء، ارکان، جوارح

هم له مجملو کلماتو څخه دي، سمې او ناسمې دواړه معناګانې لري، لاندېنۍ څېړنه کې تفصیل ستاسو مخې ته ږدو:

ابعاض د بعض جمع ده چې د برخې معنی ورکوي[1].

ارکان د رکن جمع ده، او رکن د یوشي هغه پیاوړې اړخ ته ویل کیږي چې انسان ترې مطمئن وي.

اجزاء د جزء جمع ده او د برخې او حصې معنی ورکوي چې شیان ترې ترکیب کیدای شي.

جوارح د جارحة جمع ده، او هغه سپو او نورو حیواناتو ویل کیږي چې د ښکار لپاره یې تربیه او کارول کیږي، جارحه خو ورته یا ځکه ویل کیږي چې ټپونه پیدا کوي او یا لاس ته راړوني لري، د انساني بدن غړو ته جوارح ځکه ویل کیږي چې اعمال پرې کیدای شي او لاس ته راوړنې لري' د دې په څېر نور کلمات هم شته لکه، اعضاء، ادوات وغیره داسې نور....

د اهل التعطیل موخه یې له استعمال څخه څه ده؟

موخه یې ورڅخه دا ده چې د الله رب کائنات هغه ذاتي صفتونه چې په

(۱) معجم مفردات ألفاظ القرآن: (۵۰، ۸۸، ۹۰، ۲۰۸). التعریفات: (۷۸، ۱۱۷) د جرجاني لیکنه.

قراني ایتونو او نبوي حدیثونو غوښ ثبوت لري لکه لاس، مخ، ساق، قدم، عین... نفي کړي[۱].

دوی ولې له الله څخه صفتونه نفي کوي؟

دوی له الله څخه مذکور او نور صفتونه په دې خاطر نفي کوي چې مخلوق ابعاض، اعضاء، ارکان او اجزاء لري، دوی وايي که مونږ الله لره دغه ذاتي صفتونه ثابت کړل نو د مخلوق سره به ترې تشبيه راشي، نو تمثيل او تجسيم به لازمي شي، چونکه الله د مخلوق په څېر نه دی نو صفتونه يې هم نه شو منلی، په دې خاطر چې خلک يې بطلان ونه پېژني د دغې کلماتو او اصطلاحاتو نوښت يې وکړ.

اهل السنت والجماعت يې شبهه داسې جوابوي چې که څه هم دغه صفتونه مخلوق ته تش په نوم کې ورته والی لري خو مونږ يې د مخلوق سره په تشبيه او تمثيل هېڅ عقيده نه لرو، د صفتونو د کيفيت عقيده د ذات په کيفيت پورې تړلې ده، دا چې د ذات کيفيت مونږ نه پېژنو د صفتونو کيفيت يې هم مونږ نه پېژنو، چونکه الله د ځان لپاره ثابت کړي دي او د کيفيت اړوند يې هېڅ نه دي ويلي، مونږ ورلره صفتونه ثابتوو او د کيفيت اړوند يې هېڅ نه وايو بلکې غلي پاتې کېږو[۲].

اغراض:

دا هم متکلمينو راوړې کلمه ده چې ځينې تفصيل يې تاسو ته وړاندې کوو:

أغراض د غرض جمع ده، او غرض د موخې او هدف معنی ورکوي، په لغت کې غرض اړتيا، موخه او مقصد ته ويل کيږي[۳].

د متکلمينو په اصطلاح کې د غرض معنی: غرض دې ته ويل کيږي چې له کبله يې د فاعل څخه د فعل صدور کيږي[٤].

(۱) شرح العقيدة الطحاوية: (۲۱۹).
(۲) الصفات الإلهية: (۲۰۸– ۲۰۹).
(۳) لسان العرب: (۷ / ۱۹۶).
(٤) شرح مطالع الأنظار على طوالع الأنوار، د شمس الدين بن محمود الأصفهاني ليکنه: (۹۱۷)

جلا الدوائي وايي: د يوكار په كولو باعث ته غرض ويل كيږي چې د كولو لومړی محرِّک وي[1].

په څرګند ډول بريښي چې د غرض د كلمې مفهوم له لغوي او اصطلاحي معنی څخه يو دی چې فاعل يې د كار په كولو باعث كړی دی[2].

له دې كلمې څخه د اهل الكلام موخه څه ده؟ له دې كلمې څخه يې موخه دا ده چې د الله پاک ټول افعال او شريعت له حكمت څخه تش وبولي، په دې شبهه چې الله څه هم كوي د خپل مشيئت له مخې يې كوي، كه وغواړې له خپل مشيئت له مخې شيان تحريموی او يا يې تحليلوي، هغوی زياتوي:

كه ووايو چې الله ټول كارونه د خپل حكمت له مخې كوي په دوو ناروا كې به واقع شوو:

لومړی: كه الله د كوم غرض په خاطر يو كار كوي نو غرض ته به محتاج وي نو او غرض پرې باعث شو ځكه يې وكړ تر څو ګټه ورته ورسيږي، او حالانكه الله پاک بې نيازه دی هيڅ چا ته هيڅ ډول احتياج نه لري، نتيجه دا راووته چې الله پاک د نړۍ تدبير او دمخلوقاتو ګردې چارې بې غرضه او بې حكمته بشپړوي.

دوهم: كه د احكامو لپاره حكمتونه او علت ثابت كړو، نو مجبوره يو چې د حكمت په تقاضا په الله څه شيان واجب كړو، ځكه حكمتونه له علت سره ځرخيږي، خو ولې اهل السنت يې والجماعت يې شبهات په دې ردوي چې:

١. د غرض يا اغراض كلمه نه په قراني ايت اونه په نبوي حديث او نه هم د سلفو صالحينو په اقوالو كې شتون لري، كه څه هم مذكوره كلمه سره نقض لري خو په نفی سره يې د الله حكمت انتفاء راځي، بايد په تفصيل ويل شي چې ښه خو دا وه چې تعبير مو ترې په حكمت، رحمت او ارادې سره كړی و په دې خاطر چې نصوص په كې شتون لري.

٢. د زيان لرې كولو او مصلحت تر لاسه كولوپه خاطر الله مخلوق نه دی

---

(١) شرح العقائد العفوية للجلال الدوائي: (٢ / ٢٠٤).
(٢) الحكمة والتعليل في أفعال الله: (٢٦ – ٤٧).

شته کړی، هغه پیدا کول څکه کوي چې تخلیق یې صفت دی، بلکې هغه چې څه کوي د مخلوق د مصلحت لپاره یې کوي د ځان لپاره یې نه کوي. په دې ډېر قراني ایتونه اونبو حدیثونه دلالت کوي لکه

﴿إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا﴾ [سورت ال عمران: ۱۷٦]

یا ﴿إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ﴾ [سورت زمر: ۷]

یا په حدیث قدسي کې راځي چې **(یا عبادي إنکم لن تبلغوا نفعي فتنفعوني ولن تبلغوا ضري فتضروني)**

۳. که د الله د حکمتونو سره سم کله څه شي شتون ولري سمه او صحیح عقیده ده، که څه هم معتزله یې مخالف دي، هیڅ داسې څه نه شته چې په الله د یو کار کول واجب کړي، الله پاک فرمایي

﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ [سورت انعام: ٥٤]

او وايي ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [سورت روم: ٤٧]

د صلاح او اصلح مقیاس بشري عقولو ته نه دی راجع بلکې د الله حکمت ته راجع دی، لکه باران بندېدل، که څه یې هم خلک اصلح نه بولي خو ولې هغه دفسادونو او ورانکارۍ په بدل کې الله دوی ته سزا ورکوي نواصلح همدا ده، یا لکه کفارو ته استدراج ورکول، او داسې نور هغه اړخونه چې خلک یې ښه بولي خو ولې بد وي یا یې بد بولي خو ولې ښه وي.

تسلسل

دا اصطلاح هم متکلمین استعمالوي او مجمله اصطلاح ده، په دې خاطر چې مفهوم او مدلول او د خطا اوصواب وجوهات یې معلوم شي تاسو سره لاندي تفصیل شریکوو

د تسلسل تعریف: جرجاني وايي: په داسې ډول کارونه ترتیبول چې پای نه لري.

دې ته ولې تسلسل ویل کیږي؟_تسلسل له سلسلې څخه اخستل شوي

کلمه ده، سلسله زنځیر ته ویل کیږي معنی دا ده چې څوک د زنځیر پسې څومره کړی هم تړي تړل کیږي پای نه لري.

له دې کلمې څخه د اهل کلام موخه څه ده؟ چونکه متکلمین سره خپل منځ کې بېلابېل دي نو موخې یې هم بدلې دي، د ځینو موخه یې دا ده چې د الله قدیمي صفات نفي کړي، د ځینو موخه یې د الله پاک د افعالو نفي ده او ځینې نور یې په دې کلمې سره د جنت او دوزخ له ابدیت څخه منکر دي.

ایا دا کلمه په قران یا نبوي سنت کې شتون لري؟ یا چرته یې له سلف صالحینو څخه ثبوت شته؟ جواب یې یواځې په (نا) کېدای شي او بس.

د دې کلمې اړوند د سلفو دریځ څه دی؟ سلفو صالحین او د دین امامان لکه څنګه چې د نورو مجملو کلماتو اړوند خپل دریځ څرګند کړی و، دا ډول یې دلته هم همغه دریځ دی، هغوي په دې لفظ کې توقف کوي، نه یې ثابتوي اونه یې د نفي قایل دي، که څه هم کلمه (تسلسل) د متکلمینو بدعت دی خو د حق او باطل، د صواب او خطا احتمال لري نو خاموش پاتې دي.

خو ولې د معنی په لحاظ هغوی تفصیل کوي، که د متکلمینو موخه ترې حق و دوی یې ورڅخه قبلوي او که موخه یې ترې باطل وو ترې نه یې قبلوي.

خو لنډه خلاصه یې دا ده چې: که د اهل الکلام موخه له تسلسل څخه دا وي چې ازلاً او ابداً الله پاک د کمال او جلال په صفتونو موصوف و، دا حقه معنی ده او صحیح عقیده ده، او که موخه یې ورڅخه دا وه چې له الله پاک د لومړي ځل لپاره صفتونه نه لري، بیا یې د کمال کارونه وکړل او د کمال په صفتونو موصوف شو، نو دا باطله معنی ده، نه اسلامي نصوصو ته او نه هم عقل ته استناد لري[1].

(۱) د تسلسل اړوند تفصیلي څېړنه په شرح العقیدة الطحاویة: (۱۳۰- ۱۳۵) کې، او په (توضیح المقاصد وتصحیح القواعد شرح النونیة، د شیخ أحمد بن عیسی لیکنه: (۳۷۰/۱) کې کتلی شئ.

د الله پاك د صفتونو انواع او ډولونه

د الله پاك صفتونه د اهل السنة والجماعة د عقيدې په رڼا كې د دريو تقسيمونو لاندې شپږ ډولونه لري:

لومړی تقسیم: د وجود او عدم په اعتبار د الله پاک د صفتونو ډولونه

لومړی ډول: ثبوتيه صفتونه:

ثبوتيه ټولو هغې صفتونو ته ويلی شي چې د كمال مطلق سره الله پاك خپل ځان لپاره ثابت كړي وي چې د دغې سره ورپكې د ګردو خوګانو او عيبونو نه د الله پاك تنزيه شوي وي، لكه: حياة، علم، قدرت، سمع، بصر، علو، ربوبيت، الوهيت، او داسې نور....

دوهم ډول: سلبيه صفتونه:

سلبيه ټولو هغې صفتونو ته ويل كيږي چې الله پاك له خپل ځان څخه پخپل كتاب كې او يا يې د خپل رسول كريم ﷺ په ژبه نفي كړي وي.

دوهم تقسیم: د الله پاک د مشیئت او عدم مشئت اړوند صفتونه

دري ډوله دي

لومړی ډول: محض ذاتي صفتونه:

محض ذاتي هغه صفتونو ته ويل كيږي چې د الله پاك څخه ازلا او ابدا نه جدا كيږي او نه د الله پاك د مشيئت او فعل لاندې وي، لكه: حياة، علم، قدرت، حكمت، عظمت، وجه، يدين، او...

دوهم ډول: **محض فعلي صفتونه**:

محض فعلي صفتونه هغې صفتونو ته ويل کېږي چې د الله پاك د مشيئت اړوند وي، که د الله پاك خوښه شي نو کوي يې او که يې خوښه شي نه يې کوي، لکه: په عرش باندې د هغه استواء، د شپې په دريمه حصه کې د دنيا اسمان ته د هغه راښکته کېدل، د قيامت په ورځ د هغه راتګ، غصه، رضا، خوشحالېدل، خندل او...

معتزله وايي: فعلي صفتونه هغې ته ويل کېږي چې اثبات او نفي ورپکې جريان ولري خوکه جريان ونه لري نو په ذاتي نومول کېږي.

اشاعره وايي: هغه صفت چې د نفي څخه يې نقيض لازمېږي له ذاتي صفتونو څخه شمېرل کېږي او که له نفي څخه يې نقيض هېڅ وجود ونلري نو په فعلي صفت نومول کېږي.

ماتريديه وايي: ټول هغه صفتونه چې په ضد يې الله پاك نه نومول کېږي، هغې ته ذاتي صفتونه ويل کېږي، لکه، قدرت، علم.

او که په ضد يې مخلوق توصيف کېدای شو هغې ته فعلي صفتونه ويل کېږي، لکه ترزيق، تخليق او نور هغه صفتونه چې د تکوين صفت ته راجع کېږي[١].

دريم ډول: **هغه صفتونه**

چې په يو اعتبار ذاتي وي او په بل اعتبار فعلي وي لکه د الله پاك کلام، ځکه چې کلام د نوعيت او اصل په اعتبار ذاتي صفت دی خو ولې د کلام د احادو او افرادو په اعتبار فعلي صفت شمېرل کېږي په دې معنی چې کلام د الله پاك د مشيئت لاندې دی که يې خوښه شي خبرې کوي او که يې خوښه شي خبرې نه کوي.

هيره دې نه وي چې فعلي صفتونو ته اختياري صفتونه او اختياري افعال هم ويل کېږي[٢].

(١) تکوين له عدم څخه وجود ته راتلو ته ويل کيږي، ماتريديان ټول فعلي صفتونه د تکوين له متعلقاتو څخه شميري او د حقيقي صفت په توګه يې قايل نه دي په دې دليل چې يا خو به ترې تعدد د قدماؤ ما بين ته راشي او يا به هم د الله پاك د ذات پورې د حوادثو قيام لازم شي.
(٢) شرح عقيدة الطحاوية: (١٢٨).

دريم تقسيم: د اثبات په اعتبار د الله پاک صفتونه په دوه ډوله دي

لومړی ډول: خبري سمعي او عقلي صفتونه:

دا ډول ټول هغه صفتونه دي چې په ثبوت کې يې شرعي، عقلي او فطري دليلونه شتون لري، لکه حياة، قدرت، علو، علم، سمع، بصر، ربوبيت، الوهيت آو....

دوهم ډول: خبريه او سمعية صفتونه:

دي ډول ته شرعية او نقلية صفتونه هم ويل کيږي، دا ډول هغه صفتونه دي چې د ثبوت په هکله يې خبر او سماع د الله پاك له اړخه او يا هم د هغه د رسول کريم ﷺ څخه شوي وي چې سليم فطرت او دروست عقل يې د نفي پر ځای د تاييد کوي، لکه د الله پاك قدم، ساق، اصابع، مجيئت، استواء او..

د الله پاك د صفتونو متعلق اصول او قواعد

د الله پاك د نومونو او صفتونو د ثبوت لپاره اهل السنة والجماعة داسې اصول، قواعد او ضوابط ايښي دي چې هم وريكې له مخلوق څخه د الله پاك تنزيه شوې ده او هم هغه صفتونه چې الله پاك خپل ځان لپاره ثابت كړيدي بغير له تشبيه سم دم اعتراف دى.

۱ لومړى اصل

د كمالي صفتونو د ثبوت سره الله پاك له ګردو عيبونو او نقصانونو څخه په پاكوالي عقيده لرل چې د تعطيل، تشبيه، تكييف او تمثيل په رنګ نه وي رنګ شوې.

۲ دوهم اصل

د الله پاك د صفتونو د ثبوت په مهال تفصيل او ورڅخه د نفي په مهال په اجمال عقيده ساتل.

له تكييف او تمثيل او تعطيل پرته الله پاك له ټول هغه صفتونه ثابتول چې هغه خپل ځان لپاره ثابت كړې وي اويا ورله د هغه رسول كريم ﷺ ثابت كړې وي، ځكه چې رسول الله ﷺ له تمام مخلوق څخه د الله پاك په ذات باندې ډېر ښه پوهيږي.

او په نفي كې اجمال كول چې الله پاك له هر ډول عيب، نقص او خو نه پاك او لري دى.

د ايت الكرسي او د سورت اخلاص او د قرانكريم د نورو ايتونو د مفصل اثبات په خير مونږ هم په پوره اثبات قايل يو.

او د ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ د ايت په خير په نفي كې د اجمال قايل يو.

علامة امام ابن القيم رحمه الله وايي:

له هرډول نقص او عيب څخه د الله پاك تنزيه واجبه ده، كه دغه عيب د الله پاك د ذات پورې متصل وي لكه: مرګ، كمزورتيا، خوب، پركالي، اكراه، سفاهت، ظلم، او.....

او كه يې د ذات پورې متصل نه وي لكه:شريك، ولد، والد...[1]

۳ دريم اصل

له عيب او نقص پرته د الله پاک په کمالي صفتونو د ثبوت كلك اقرار كول چې په قرانكريم او يا هم په نبوي حديثونو كې يې په ښكاره ډول ثبوت راغلی وي.

د فلسفي او كلامي اصطلاحاتو په اړوند بايد له تفصيل څخه كار واخستل شي، تر ټولو لومړی به د دغې متفلسف انسان نه دا پوښتلی شي چې له دغې كلماتو نه ستا موخه څه ده؟ لكه: الله پاك نه فوق کې دی نه تحت کې، نه ښی طرف ته دی نه کيڼ طرف ته او....

كه د قايل له دغې نظريې څخه مطلب دا و چې په الله باندې هيڅ مخلوق احاطه نه ده كړې او نه ورپكې د مخلوق څه شی شته، نو دا صحيح نفي ده چې ټول قراني او نبوي نصوص يې تثبيتوي او كه له دغې كلماتو څخه يې د الله پاك علو، استواء على العرش مطلب و، نو دا باطله نفي ده، هيڅ كله يې حق طرفداري نه كوي.[2]

٤ څلورم اصل

په نفي كې به د كمال د ضد ثبوت وي، ځكه بغير د كمال د ثبوت نه نفي ته بې آدبي ويل كيږي.

امام ابو العز الحنفي رحمه الله فرمايي: هر هغه نفي چې په قرانكريم او يا په نبوي حديثونو كې د الله پاك په صفتونو كې راشي، نو موخه يې د ضد د كمال ثبوت دی لكه الله پاك فرمايي:

﴿وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا﴾ [سورت كهف: ٤٩]

(١) شرح القصيد النونية د دكتور خليل هراس ليكنه: (٢/ ٥١-٥٩)
(٢) شرح العقيدة ا لطحاوية: (٢٣٨- ٢٤٣)

ژباړه: او ستا رب په هېڅ چا باندې هېڅ ظلم نه كوي.

په دې ايت كې د الله پاك كمال عدل ته اشاره ده.

او فرمايي:

﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ [سورت سبا: ۳]

ژباړه: له الله پاك نه په اسمانونو او ځمكو كې هېڅ شي نه پټېږي.

په دې ايت كې د الله پاك كمال علم ته اشاره ده.

او داسې نور ايتونه.

او په عربۍ كې د نثر او شعر په ژبه ډېر داسې شواهد شته چې د ضد په عدم ثبوت نفي پكې د شان شوكت قدحه او ذم دى.

د دې خبرې د مزيد تاييد لپاره كولاى شو چې دا شعر يې نمونه ذكر كړو:

قُبَيِّلَةٌ لاَ يَغْدِرُوْنَ بِذِمَّةٍ وَلاَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ حَبَّةَ خَرْدَلِ

ژباړه: دغه قبيله كې دخپلې كړې ژمنې اړوند هېڅ غدر خيانت نه كوي او نه د وړې دانې په اندازه په چا ظلم زياتې كوي.

دلته د خيانت انتفاء دانه ده چې ګنې هغوى په وفاء كې شان شوكت لري او نه له ظلم كولو دا مراد دې چې ګنې هغوى د عدل او انصاف څښتنان دي، نا بلكې دلته د هغوى كسر شان او كمزورى ته اشاره ده، چې له ډېرې وېرې نه شي كولاى چې يا خو خيانت وكړي او يا هم په چا ظلم زياتى وكړي.

د الله پاك د اسمونو متعلق قواعد او ضوابط

١ لومړۍ قاعده

د الله پاك ټول نومونه په غايت حسن كې دي، په دې معنى چې د الله پاك ټول نومونه داسې صفتونو ته شامل دي چې هېڅ نقص او عيب ورڅخه نه لازمېږي، نه احتمالا او نه تقديرا.

٢ دوهمه قاعده

د الله پاك نومونه د وصف د ثبوت سره درې شيانو ته شامليږي:

١ الله پاك لره دغه اسم ثابتول.

٢ الله پاك لره هغه صفت ثابتول چې د غه اسم ورته شامل وي.

٣ د دغې صفت حكم او مقتضى ثابتول.

لكه د مثال په توګه (سَمْع)، سميـع د الله پاك اسم دى چې الله پاك له د (سَمْع) صفت ثابتوي، د دغې وصفت حكم او مقتضى هم دا ده چې الله پاك هر شى، هره جركه مركه، هره پټه او ښكاره خبره اوري.

٣ دريمه قاعده

د الله پاك نومونه د الله پاك په ذات او صفتونو باندې په مطابقت، شمول، او التزام دلالت كوي.

د مثال په توګه (خَالِقٌ) د الله پاك په ذات باندې په مطابقت دلالت كوي د خلق په صفت باندې يې دلالت تضمني دى او په علم او قدرت يې دلالت التزامي دى.

٤ څلورمه قاعده

د الله پاك ټول نومونه توقيفي دي، عقل ته وريكې هېڅ مجال نه دى پاتې چې

ثنكه يې ثبوت په قراني ايتونو او نبوي حديثونو كې راغلى وي همغسې وربانديې ايمان لرل واجب دي، د عقل د غوښتنې سره سم وريكې كمبوت او زيادت بطلان بلل كېږي.

په دې معنى چې د الله پاك نومونه چې څنګه يې ثبوت په قرانكريم كې راغلى وي، همغسې به وربانديې د زړه نه سم دم اقرار كېداى شي، د عقل په ترازو به نه تلل كېږي چې ايا دغه اسم الله سره مناسب دى او كه نه؟

۵ پنځمه قاعده

د الله پاك نومونه معلوم عدد نه لري.

كوم حديث چې د الله پاك د نهه نوي نومونو په هكله راغلى دى، د هغه معنى دا ده چې الله پاك دغې انسان ته چې د الله پاك په نومونو تلفظ وكړي او ياد يې كړي جنت به يې داخل كړي، وروستنۍ جمله د مخكنۍ جملې نه مستقله نه بلكې د هغې لپاره تتمه ده، ځكه چې نبي ﷺ فرمايي:

«أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ».(۱)

اوكوم نومونه چې الله پاك وربانديې احاطه كړې ده، نه خو يې ثوك شمارلى شي، او نه پرې احاطه كولاى شي.

٦ شپږمه قاعده

د الله پاك په نومونو كې الحاد كول د اسم د مقتضى څخه مېلان كول دي، دغه مېلان او الحاد په څلور ډوله دى:

د الحاد لومړى ډول:

د الله پاك د نومونو يا د نومونو له دلالتونو څخه كلك انكار كول، لكه اهل التعطيل په عمومې توګه او جهميه په ځانګړې توګه چې كوم ناوړه چلند د الله پاك د نومونو سره كوي چې له اصل څخه يې په نفې قايل دي.

(۱) مسند احمد بن حنبل حديث نمبر: (۳۷۱۲).

د الحاد دوهم ډول:

چې د الله پاك نومونه د مخلوقاتو د نومونو په څير وګرځوي، لكه اهل التشبيه چې كوم ناوړه چلند د الله پاك په نومونو كې كوي.

د الحاد دريم ډول:

الله پاك په داسې نوم نومول چې الله پاك پرې خپله خپل ځان نه وي نومولی، لكه نصرانيان چې ورته (اب) وايې، يا لكه فلاسفه چې ورته (علة فاعله) وايې او وړاندې مو وويل چې د الله پاك نومونه توقيفي دي، د قراني او نبوي دليل پرته به هيڅ څوك هم الله پاك په بل نوم نه نوموي.

د الحاد څلورم ډول:

د الله پاك له نومونو څخه د بتانو لپاره نومونه اشتقاق كول لكه كوم چلند چې مشركانو كړی و چې د (عزی) نه يې (عزيز) له (منان) يې (منات) او... اشتقاق كړي وو.

ټول هغه انواع چې په الحاد نومول كيږي او د الله پاك په نومونو كې ترې تغيير او تبديل لازميږي، د قراني ايتونو او نبوي حديثونو له مخې په ښكاره دلالت حرام او ناروا دي.

د شرعي دليلونو له مخې ځيني الحاد كفر او ځيني يې شرك او... بلل كيږي

د الله پاك د صفتونو هکله قواعد او ضوابط

۱ لومړۍ قاعده

د الله پاك صفتونه ټول د کمال صفتونه دي لکه: حیاة، قدرت، سمع، بصر، رحمت، عزت، حکمت، علو، عظمت، او... هیڅ راز عیب او نقص پکې شتون نه لري.

چې کله هم په صفت کې نقص او عیب وي، هیڅکله یې ثبوت د الله پاك په حق کې جواز نه لري، لکه: جهل، نسیان، عجز، ړوندوالی، کوڼوالی او...

۲ دوهمه قاعده

د الله پاك له اسماوو څخه د صفتونو باب ډېر زیات وسیع دی، په دې معنی چې هر اسم صفت ته متضمن وي چې د صفت اشتقاق ورڅخه کېدای شي او صفتونه یواځې د الله پاك د افعالو پورې تعلق لري، د الله پاك افعال داسې انتهاء نه لري لکه څنګه چې یې اقوال انتهاء نه لري.

د مثال په توګه: الله پاك فرمايي:

﴿إِنَّ بَطۡشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ﴾ [سورت بروج: ۱۲]

د ایت په رڼا کې مونږ الله پاك لره د بطش صفت ثابتوو، خو د باطش اسم ورله نه ثابتوو.

۳ دریمه قاعده

د الله پاك صفتونه په دوه تقسیمه دي:

ثبوتیه، سلبیه.

ثبوتیه هغه صفتونو ته ویل کېږي چې الله پاك خپل ځان لپاره په قرانکریم

کې او يا ورله د هغه رسول کريم ﷺ په صحيحو او صريحو حديثونو کې ثابت کړې وي.

ټول د کمال صفتونه دي چې يو يې هم د نقص او عيب صفت نه دى.

سلبيه صفتونه هغې ته ويل کيږي چې الله پاك له خپل ځان نه په قران کريم کې او يا ورځخه د هغه رسول کريم ﷺ په صحيحو او صريحو حديثونو کې نفي کړيوي.

لکه: مرګ، خوب، جهل، نسيان او....

٤ څلورمه قاعده

ټول ثبوتيه صفتونه د مدح اوکمال صفتونه دي، څومره چې د صفتونو دلالت اضافه کيږي هومره د موصوف کمال زياتيږي.

سلبيه صفتونه زياتره په دريو حالتونو کې ذکر کيږي:

د سلبيه صفت لومړى حالت: د الله پاك په دې قول کې د عموم کمال بيان چې الله پاك د نقص صفتونه نه لري:

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

او په دې قول کې چې

﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ [سورت اخلاص: ٥]

د سلبيه صفت دوهم حالت: د هغې دعواګانو نفي کول چې مشرکانو په الله پاك باندې دروغ تړلي دي، الله پاك فرمايي:

﴿أَن دَعَوۡاْ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٗا ٩١ وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ [سورت مريم: ٩١ – ٩٢]

د سلبيه صفت دريم حالت: د معلوم شي له وجې د الله پاك د کمال په اساس د نقص او عيب وهم منع کول.

لکه الله پاك فرمايي:

﴿وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٖ﴾ [سورت ق: ٣٨]

۵ پنځمه قاعده

ثبوتیه صفتونه په دوه ډوله دي:

ذاتیه صفتونه او فعلیه صفتونه.

ذاتیه صفتونه دېته ویل کېږي چې الله پاك وربانديې همېشه لپاره متصف وي، لکه علم، قدرت، سمع، بصر، عزت، حکمت، علو، عظمت.

هېره دې نه وي چې ټول خبري صفتونه په دې نوعه کې شاملیږي، لکه: وجه، یدین، سترګې، او داسې نور.

فعلي صفتونه هغې ته ویلای شي چې د الله پاك د مشیئت اړوند وي، که يې وغواړي کوي يې او که يې وغواړي نه يې کوي، لکه: استواء علیٰ العرش، د دنیا اسمان ته نزول او داسې نور....

٦ شپږمه قاعده

د الله پاك د صفتونو د ثبوت په مهال له دوو شیانو څخه ځان ژغورنه لازم ده:

تمثیل د الله پاك ثابت شده صفتونو باندې د مخلوق د صفتونو په شان عقیدې ساتلو ته ویلای شي په دې معنی چې د الله پاك صفتونه د مخلوق د صفتونو په څیر وګڼي دا عقیده د کفر عقیده ده.

دومره ده چې تمثیل او تشبیه منځنۍ توپیر عموم او خصوص لري، په دې معنی چې هر تمثیل تشبیه ده خو هره تشبیه تمثیل نه ده.

له همدغې کبله الله پاك په قران کریم له خپل ځان مماثل نفي کړې دی چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شوریٰ: ۱۱]

تکییف د الله پاك د صفتونو څرنګوالي بیانولو ته ویل کېږي.

۷ اوومه قاعده:

د الله پاك ټول صفتونه توقیفي دي، عقل لپاره وریکې هیڅ راز دخل او مجال نشته، معنی دا ده چې د الله پاک صفتونه به خوک په عقل نه ثابتوي چې دا صفت ځکه ثابتوم چې زما عقل يې مني او دا ځکه نه ثابته وم چې زما عقل يې نه مني، نا بلکې د الله د صفتونو د ثبوت معیار قراني ایتونه او نبوي حدیثونه دي.

الله پاك لره به هغه صفتونه ثابتيداي شي چې الله پاك يي خپله ځان لپاره په قرانکريم کې ثابت کړيوي، او يا ورله د هغه پيغمبر محمد ﷺ ثابت کړي وي.

هر هغه صفت چې قرانکريم د الله پاك په حق کې د ثابت کړی وي، دري وجهې لري:

په ثابت شوي صفت تصريح کول، لکه: عزت، قوت، بطش، وجه، يدين..

له ثابت شوي صفت نه الله پاك لره اسم ثابتول لکه: مغفرت نه الله پاك لره د غفور اسم ثابتول.

د ثابت شوي صفت په فعل يا هغه څه چې دغه صفت ورباندي دلالت کوي تصريح کول، لکه: په

﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ [سورت طه: ٥] کې د استواء صفت.

يا په «يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا»[١] کې د نزول صفت.

په ﴿إِنَّا مِنَ ٱلۡمُجۡرِمِينَ مُنتَقِمُونَ﴾ [سورت سجده: ٢٢] کې د انتقام صفت.

(١) صحيح البخاري حديث نمبر: (١١٤٥).

توحید الاسماء والصفات
د عقل او نقل په اعتبار سره

اَلْحَمدُ لِلهِ رَبِّ الْعَلَمِيْنَ، وَ الصَّلَاةُ وَا لسَّلَامُ عَلَى نَبِيِّنا وَسَيِّدِنَا مُحُمَّدٍ ﷺ وَ عَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِاِحْسَانٍ اِلَى يَوْمِ الْدِّيْنِ، وَبَعْد:

مونږ تاسو ته د سلفو صالحینو د عقیدې تشریح او توضیح غواړو، غواړو چې د توحید الاسماء والصفات اړوند لاره پسې مزیده نوره هم پرېقینده او ښه وځلیږي.

لومړی: تاسو باید په دې وپوهیږئ چې د توحیدالاسماء والصفات په موضوع کې ننوتل، دا موضوع ډېره څېړل، په دې موضوع کې ژور نظرکول او په هکله یې ډېرې پوښتنې کول سلفو صالحینو له هغې بدعاتو څخه شمیرلي دي چې پایلې یې ډېرې ستونزمنې دي.

تاسو په دې ښه وپوهیږئ چې د هغې ایتونو څېړنه چې په قران کریم کې د الله پاک د اسماؤ او صفتونو په اړه غربېدلي دي، قران کریم پرې داسې دلالت کوی چې دغه ایتونه په درې بنسټونو ولاړ او مرکّز دي.

که هر چا دغه دریو شیانو ته غاړه کېښوده، په دروسته معنی یې د حق فرمانبرداري وکړه او د هغې سالمې عقیدې څښتن جوړ شو چې په کومه عقیده نبی کریم ﷺ او د هغه ملګري او نور سلف صالحین وو.

او که چا له دغې درې بنسټونو څخه یو اساس هم پرېښود او غاړه یې ورته په سمه معنی کې نه ښوده، نو بې لارې او په ناسمه روان دی.

په دغې دریواړو اساسونو باندې قران کریم ښکاره دلالت کوي.

لومړی اساس

له ګردو مخلوقاتو سره له تشبیه او تمثیل څخه الله پاک منزّه او پاک کړئ، هغه

له هيڅ شی سره مه مشابه کوئ، د الله پاک ثابت صفتونه د مخلوق دصفتونو په څېر مه ګڼئ، په دی اصل باندې د الله پاک دا قول دليل دی

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

ژباړه: د الله پاک په شان هيڅ شی نشته دی او هغه اورېدونکی او ليدونکی دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ [سورت اخلاص: ٤]

ژباړه: او د الله پاک سره هيڅ څوک مساوي او همنامی نشته.

او الله پاک فرمايي:

﴿فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ﴾ [سورت نحل: ٧٤]

ژباړه: تاسو الله پاک لره د مشابهت مثالونه مه بيانوئ.

دوهم اساس

په ټولو هغه څه باندې بې له شک او شبهې ايمان لرل چې الله پاک خپل ځان لپاره خپله ثابت کړې دي، ځکه چې د الله رب العلمين په ذات باندې د الله پاک نه بل هيڅ څوک ښه نه پوهيږي، الله پاک فرمايي:

﴿ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ﴾ [سورت بقره: ١٤٠]

ژباړه: ايا تاسو ډېر ښه پوهه ياست که الله پاک؟

او د الله پاک په هغې صفتونو کلک ايمان لرل چې ورله نبي ﷺ په صحيحو او صريحو حديثونو کې ثابت کړې وي، ځکه چې د الله پاک په ذات باندې له هغه څخه وروسته د هغه خوږ پيغمبر محمد ﷺ ډېر ښه پوهيږي، الله پاک د نبي ﷺ په حق کې فرمايي:

﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ﴾ [سورت نجم: ٣ - ٤]

ژباړه: او دغه پيغمبر له خپل ځان نه خبرې نه کوي، نه ده دغه مګر وحي ده چې ورته کيدای شي.

په هر مکلف لازم دي چې د الله پاک په هغې صفتونو ايمان ولري چې الله پاک د خپل ځان لپاره ثابت کړي دي او يا ورله د هغه رسول ﷺ په صحيحو او صريحو حديثونو کې ثابت کړي وي او د ثبوت سره سره به الله پاک د ګرد مخلوق له مشابهت څخه پاک او منزّه بولي.

او که څوک له دې دوو اصلونو څخه يو اصل هم اخلال کړي، نو د بې لارۍ او ګمراهۍ په کندو کې پرېوت، ځکه هغه انسان چې د لويو اسمانونو او ځمکو د رب په وړاندې د افراط او زياتي لمنه ټينګه ونيسي او بيا د الله پاک په ذات باندې د دې جرأت وکړي او ټول صفتونه چې هغه د ځان لپاره خپله ثابت کړي وي او دا يې ترې بېرته نفي کړي، نو دغه انسان سالم نه بلکې ظالم دی.

ځکه الله رب العلمين خو د خپل ځان لپاره د کمال او کبرياء صفتونه ثابتوي او دغه ليونی انسان د دومره جهالت سره د الله پاک مخې ته ودرېږي او ورته وايي: په کومو صفتونو چې تا خپل ځان موصوف کړی دی ستا د شان سره مناسب نه دی، ځکه چې پلانکی پلانکی نقص ترې لازمېږي، زه ستا د دغې ثابتو صفتونو تأويل کوم، صفت او معنی دواړه لغوه کوم او په بدل کې يې تا لره نور داسې صفتونه ثابتوم چې په قران کريم او نبوي حديثونو کې يې هېڅ وجود نلري.

﴿سُبۡحَٰنَكَ هَٰذَا بُهۡتَٰنٌ عَظِيمٞ﴾ [سورت نور: ١٦]

په ځانګړې توګه هغه څوک چې په دې زعم رهی دي چې د الله تعالی صفتونه د مخلوق د صفتونو په شان دي، دغه انسان ليونی، جاهل، ملحد او بې لارې دی.

او د چا ايمان چې د الله په صفتونو پياوړی وي، د مخلوق له صفتونو څخه يې منزّه بولي، دغه انسان مؤمن، مسلمان او د تشبيه او تعطيل د هلاکونکو شبهاتو له رنځ څخه بري او روغ رمټ دی.

په دغه خبر د الله پاک په صفتونو باندې ايمان لرل د الله پاک د دې قول تحقيق دی چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾.

په دې ايت کې ډېر لوی تعليم دی، دې ايت ټولو رامنځ ته شوو اشکالاتو ته ځواب ويلی دی او د الله پاک د اسماؤ او صفتونو اړوند شبهات يې حل او فصل کړي دي.

ځکه الله پاک د ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ﴾ نه وروسته فرمايي ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ نو کله چې (سَمْع) او (بصَر) په دې معنی چې کتل او اورېدل دي حالانکه چې په دې اوصافو باندې نور حيوانات هم موصوف دي، داسې ښکاري چې الله رب العلمين په وروستني او مخکني جمله کې دېته اشاره کوی چې مخلوق هم (سَمْع) او (بَصَر) لري، داسې نه چې څوک له الله پاک نه (سَمْع) او (بَصَر) نفي نه کړي، په دې دليل او دعوه چې حادث - مخلوق - هم (سَمْع) او (بَصَر) لري او يا له ثبوت څخه تشبيه لازميږي، نا بلکې په مخلوق دا واجب دي چې د الله رب العلمين لپاره (سَمْع) -او ربدل- او (بَصَر) -کتل- ثابت کړي، په دې اساس او بنياد چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾.

نو الله پاک لره داسې صفتونه شته چې د هغه دکمال او جلال سره ښائيږي او د مخلوق لپاره هم صفتونه شته چې د مخلوق د عجز او حالت سره سم دي.

او د دواړو خواو صفتونه حق او ثابت دي هېڅ شک او شبهه پکې نشته.

مګر دومره خبره ده چې د ځمکو او اسمانونو د رب صفتونه له دې نه ډېر اعلی او اکمل دي چې د مخلوق د صفتونو سره دې مشابهت وخوري.

که څوک له الله رب العلمين څخه داسې صفتونه نفي کړي چې هغه د خپل ځان لپاره ثابت کړي وي، دغې انسان خپل ځان د الله پاک نه د الله پاک په ذات ځان ډېر زيات پوهه وګرځو.

﴿سُبۡحَٰنَكَ هَٰذَا بُهۡتَٰنٌ عَظِيمٞ﴾ [سورت نور: ١٦]

او څوک چې دا ګمان کوی چې د الله پاک صفتونه د مخلوق د صفتونو په شان دي او ورسره مشابه دي، لږ مخکې مو وويل چې دغه انسان بې لارې، ملحد او ليونی دی.

دغه انسان د الله پاک د دې قول په حکم کې چې د مشرکانو اړوند دی هم داخليږي

﴿تَٱللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ٩٧ إِذۡ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ [سورت شعراء: ٩٧ - ٩٨]

ژباړه: لوړه په الله چې مونږ په ښکاره بې لارې کې وو، کله چې مونږ تاسې د رب العلمين سره برابرولئ.

او څوک چې الله رب العلمین د مخلوق سره یو شان بولي هغه لیونی دی.

تاسو باید په دې هم وپوهېږئ چې متکلمین هغه خلک دي چې په علم الکلام کې سم دم ننوتي دي، د منطقي قیاسونو په بنسټ یې د عقلي دلائلو په نوم ځېنې دلائل رامنځ ته کړي، د دغې دلائلو په اساس یې د الله ټول ثبوتي صفتونه شپږ قسمونو ته په دې ډول تقسیم کړل: صفات نفسی، صفات معنی، صفات معنویه، صفات فعلیه، صفات سلبیه، صفات جامعه.

او د صفتونو نورو پاتې ډولونه اعتباري امور وبلل چې په خارج کې وجود نه لري، دا قاعده یې د ټولو رامنځ ته شوې اشکالاتو اصل او د ګمراهۍ ښکاره سبب وګرځېد.

وسمهال به د متکلمینو په هغې تقسیم څېړنه پیل کړو چې هغوی په قران کریم کې د صفتونو د ایتونو اړوند کړی دی، سره له دې چې په دغې صفتونو الله پاک هم موصوف دی او مخلوق یې هم ورباندې موصوف کړی دی، د خالق صفتونه هم حق او رښتیا دي او د مخلوق صفتونه هم حق او رښتیا دي، خو د خالق پروردګار او د مخلوق د صفتونو ترمنځ هېڅ راز مشابهت او ورته والی نشته، ځکه چې د الله پاک صفتونه د هغه د مقدس ذات سره وړ او مناسب دي او د مخلوق صفتونه د هغوی د عجز او افتقار سره مناسب دي.

د خالق او د مخلوق د صفتونو ترمنځ دومره توپیر او فرق دی څومره توپیر چې د خالق د ذات او د مخلوق د ذات ترمنځ دی.

اما هغه خبره چې نن سبا د مسلمانانو ترمنځ په بېلابېلو سیمو کې تر غوږ کیږي چې یک او یواځې هغوی اووه صفتونه د الله پاک په حق کې ثابتوي او په صفات المعاني یې نوموي، خو د دغې سره د نورو صفات معانیو نه انکار کوي.

د دوی په اصطلاح صفات معانیه هغې ته ویل کیږي چې:

په وجود یې معنی دلالت کوي او دغه صفت قائم بالذات وي.

هغه صفات معانی چې هغوی پرې اقرار کوي اووه صفتونه دي، چې په لاندې توګه یې یادونه کیږي:

قدرت، اراده، علم، حیاة، سمع، بصر، کلام.

باقی نور ټول صفات معاني یې له الله پاک څخه نفي کړي دي چې په راروانو کرښو کې یې مزیده تفصیلي څېړنه، دغه مسئله به د الله پاک د کتاب د قراني ایتونو په رڼا کې واضحه کړو.

معتزله بیا له دغې اوو صفتونو څخه هم منکر دي له دغې صفتونو څخه یواځې احکام ثابتوي او بس، هغوی وایي: الله پاک قادر دی خو پخپل ذات، سمیع دی خو پخپل ذات او....

نو متعزله د تعدد قدیم نه د تیښتې له کبله (سمع، بصر، حیاة، علم...) نه ثابتوي.

د معتزلو د دغې درېغ تناقض او څرګنده ګمراهي هر عاقل ته په ډاګه ده.

چې کله یو ذات پورې علم قائم نه شی له علم پرته ورته عالم ویل ناشوني دي، د دې تناقض اړوند ژورې عقلي څېړنې ته هېڅ اړتیا نشته.

صفات معنويه او پر هغې بحث او څېړنه

چې کله ستاسو عقل ته تېره څېړنه يو څه اندازه ښکته شوه، اوس به په هغې صفتونو خبرې اترې وکړو چې هغوی پرې اقرار کړی دی او په ثبوت يې قايل دي.

مونږ وايو:[1]

١ الله لره د (قدرت) په صفت هغوی قائل دي او پرې يې موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ﴾ [سورت بقرة: ٢٠]

ژباړه: يقينا چې الله پاک په هر څه قدرت لرونکی دی.

مونږ هم په قطع او جزم وايو چې الله پا ک د قدرت په صفت موصوف دی خنګه چې د هغه د شان او کمال سره ښائيږي.

همدغه شان الله پاک خپل مخلوق هم د قدرت په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي

﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾

[سورت مائدة: ٣٤]

ژباړه: مګر هغه کسان چې توبه وباسي مخکې له دې چې تاسې پرې برلاسي شئ.

الله پاک په دې ايت کې د مخلوق لپاره هم قدرت ثابت کړی دی.

او دا زمونږ عقيده ده چې په قران کريم ټول هر څه حق او رښتيا دي، الله پاک داسې حقيقي قدرت لري چې څنګه يې د کمال او جلال سره ښائيږي او

(١) معنوية صفتونه دوی هغې ته وايي چې د عدم او وجود ترمنځ وي چې له جملې څخه يې دغه اووه صفتونه دي چې شيخ ﷺ يې يادونه کړېده او دارنګه عقايد د متکلمينو د حماقتونو نمونې دي. ژباړن.

مخلوق يې هم حقيقي قدرت لري چې څنګه د هغوی د حال، فناء عجز او افتقار سره مناسب دی.

د خالق او مخلوق د قدرت د دواړو صفتونو ترمنځ دومره توپير او فرق دی څومره فرق او توپير چې د خالق ذات او د مخلوق د ذات ترمنځ دی، دومره فرق د صفتونو د ثبوت لپاره بسنه کوي.

۲ ۳ په قران کريم کې الله پاک خپل ځان په ډېرو ايتونو کې په (سميع او بصير) موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي

﴿إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٌ﴾ [سورت مجادلة: ١]

ژباړه: يقينا چې الله پاک اورېدونکی او ليدونکی دی.

او فرمايي:

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

ژباړه: د الله پاک په څېر هيڅ شی نه شته او هغه ليدونکی او اوريدونکی دی.

او د دغې سره يې خپل مخلوق هم په (سميع او بصير) موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّا خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِن نُّطۡفَةٍ أَمۡشَاجٖ نَّبۡتَلِيهِ فَجَعَلۡنَٰهُ سَمِيعَۢا بَصِيرًا﴾ [سورت دهر: ٢]

ژباړه: مونږ انسان له مختلطي نطفې څخه پيدا کړی دی چې له يو حالت نه مو بل حالت ته بوتو او بيا مو هغه اوريدونکی او ليدونکی وګرځو.

او الله پاک فرمايي:

﴿أَسۡمِعۡ بِهِمۡ وَأَبۡصِرۡ يَوۡمَ يَأۡتُونَنَاۖ لَٰكِنِ ٱلظَّٰلِمُونَ ٱلۡيَوۡمَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ﴾ [سورت مريم: ٣٨]

ژباړه: په هغه ورځ چې دوی مونږ ته راشي دوی به څومره ښه اوريدونکي او ليدونکي وي.

او څه چې په قران کريم کې دي ټول رښتيا او حق دي، مونږ پکې هيڅ شک او شبهه نه لرو، الله پاک حقيقی (سمع او بصر) لري چې څنګه د هغه د جلال او

کمال سره ښائېږی او مخلوق هم حقیقي (سمع او بصر) لري چې څنګه د هغوی د حال، عجز، فناء او فقرسره مناسب او ښائيږي.

د خالق او مخلوق د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د خالق او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره دی.

۴ الله پاک خپل ځان د (حیاة) په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْحَىِّ ٱلَّذِى لَا يَمُوتُ﴾ [سورت فرقان: ۵۸]

ژباړه: په هغه ژوندي ذات بروسه ولره چې نه مرکیږي.

او الله پاک خپل مخلوق هم د (حیاة) په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [سورت أنبياء: ۳۰]

ژباړه: او مونږ هر ژوندی څیز له اوبو څخه پیدا کړی دی، دوی ولې ایمان نه لري.

او بیا فرمايي:

﴿وَسَلَٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾ [سورت مريم: ۱۵]

ژباړه: او سلام دې وي په هغه باندې په هغه ورځ چې وریکې پیدا شوی و او په هغه ورځ چې وریکې به مړکیږي او په هغه ورځ چې به وریکې ژوندی راپاڅيږي.

او الله پاک فرمايي:

﴿يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَيُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴾

[سورت روم: ۱۹]

ژباړه: الله پاک ژوندی له مړي څخه راوباسي او مړی له ژوندي څخه راوباسي، له مړیني (وچکالی) وروسته ځمکه رازرغونوي، همداسې به تاسو هم راپورته کړی شئ.

او په قاطع ډول وايو چې: د الله پاک لپاره د (حياة) صفت شته او حقيقي صفت دی ځنګه چې د الله پاک د کمال او جلال سره ښائيږي.

د مخلوق لپاره هم د (حياة) صفت شته دی ځنګه چې د دوی د حال، عجز او فناء سره مناسب دی.

د خالق او د مخلوق د (حياة) د صفت ترمنځ دومره ډېر منافات او فرق دی، څومره فرق چې د خالق د ذات او د مخلوق د ذات ترمنځ دی.

۵ الله پاک ځان د ارادې په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ [سورت بروج: ١٦]

ژباړه: الله پاک ډېر ښه کونکی دی د هغه کار چې هغه يې وغواړي.

او فرمايي:

﴿إِنَّمَآ أَمۡرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيۡـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ﴾ [سورت يس: ٨٢]

ژباړه: يقينا چې د الله پاک امر چې د څه شی اراده وکړی نو ورته ووايي چې شه نو هغه شی موجود شي.

او الله پاک خپل ځينې مخلوق هم د ارادې په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا﴾ [سورت أحزاب: ١٣]

ژباړه: دوی اراده نه لري مګر د تيښتې.

او فرمايي:

﴿تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنۡيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَ﴾ [سورت أنفال: ٦٧]

ژباړه: ايا تاسو د دنيا متاع اراده لرئ او حالانکه الله پاک له تاسو څخه د اخرت اراده لري؟

او فرمايي:

﴿يُرِيدُونَ لِيُطۡفِـُٔواْ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ [سورت صف: ٨]

ژباړه: دوی اراده لري چې د الله پاک نور (رڼا) د خولې په پوکو مړه کړي او الله هرومرو خپله رڼا بشپړه کونکی دی که څه هم کافران يې پسند نه بولي.

او په دې کې شک نشته چې د الله پاک لپاره حقيقي اراده شته دی، څنګه چې د هغه د کمال او جلال سره ښائيږي.

او د مخلوق لپاره هم حقيقي اراده شته څنګه چې د دوی د حال، عجز، فناء او افتقارسره مناسب او ښائيږي.

خومره فرق او منافات چې د خالق د ذات او د مخلوق د ذات ترمنځ دی، دغه اندازه فرق د خالق د ارادې د صفت او د مخلوق د ارادې د صفت ترمنځ هم دی.

٦ الله پاک خپل ځان د (**علم**) په صفت موصوف کړی دی، الله فرمايي:

﴿وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيمٌ﴾ [سورت تغابن: ١١]

ژباړه: او الله پاک په هر شي پوهه او دانا دی.

او فرمايي:

﴿لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشۡهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيۡكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلۡمِهِۦ﴾ [سورت نساء: ١٦٦]

ژباړه: لکن الله پاک ګواهيورکوي په هغه څه چې په تا باندې يې د خپل علم سره نازل کړي دي.

او فرمايي:

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيۡهِم بِعِلۡمٍ ۖ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ﴾ [سورت أعراف: ٧]

ژباړه: خامخا به مونږ دوي ته د علم سره بيان وکړو او د دوی له اعمالو څخه مونږ غائب (نا خبره) نه يو.

او الله پاک خپل ځيني مخلوق هم په علم موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿قَالُواْ لَا تَوۡجَلۡ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ﴾ [سورت حجر: ٥٣]

ژباړه:ملائکو ورته وويل: مه ويرېږه، مونږ درته په پوهه (دانا) هلک زيری درکوو.

او الله پاک فرمايي:

﴿وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلۡمٖ لِّمَا عَلَّمۡنَٰهُ﴾ [سورت یوسف: ٦٨]

ژباړه: او یقینا هغه د لوی علم څښتن و چې مونږ ورته ورکړی و.

او په دې کې هیڅ شک نشته چې د رب کائنات لپاره حقیقي علم شته او هغه پرې موصوف دی، څنګه چې د هغه د جلال او کمال سره لائق او ښائیږي.

او د مخلوق لپاره یې هم حقیقي علم شته چې څنګه د هغوی د افتقار، عجز، حال او فناء سره لائق او ښائیږي، د خالق رب کائنات د حقیقي علم او د مخلوق د حقیقي علم ترمنځ دومره منافات او فرق دی لکه څومره توپیر چې د خالق لایزال او د مخلوق د ذات ترمنځ دی.

٧ الله پاک خپل ځان د (کلام) په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمایي:

﴿وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا﴾ [سورت نساء: ١٦٤]

ژباړه: او الله پاک خبرې کړي دي موسی علیه السلام سره په خبرو کولو سره.

او الله پاک فرمایي:

﴿فَأَجِرۡهُ حَتَّىٰ يَسۡمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ﴾ [سورت توبة: ٦]

ژباړه: کافر ته تر هغه امن ورکړه تر څو د الله پاک کلام او خبرې واوري.

او خپل ځیني مخلوق یې هم د (کلام) په صفت موصوف کړی دی، الله فرمایي:

﴿فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٞ﴾ [سورت یوسف: ٥٤]

ژباړه: چې کله یې ورسره خبرې اترې وکړې نو باچا ورته وویل ته مونږ سره نن نه وروسته پاتې کیدونکی او په رازونو امین یې.

او فرمایي:

﴿ٱلۡيَوۡمَ نَخۡتِمُ عَلَىٰٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَتُكَلِّمُنَآ أَيۡدِيهِمۡ﴾ [سورت یس: ٦٥]

ژباړه: مونږ ورته نن ورځ په خولو مهرونه لګوو او مونږ سره به د دوی لاسونه خبرې وکړي.

او په دې کې هیڅ شک نشته چې د الله پاک لپاره حقیقي کلام شته چې څنګه

د هغه د کمال سره لائق او ښائیږي.

او د مخلوق لپاره هم حقیقي کلام شته څنګه چې د دوی د عجز، افتقار، حال او فناء سره ښائیږي.

د خالق تعالی د حقیقي کلام او د مخلوق کلام ترمنځ دومره توپیر دی لکه څومره توپیر او منافات چې د خالق د ذات او د مخلوق د ذات ترمنځ دی.

دغه تېره څېړنه چې تاسو د کومو صفتونو اړوند واورېده دېته هغوی صفات معنویه وايي چې د قران کریم ایتونو پرې الله پاک هم موصوف کړی دی او مخلوق یې ورباندې هم موصوف کړی دی او دا خبره په هېڅ عاقل پټه نده چې د الله پاک ټول صفتونه حق او رښتیا دي چې څنګه د هغه د برابرۍ او کمال سره لائق او ښائیږي.

او د مخلوق لپاره هم حقیقي صفتونه شته دی چې څنګه د هغوی د فقر، عجز او فناء سره مناسب دي.

او د صفتونو ترمنځ دومره فاصله ده څومره فاصله چې د ذواتو ترمنځ ده.

اوس مهال به په هغه صفتونو رڼا واچوو چې دوی ورته صفات سلبیه وايي.

د متکلمينو په نېز سلبي صفتونه او په هغې علمي څېړنه

سلبي صفت هغې ته ويلای شي چې په عدم محض دلالت کوي(١) موخه يې ورڅخه دا ده چې له الله پاک څخه داسې صفتونه نفي کول چې د شان سره يې نه ښائيږي، پرته له دې چې صفت دې د ذات پورې قائمې وجودي معنی باندې دلالت وکړي.

د دی مذهب لارويانو سلبي صفتونه پنځه تقسيمه کړي دي چې شپږم نلري او د سلبي صفتونو دغه ډولونه په دې توګه دي:

قِدَم، بقاء، مخالفة الخلق، وحدانيت، غنی مطلق.

هيره دې نه وي چې (غنی مطلق) ته (قيام بالنفس) هم وايي، له دې عبارت يې موخه دا ده چې الله پاک له (حيز، جهت او محل) نه غني دی.

د هغوی د دې خبرې له پېژندو وروسته بايد په دې هم پوهه شئ چې متکلمينو د الله پاک په حق کې د (قِدَم او بقاء) صفتونه ثابت کړي دي، په دې زعم چې دغه دواړه صفتونه الله پاک خپل ځان لپاره په دې قول کې ثابت کړي دي چې

﴿هُوَ ٱلۡأَوَّلُ وَٱلۡأٓخِرُ﴾ [سورت حديد: ٣]

ژباړه: الله پاک اول دی (څوک ترې مخکې نه و) او اخر دی (وروسته ترې څوک نشته دی).

او (قِدَم) د عقيدې په اصطلاح کې (سلب العدم السابق) يعنې د مخکني شتوالې ته ويل کيږي خو دومره ده چې (قِدَم) له (ازل) څخه خاص دی.

څکه (ازل) هغې ته ويل کيږي چې پيل او افتتاح ونه لري که هغه وجودي

(١) عدم محض دېته ويل کيږي چې بالکل نه وي. ژباړن.

وي لکه د الله پاک ذات او د هغه صفتونه او که عدمي وي لکه ما سوی د الله نه نور ټول حوادث.

د متکلمینو په نیز (قِدَم) هغه ته ویل کیږي چې پیل او افتتاح ونه لري په دې شرط چې وجودي وي لکه د الله پاک ذات چې د کمال او جلال په صفتونو موصوف دی.

اوس به په هغې صفتونو نظر واچوو چې دوی الله پاک لره ثابت کړي دي لکه (قِدَم او بقاء) اګر که ځینې علماء د الله پاک په (قَدِیْم) موصوفول بد هم ګڼي چې لږ څه وروسته یې توضیح راروانه ده.

الله پاک خپل مخلوق په (قِدَم) موصوف کړی دی، الله پاک فرمایي:

﴿قَالُواْ تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِى ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ﴾ [سورت یوسف: ۵۸]

ژباړه: بچو یې ورته وویل: په الله سوګند چې تروسه ته په مخکنۍ ګمراهۍ کې یې.

او الله پاک فرمایي:

﴿ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴾ [سورت یس: ۳۹]

ژباړه: او سپوږمۍ لپاره مو منزلونه مقدر کړي دي تر دې چې د خرما د مخکنۍ (زړې) څانګې په شان شي.

او الله پاک خپل مخلوق د بقاء په صفت هم موصوف کړی دی، الله پاک فرمایي:

﴿وَجَعَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلۡبَاقِينَ﴾ [سورت صافات: ۷۷]

ژباړه: او مونږ د نوح ﷺ اولاده باقي پاتې کیدونکې وګرځوله.

او الله پاک فرمایي:

﴿ مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ﴾ [سورت نحل: ۹۶]

ژباړه: هغه څه چې تاسو سره دی فاني او ختمېدونکي دي، او څه چې د الله پاک سره دي تل باقي پاتې کیدونکي دي.

او په دې کې هېڅ شک نشته چې کوم صفتونه الله پاک د خپل ځان لپاره ثابت کړي دي حق او رښتیا دي او د هغې صفتونو ضد او منافي دي چې په کومو صفتونو یې مخلوق موصوف کړی دی.

دومره ده الله پاک خپل ځان په قران کريم کي د (قِدَم) په صفت نه دی موصوف کړی او ځينو سلفو صالحينو هم د الله پاک په حق کي دا وصف بد ګڼلی دی چي هغه پرې نه شي موصوف کېدای.

ځکه له دغي صفت څخه دا ثاتبيري چي الله پاک مسبوق بالعدم دی.

نعوذ بالله ثم نعوذ بالله.

لکه څنګه چي په دي ايتونو کي مخلوقاتو ته اشاره شوېده چي دوی هم مسبوق بالعدم وو:

﴿كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ﴾ ﴿إِنَّكَ لَفِى ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ﴾ ﴿أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلۡأَقۡدَمُونَ﴾

خو ولي ځينو علماوو ظناً دا ثابته کړېده چي په دي معنی باندي حديث وارد دی او د الله پاک صفت جوړېدای شي.

خو ځيني نور بيا وايي: د دي صفت بالکل ثبوت نشته او کوم چي د (**اوليّت**) او (**أخريت**) صفتونه دي چي الله پاکورباندي خپله خپل ځان موصوف کړی دی چي

﴿هُوَ ٱلۡأَوَّلُ وَٱلۡأٓخِرُ﴾ [سورت حديد: ٣]

نو په دي صفت يي مخلوق هم موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿أَلَمۡ نُهۡلِكِ ٱلۡأَوَّلِينَ ١٦ ثُمَّ نُتۡبِعُهُمُ ٱلۡأٓخِرِينَ﴾ [سورت مرسلات: ١٦]

ژباړه: ايا مونږ اولني خلک نه دي هلاک کړي؟ د جرمونو په سبب باندي، بيا مونږ وروستني مجرمان د هغوی پسي ورليږوو او په دي کي هيڅ شک نشته چي په کوم صفت الله پاک خپل ځان موصوف کړی دی د هغه د جلال او کمال سره لائق دی.

او د مخلوق لپاره هم (**اوليت**) او (**اخريت**) شته لکه څنګه چي د هغوی د حال، عجز، فناء، او افتقار سره مناسب دی.

د تير په څير الله پاک خپل ځان د (وَاحِد) په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَإِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلرَّحۡمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ﴾ [سورت بقرة: ١٦٣]

ژباړه: او ستاسو معبود يو معبود دی، له هغه پرته بل برحق معبود نشته دی او هغه عام او خاص مهربان دی.

او خپل ځيني مخلوق يې هم د (وَاحِد) په صفت موصوف کړې دی، الله پاک فرمايي:

﴿يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ﴾ [سورت رعد: ٤]

ژباړه: چې په يو ډول اوبو خړوبولی شي.

همدغه شان الله پاک خپل ځان د (غِنَی) په صفت هم موصوف کړې دی، الله پاک د ځان اړوند فرمايي:

﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ [سورت ابراهيم: ٨]

ژباړه: په يقين سره چې الله پاک بې پروا او ستائلی شوی دی.

او الله فرمايي:

﴿فَكَفَرُواْ وَتَوَلَّواْۚ وَّٱسۡتَغۡنَى ٱللَّهُۚ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٞ﴾ [سورت تغابن: ٦]

ژباړه: هغوی کفر وکړ او له فرمانبرداری څخه يې سرغړونه وکړه او الله پاک ترې بې پروا شو، الله پاک بی پروا او ستائلی شوی ذات دی.

او خپل ځيني مخلوق يې هم د (غنَی) په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَمَن كَانَ غَنِيّٗا فَلۡيَسۡتَعۡفِفۡۖ﴾ [سورت نساء: ٦]

ژباړه: او هغه څوک چې مالداره -بی پروا- وی نو ځان دې ديتيم د مال نه وساتي.

متکلمين دې ته سلبي صفتونه وايي چې قران کريم پرې خالق تعالی او مخلوق دواړه موصوف کړي دي او په دی کې شک نشته چې په کوم صفت خالق پروردګار موصوف دی، د هغه کمال او جلال سره ښائيږي او په کوم صفت چې مخلوق موصوف شوی دی، د هغوی د فناء، عجز او افتقارسره لائق اوښائيږي.

د اووه ګونو صفتونو څېړنه

اوس مهال به په هغې صفتونو علمي رڼا او بحث مباحثه وکړو چې هغوی ورته معنويه صفتونه وايي، د بېلګې په توګه هغوی وايي: الله قادر، عالم، حيّ، مريد، سميع، بصير، او متکلم ذات دی.

د مخکنی څېړنې په رڼا کې د دغی اووګنو صفتونو ثبوت الله پاک په دغې صفتونو توصيفول دي.

د (معنوي حالت) د ثبوت په خاطر متکلمين اړتيا ويني تر څو دغه صفتونه ثابت کړي په دی ګومان چې (حالت معنوی) د عدم او وجود ترمنځ ثبوتي واسطه ده.

سمه او دروسته خبره داده چې دغه اټکل خالص خرافات او سوچه خيالات دی ځکه چې سالم عقل هېڅکله هم د (يو شي) او نقيض ترمنځ د واسطو پلټنه نه کوي.

خلاصه خبره ده چې يو شی معدوم وي هغه بالکل موجود نه وي او چې يو شی موجود وي هغه بالکل معدوم نه وي.

د دی داوړو ترمنځ هېڅ راز واسطه نشته عاقلان په دې خبرو ډېر ښه پوهيږي.

وړاندې چې مونږ کوم صفتونه ذکر کړل چې الله پاک (قادر، عالم، حيّ، مريد، سميع، بصير او متکلم) ذات دی.

په قران کريم کې پرې الله پاک او د هغه مخلوق دواړه موصوف شوي دي، د الله پاک صفتونه د هغه کمال او جلال سره لائق دي او د مخلوق صفتونه د هغوی د حال او افتقار سره لائق او ښائيږي.

د دې خبرې هيڅ ضرورت نشته چې مونږ دې د اسمانونو او ځمکو رب نه د هغه صفتونه د تشبيه په نوم نفي کړو او نه مونږ الله پاک د مخلوق سره مشابه کوو.

بلکې لازمي او ضرور ده چې بايد مونږ په دغې ثابتو صفتونو کلک اقرار وکړو او په داسې حالت کې پرې ايمان ولرو چې مونږ الله پاک د مخلوق سره د هر راز مشابهت نه پاک او منزّه کړی وي.

دغه فعلي صفتونه چې په قران کريم کې ورباندې الله پاک او مخلوق بارها موصوف شوي دي په ډېر زيات کثرت سره راغلي دي.

په دې کې هېڅ شک نشته چې په کومو صفتونو الله پاک موصوف دی، تول د هغو صفتونو منافي او ضد دي چې مخلوق پرې موصوف شوی دی، د خالق او مخلوق د صفتونو ترمنځ دومره توپير دی لکه د خالق او مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات دی.

١ له دغې فعلي صفتونو څخه يو هم الله پاک خپل ځان د (رزق) په صفت موصوف کړی دی، الله فرمايي:

﴿مَآ أُرِيدُ مِنۡهُم مِّن رِّزۡقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطۡعِمُونِ﴾ [سورت ذاريات: ٥٧]

ژباړه: زه له دوی څخه رزق نه غواړم او نه دا چې ما ته دوی خوراک راکړي

* په يقين سره چې الله پاک رزق ورکونکې او توانا دی.

الله پاک فرمايي:

﴿وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَهُوَ يُخۡلِفُهُۥۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ﴾ [سورت سبأ: ٣٩]

ژباړه: تاسو چې څه نفقه کوئ نو الله پاک به يې درته عوض درکړي، او هغه ډېرښه رزق ورکونکی دی.

او الله فرمايي:

﴿قُلۡ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ مِّنَ ٱللَّهۡوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِۚ وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ﴾ [سورت جمعة: ١١]

ژباړه: ورته ووايه د الله پاک سره چې څه دي هغه له ننداړو او تجارت نه ډېرښه دي او الله پاک ډېر ښه رزق ورکونکی دی.

او خپل ځينې مخلوق يې هم د (رزق) په صفت موصوف کړی دی.

الله پاک فرمايي:

﴿وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَـٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا﴾ [سورت نساء: ٥]

ژباړه: او بې عقلانو ته خپل هغه مالونه مه ورکوئ چې الله پاک پـکې ستاسو د ګزران سبب ګرځولی دی او په مالونو کې ورته رزق او پوښاک ورکړئ او نیکې نرمې خبرې ورسره وکړئ.

او فرمايي:

﴿وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ﴾ [سورت بقرة: ٢٣٣]

ژباړه: او د ماشوم په پلار د دغې ماشوم د مېندو ته رزق ورکونه لازم دي.

او په دې کې هيڅ شک نشته چې هغه فعلي صفت چې الله پاک پرې خپل ځان موصوف کړی دی د هغه صفت مخالف او ضد دی چې په کوم فعلي صفت يې مخلوق توصيف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپير دی.

٢ الله پاک خپل ځان په بل فعلي صفت (عمل) موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَآ أَنْعَـٰمًا فَهُمْ لَهَا مَـٰلِكُونَ﴾ [سورت يس: ٧١]

ژباړه: ايا دوي نه وينې چې مونږ پيدا کړي دي له هغې څه نه چې ځمونږ لاسونو جوړ کړي دي چارپايان چې دوی د دغې چارپايانو واکداران او مالکان دي.

او الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ [سورت طور: ١٦]

ژباړه: يقينا چې بدله درکول کيږي تاسو ته د هغې عمل چې تاسو به کوو.

او په دې کې شک نشته چې هغه فعلي صفت چې الله پاک پرې خپل ځان موصوف کړی دی د هغه صفت مخالف او ضد دی په کوم فعلي صفت چې د مخلوق توصيف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپيردی.

۳ الله پاک خپل ځان په دې توصيف کړی دی چې مخلوق ته ښودنه کوی الله پاک فرمايي:

﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ ١ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ٢ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ٣ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ﴾ [سورت رحمن: ١ - ٤]

ژباړه: رحمن ذات * چې قران يې ښوولی دی، انسان يې پيدا کړ او بيان يې ورته وښود.

او الله پاک فرمايي:

﴿ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ ٣ ٱلَّذِي عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَٰنَ مَا لَمۡ يَعۡلَمۡ﴾ [سورت علق: ٣ - ٥]

ژباړه: ولوله په داسې حال کې چې ستا رب ډېر زيات کريم دی، هغه رب چې په قلم يې ښوونه کړېده، انسان يې په هغه څه وپوهوو چې پرې نه پوهېد.

او بيا يې خپل ځينې مخلوق هم د ښوونې په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿هُوَ ٱلَّذِي بَعَثَ فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلُ لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ﴾ [سورت جمعة: ٢]

ژباړه: الله پاک هغه ذات دی چې په نالوستو کې يې د هغوی له جنس نه خپل استازی راواستوو، د الله پاک ايتونه ورته لولي او له شرک نه يې پاکوی او د قران او حکمت ښوونه ورته کوي.

او داوړه يې سره يو ځای هم جمع کړي دي، الله پاک فرمايي:

﴿تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ﴾ [سورت مائده: ٤]

ژباړه: چې تاسو ښوونه کوئ دغی زنانو ته د هغه څه چې الله پاک تاسو ته درښودلي دي.

۴ الله پاک خپل ځان په دې موصوف کړی دی چې هغه خبر ورکوي او مخلوق يې هم بيرته په دغې صفت موصوف کړی دی.

الله پاک فرمايي:

﴿وَإِذۡ أَسَرَّ ٱلنَّبِيُّ إِلَىٰ بَعۡضِ أَزۡوَٰجِهِۦ حَدِيثٗا فَلَمَّا نَبَّأَتۡ بِهِۦ وَأَظۡهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ عَرَّفَ بَعۡضَهُۥ وَأَعۡرَضَ عَنۢ بَعۡضٖۖ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِۦ قَالَتۡ مَنۡ أَنۢبَأَكَ هَٰذَاۖ قَالَ نَبَّأَنِيَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡخَبِيرُ﴾ [سورت تحريم: ٣]

ژباړه: کله چې پيغمبر ﷺ ځينو بي بيانو ته پټ راز ووايو، کله چې دغه راز دغې بي بي بلې بي بي ته ووايو، الله پاک دغه خبره خپل پيغمبر ته ښکاره کړه، نو پيغمبر ﷺ ځيني دغه خبره خپلې رازدارې بي بي ته وکړه او ځيني نوره خبره يې ورڅخه پټه کړه، نو بي بي ورته ووېل: چې تا ته چا خبر درکړ؟

هغه ورته ووېل: زه عليم او خبردار ذات خبرکړم.

او په دې کې هيڅ شک نشته چې په کوم فعلي صفت الله پاک خپل ځان موصوف کړی دی، د هغه صفت مخالف اوضد دی چې په کوم فعلي صفت چې يې مخلوق توصيف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپير دی.

۵ الله پاک خپل ځان په دې موصوف کړی دی چې هغه ورکول کوی، الله پاک فرمايي:

﴿يُؤۡتِي ٱلۡحِكۡمَةَ مَن يَشَآءُۚ وَمَن يُؤۡتَ ٱلۡحِكۡمَةَ فَقَدۡ أُوتِيَ خَيۡرٗا كَثِيرٗا﴾ [سورت بقرة: ٢٦٩]

ژباړه: الله پاک په دين کې پوهه ورکوي چا ته چې يې خوښه شي او چا ته چې په دين کې پوهه ورکړل شي نو په يقين سره ورته ډېر خير ورکړل شو.

او فرمايي:

﴿وَيُؤۡتِ كُلَّ ذِي فَضۡلٖ فَضۡلَهُۥ﴾ [سورت هود: ٣]

ژباړه: او الله پاک به د هر فضل خاوند ته خپل فضل ورکړي.

او د (ورکړې) په صفت يې خپل مخلوق هم موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَءَاتُواْ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحۡلَةٗ﴾ [سورت نساء: ٤]

ژباړه: او تاسو ښځو ته د هغوی مهرونه په خوشحالۍ ورکړئ.

او په دې کې هیڅ شک نشته چې په کوم فعلي صفت الله پاک خپل ځان موصوف کړی دی، د هغه صفت مخالف او ضد دی په کوم فعلي صفت یې چې مخلوق توصیف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپیر دی.

په جامعه صفتونو خبري اتري

اوس مهال به د الله پاک په جامعة صفتونو خبري وکړو، لکه: عظمت، علو، کبرياء، ملک، تکبر، جبروت، عزت، قوت او....نور هغه صفتونه چې د جامعة صفتونو نوم پرې رښتيا کيږي او ددې جاري مجری دي.

په قران کريم کې مونږ وينو چې الله پاک خپل ځان د(علو، عظمت، او کبرياء) په صفتونو موصوف کړی دی.

الله پاک فرمايي:

﴿وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ﴾ [سورت بقرة: ٢٥٥]

ژباړه: او د اسمانونو او ځمکو ساتنه الله پاک نه ستومانه کوي او دغه الله پاک علی (پورته) او عظيم (لوی) ذات دی.

او هم يې ځان د علو او کبر په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا﴾ [سورت نساء: ٣٤]

ژباړه: بې شکه الله پاک علی (پورته) او لوي ذات دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلۡكَبِيرُ ٱلۡمُتَعَالِ﴾ [سورت رعد: ٩]

ژباړه: الله پاک په هر پټ او ښکاره باندې پوهه او د لويې والا علي (پورته) ذات دی.

او خپل ځيني مخلوق يې هم د عظمت په صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٖ كَٱلطَّوۡدِ ٱلۡعَظِيمِ﴾ [سورت شعراء: ٦٣]

ژباړه: پس بحر وچاودېد او هره چاودېدلې برخه يې لکه د غر په څېر لويه وه.

او الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا﴾ [سورت اسراء: ٤٠]

ژباړه: بې شکه چې تاسو ډېره غټه خبره کوئ.

او الله فرمايي:

﴿وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ [سورت نمل: ٢٣]

ژباړه: او د دغې باچنۍ لپاره لوی تخت و.

او الله پاک خپل ځینې مخلوق د (علو) په صفت هم موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ [سورت مریم: ٥٧]

ژباړه: او مونږ هغه اوچتې مرتبې ته پورته کړی و.

او فرمايي:

﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾ [سورت مریم: ٥٠]

ژباړه: او مونږ ورته (ابراهیم عليه السلام) لویه او پورته د صدق ربښتني ژبه ورکړېوه.

او الله پاک خپل ځینې مخلوق د (کبر) په صفت هم موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ [سورت هود: ١١]

ژباړه: د دغې خلکو لپاره بخشش او لوی اجر دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا﴾ [سورت انبیاء: ٦٣]

ژباړه: هغه ورته وویل بلکې دغه کار يې لوی او غټ بوت کړی دی.

او په دې کې شک نشته چې په کوم صفت چې الله پاک خپل ځان موصوف کړی دی، د هغه صفت مخالف او ضد دی چې په کوم صفت مخلوق توصیف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی، لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپیر دی.

۲ د تیر په څېر الله پاک ځان د (مَلِك) په صفت موصوف کړی دی، الله فرمايي:

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ ٱلۡمَلِكِ ٱلۡقُدُّوسِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ﴾ [سورت جمعة: ۱]

ژباړه: د الله پاک پاکي بیانوي ټول هغه څه چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، الله پاک ټولواک او نهایت پاک، غالبه او حکیم ذات دی.

او الله پاک فرمایي:

﴿فِي مَقۡعَدِ صِدۡقٍ عِندَ مَلِيكٖ مُّقۡتَدِرِۭ﴾ [سورت قمر: ۵۵]

ژباړه: مؤمنان به په رښتني مجلس کې د ټولواک او قدرت لرونکي رب په وړاندې حضور وي.

او خپل ځیني مخلوق یې هم د (مَلِك) په صفت موصوف کړی دی.

الله پاک فرما یي:

﴿وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ إِنِّيٓ أَرَىٰ سَبۡعَ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ﴾ [سورت یوسف: ٤۳]

ژباړه: او ټولواک وویل چې ما په خوب کې اووه چاغې غواګانې ولیدلې چې نورې خوارې غواګانې خوري...

او الله پاک فرمایي:

﴿وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ ٱئۡتُونِي بِهِۦ﴾ [سورت یوسف: ۵۰]

ژباړه: او ټولواک وویل چې دغه یوسف عليه السلام ما ته راولئ.

او فرمايي:

﴿وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٞ يَأۡخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصۡبٗا﴾ [سورت کهف: ۷۹]

ژباړه: او د دوی نه اخوا یو ټولواک و چې روغه بېړۍ به یې په زور او زیاتي سره اخستله.

او فرمايي:

﴿تُؤۡتِي ٱلۡمُلۡكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلۡمُلۡكَ مِمَّن تَشَآءُ﴾ [سورت ال عمران: ٢٦]

ژباړه: ای الله! ته ورکوې ټولواکي چا ته چې دې خوښه شي او اخلې ټولواکي له چا نه چې ستا خوښه شي.

او په دی کې هيڅ شک نشته چې په کوم صفت الله پاک خپل ځان موصوف کړی دی، د هغه صفت مخالف او ضد دی په کوم صفت چې مخلوق توصيف شوی دی.

د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دی لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره منافات او توپير دی.

هغه صفتونه چې متکلمينو پکې اختلاف کړی دی

اوس به د الله پاک په هغې صفتونو بحث او څېړنه وکړو چې متکلمينو په کې اختلاف کړی دی چې ايا دغه (مختلف فيه) فعلي صفتونه دي او که صفات معنی دي؟

سمه دروسته خبره دا ده چې دغه صفات معنی دی، ځکه چې دغه صفتونه د الله پاک د ذات پورې قائم دي لکه: رحمت، رأفت، حلم.

۱ مونږ په قران کريم کې وينو چې الله پاک خپل ځان په (رأفت) او (رحمت) موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ [سورت نحل: ۷]

ژباړه: بې شکه ستاسو رب ډېر مهربان او د رحم والا دی.

او خپل مخلوق يې هم په دغې دواړو صفتونو موصوف کړی دی، الله پاک د نبي کريم ﷺ په هکله فرمايي:

﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ [سورت توبة: ۱۲۸]

ژباړه: په تحقيق سره تاسو ته ستاسو له جنس نه رسول راغلی دی، په هغه باندې هغه خبره ډېره درنه وي چې تاسو پرې تکليف کيږئ او ستاسو په هدايت مندنې ډېر زيات حريص دی او خاص په مؤمنانو ډېر زيات مهربان او د رحم والا دی.

۲ د تېر په څېر الله پاک خپل ځان په قران کريم کې په (حِلْم) موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُۥ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ [سورت حج: ۵۹]

ژباړه: الله پاک به دوی خامخا داسې ځای ته داخل کړي چې د دوی به خوښ وي، يقينا چې الله پاک ډېر پوهه او حلم والا دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ فَٱحۡذَرُوهُۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ﴾ [سورت بقرة: ٢٣٥]

ژباړه: په دې پوهه شئ چې الله پاک په هغه څه پوهېږي چې ستاسو په نفسونو کې دي پس له هغه ویرېږئ او پوهه شئ چې الله پاک پوهه او د حلم والا ذات دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿قَوۡلٞ مَّعۡرُوفٞ وَمَغۡفِرَةٌ خَيۡرٞ مِّن صَدَقَةٖ يَتۡبَعُهَآ أَذٗىۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٞ﴾ [سورت بقرة: ٢٦٣]

ژباړه: ښه خبره او بخشش له هغه خیرات نه بهتر دی چې وروسته ترې ازارول وي او الله پاک بې پروا او حلیم ذات دی.

او خپل ځینې مخلوق یې هم په دې صفت موصوف کړی دی، الله پاک فرمايي:

﴿فَبَشَّرۡنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٖ﴾ [سورت صافات: ١٠١]

ژباړه: بې شکه مونږ ورته زېری ورکړ په صبرناک هلک باندې.

او فرمايي:

﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوّٞ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنۡهُۚ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٞ﴾ [سورت توبة: ١١٤]

ژباړه: کله چې ابراهیم عليه السلام ته معلومات وشول چې پلار یې د الله دښمن دی نو ترې بې زاره شو، بې شکه ابراهیم عليه السلام ډېر په زړه نرم او صبرناک و.

٣ همدغه شان الله پاک ځان په قران کریم کې د (مغفرت) په صفت موصوف کړی دی.

الله پاک فرمايي:

﴿فَمَنِ ٱضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٖ وَلَا عَادٖ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ﴾ [سورت بقرة: ١٧٣]

ژباړه: او که څوک ډېر مجبوره شو نو (د مردارې په خوړلو) پرې ګناه نشته او بې شکه الله پاک ښونکی او رحم والا دی.

او فرمايي:

﴿لِّلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَإِن تُبۡدُواْ مَا فِيٓ أَنفُسِكُمۡ أَوۡ تُخۡفُوهُ يُحَاسِبۡكُم بِهِ ٱللَّهُۖ فَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ﴾ [سورت بقرة: ٢٨٤]

ژباړه: د اسمانونو او ځمکې ټول شيان د الله ملکيت دى تاسو که په خپلو نفسونو کې څه پټ ساتئ او که راښکاره کوئ يې خو الله به درسره پرې حساب کوي، الله پاک ببښنه کوي چا ته چې يې خوښه شي او عذاب ورکوى چا ته چې يې خوښه شي.

او خپل ځيني مخلوق يې هم د (**مغفرت**) په صفت موصوف کړى دى.

الله پاک فرمايي:

﴿وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ﴾ [سورت شورى: ٤٣]

ژباړه: هغه څوک چې زغم او بخشش وکړي نو بې شکه چې زغم او ببښنه کول له غوره کارونو څخه دي.

او الله پاک فرمايي:

﴿قَوۡلٞ مَّعۡرُوفٞ وَمَغۡفِرَةٌ خَيۡرٞ مِّن صَدَقَةٖ يَتۡبَعُهَآ أَذٗىۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٞ﴾ [بقرة بقرة: ٢٦٣]

ژباړه: نېکه خبره او بخشش کول له هغه خيرات نه غوره دي چې زباتل پکې وي او الله پاک بې محتاجه او صبرناک ذات دى.

او فرمايي:

﴿قُل لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ يَغۡفِرُواْ لِلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ أَيَّامَ ٱللَّهِ لِيَجۡزِيَ قَوۡمَۢا بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ﴾

[سورت جاثية: ١٤]

ژباړه: هغو خلکو ته چې ايمان يې راوړى دى ورته ووايه چې هغه چا ته د خپل ازار بخشش وکړي چې د الله د حوادثو اميد نه لري، د دې لپاره چې هر چاته د هغه عمل بدله ورکړي چې دوى يې کسب کوي.

او په دې کې شک نشته چې په کوم صفت الله پاک ځان موصوف کړى دى، د هغه صفت مخالف او ضد دى چې مخلوق يې پرې توصيف شوى دى، د صفتونو ترمنځ دومره مخالفت او منافات دى لکه د الله پاک او د مخلوق د ذات ترمنځ چې څومره توپير دى.

او دا هيڅ مناسب نه دي چې د مخلوق سره د تشبيه د تېښتې له وجې دې ترې ټول ثابت صفتونه نفي کړې شي.

بهر حال د هيڅ انسان لپاره دا نه دي جائز چې د الله پاک څان له ثابت کړي صفتونو کې دومره تشدد وکړی چې د الله پاک په وړاندې د دې هجوم راوړي چې بالاخره دغه وصف ورڅخه نفي کړي، په دې دعوه چې الله پاک په کوم صفت د خپل څان مدحه کړې ده د هغه د شان سره نه ښائيږي، زه تری دغه صفت نفي کوم او پر ځای ورته داسې صفت ثابتوم چې ورسره وښائيږي.

دا هسې ليونتوب او هوس دی، دا د هغه چا تکلاره ده چې الله پاک ترې عقلي بصيرت اخستی وي.

د استواء مسئله

د مزيد وضاحت لپاره کولای شو داسې مثال بيان کړو چې د اسماؤ او صفتونو قضيه پرې په ډېره ښه توګه واضحه شی، يو مثال د ټولو اسماؤ او صفتونو د ايتونو لپاره مثال کېدای شي ځکه چې د صفتونو ترمنځ هيڅ فرق او توپير نشته له دې کبله چې موصوف پرې يو دی، دغه موصوف ذات د مخلوقاتو سره د مشابهت هيڅ راز رابطه او تعلق نه لري.

د الله پاک د (استواء) صفت چې د خلکو ترمنځ پرې د تاو تريخوالي ميدان ګرم دی تر دې چې زياتو خلکو د الله پاک له (استواء) صفت د فلسفي او منطق په اصطلاحاتو او جدلي أدلّو نفي کړې دی، مونږ به هم ورته لږ څه وروسته د بطلان ګوته ونيسو او په قناعت بخش دليلونو به ورله ناسموالی ښکاره کړوو.

دا بحث او څېړنه د هغه چا پورې خاص ده چې منطق او فلسفه يې لوستلې وي تر څو دا نقطه واضحه شی چې هغوی په باطل باندې په کوم انداز دليل نيولی دی؟ حق يې پرې څنګه باطل کړی دی؟ او باطل يې پرې څنګه حق کړی دی؟

په زرګونه خلک چې د اسلام دعوه کوی د منطق په اصطلاحاتو يې له الله پاک څخه د استواء صفت نفي کړی دی.

په اصل کې دغه منطقيان د استواء د صفت نفي لپاره لومړی استثنائی قياس ترکيب کړې او دغه قياس له لزومي متصلې شرطي قضيې نه جوړوي، بيا په هغې کې د تالي -وروستني- نقيض مستثنی کړي چې په باطل ګمان يې د مقدم -مخکني- نقيض نتيجه په لاس راشي، په دې اساس چې د لازم نفي د دې تقاضی کوي چې ملزوم دې هم نفي شی.

لکه د مثال په ډول هغوی وايي: (لو كان الله مستويا على العرش لكان مشابها للحوادث) که چرته الله پاک په عرش مستوي و نو د مخلوق سره به يې مشابهت راغلی وای، نو هغه د مخلوق سره مشابه نه دی، نتيجه دا شوه چې الله پاک په عرش مستوي نه دی.

او دا نتیجه د قران کریم دصریح نص سره هم مخالفه ده او خپله هم باطله ده.

تاسو ټول په دې ډېر ښه پوهیږئ چې استواء د الله پاک داسې صفت دی چې د الله پاك د مدحې په مقام کې ذکرکېږي او استواء د هغه د کمال او جلال صفت دی په ثبوت یې هیڅ نقص نه لازمیږي.

او د دې صفت د کمالیت او جلالیت قرینه داده چې:

الله پاک په قران کریم کې په هغه ځای کې د استواء صفت ذکر کوي چې په کې ټول عقلونه د الله پاک کمال او جلال ته حیران دریان پاتې کیږي چې په لاندې ایتونو کې نمونه ډېره ښه روښانه کیږي.

(١) د مصحف په ترتیب لومړی سورت چې الله پاک ورېکې خپل ځان د استواء په صفت موصوف کړی دی سورت اعراف دی، الله پاک فرمایي:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ يُغۡشِي ٱلَّيۡلَ ٱلنَّهَارَ يَطۡلُبُهُۥ حَثِيثٗا وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتِۭ بِأَمۡرِهِۦٓۗ أَلَا لَهُ ٱلۡخَلۡقُ وَٱلۡأَمۡرُۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾ [سورت أعراف: ٥٤]

ژباړه: یقینا چې ستاسو رب هغه الله دی چې په شپږو ورځو کې یې اسمانونه او ځمکې پیدا کړي دي، بیا یې په عرش استواء وکړه، د شپې تورتمې د ورځې روښنایې پټوي په ډېر تلوار او تیزۍ سره دواړه یو بل راګیروي او الله پیدا کړی دی نمر، سپوږمۍ او ستوري حال دا چې د الله پاک حکم ته تابع کړی شوي دي، خبردار ووسئ الله پاک لره پیدا کول او امر دی او الله پاک چې د مخلوقاتو رب دی د ډېر برکت والا دی.

ایا اوس مهال څوک کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړی؟؟؟

(٢) دوهم ځای په سورت یونس کې دی الله پاک فرمایي:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَۖ مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ إِذۡنِهِۦۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيۡهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقًّاۚ إِنَّهُۥ يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ لِيَجۡزِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ بِٱلۡقِسۡطِۚ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمۡ شَرَابٞ مِّنۡ حَمِيمٖ وَعَذَابٌ أَلِيمُۢ بِمَا كَانُواْ يَكۡفُرُونَ ﴿٤﴾

هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ [سورت يونس: ۳ - ۵]

ژباړه: يقينا چې ستاسو رب هغه الله پاک دی چې پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکي په شپږو ورځو کې، بيا يې په عرش استواء وکړه، د ټولو کارونو تدبير کوي د هغه له اجازې پرته هيڅ سفارشي نشته، دغه الله پاک ستاسو رب دی تاسو د دغه ذات عبادت وکړئ ايا تاسو څه نصيحت نه اخلئ؟ * الله پاک ته ستاسو د ټولو بېرته ورتګ دی او دغه د الله پاک حقه وعده ده، الله پاک لومړي پيدا کول کوي او بېرته يې بيا اعاده کوي تر څو هغه کسانو ته په انصاف سره نيکه بدله ورکړي چې ښايسته نيک عملونه يې کړي دي او ايمان يې راوړی وي اوکوم کسان چې کافر دي د هغوی لپاره د ايشېدلو اوبو څښل سزا ده، او ورله دردناک عذاب دی، د دی په سبب چې کفر به يې کوو * الله پاک هغه ذات دی چې نمر يې رڼا او سپوږمۍ يې نور ګرځولې ده او د هر يو لپاره يې منزلونه مقرر کړي دي په دې خاطر چې تاسو پرې د کلونو او مياشتو ورځو حساب معلوم کړئ، الله پاک دغه مخلوقات د حق لپاره پيدا کړي دي، د خپل قدرت ايتونه په تفصيل سره بيانوي د هغه خلکو لپاره چې پوهيږي.

ايا اوس مهال څوک دا کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړي؟؟

۳ دريم ځای په سورت رعد کې دی، الله پاک فرمايي:

﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾ [سورت رعد: ۲]

ژباړه: الله پاک هغه ذات دی چې اسمانونه يې له ستنو پرته پيدا کړي دي چې تاسو يې وينئ او بيا يې په عرش باندې استواء وکړه او سپوږمۍ او نمر يې تابع کړ، هر يو د خپلې نېټې پورې جريان کوي، الله پاک د کارونو تدبيرکوي، په تفصيل سره ايتونه بيانوي، شايد تاسو هم د رب په ملاقات يقين وکړئ.

ايا اوس مهال څوک کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړی؟؟

۴ څلورم ځای په سورت طه کې دی، الله پاک فرمايي:

﴿طه ۝١ مَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لِتَشۡقَىٰٓ ۝٢ إِلَّا تَذۡكِرَةٗ لِّمَن يَخۡشَىٰ ۝٣ تَنزِيلٗا مِّمَّنۡ خَلَقَ ٱلۡأَرۡضَ وَٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلۡعُلَى ۝٤ ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ [سورت طه: ١ - ٥]

ژباړه: طه * مونږ په تا باندې قران نازل کړی دی چې خپل ځان په مشقت کې وانه اچوی * دا قران کريم د هغه چا لپاره پند او نصيحت دی چې د الله پاک نه ويرېږي * او دا قران کريم د هغه چا له خوا نازل شوی دی چې لوړ لوړ اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړې دي * او دا چې رحمن ذات په عرش باندې استواء کړې ده.

ايا اوس مهال څوک کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړی؟؟

۵ پنځم ځای په سورت فرقان کې دی، الله پاک فرمايي:

﴿وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ۝٥٨ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ خَبِيرٗا﴾ [سورت فرقان: ٥٨ - ٥٩]

ژباړه: او ته په هغه ژوندي ذات توکل وکړه چې نه مرې کيږي او د ستاينې سره د خپل رب پاکي بيانوه او الله پاک د خپلو بندګانو په ګناهونو خبردار او کافی دی * هغه الله چې اسمانونه او ځمکې او چې څه يې په منځ کې دي په شپږو ورځو کې پيدا کړې دي، بيا يې په عرش استواء وکړه، دغه رحمن ذات دی د دغې (خلق، يا استواء، يا د رحمن ذات) په باره کې له خبردار عالم نه تپوس وکړه.

ايا اوس مهال څوک کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړی؟؟

٦ شپږم ځای په سورت سجده کې دی، الله پاک فرمايي:

﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِيّٖ وَلَا شَفِيعٍۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝٤ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ ثُمَّ يَعۡرُجُ إِلَيۡهِ فِي يَوۡمٖ كَانَ مِقۡدَارُهُۥٓ أَلۡفَ سَنَةٖ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ [سورت سجده: ٤ - ٥]

ژباړه: الله پاک هغه ذات دی چې اسمانونه او ځمکې او څه چې يې په منځ کې دي په شپږو ورځوکې پيدا کړې دي، بيا يې په عرش باندې استواء وکړه، له الله پاک څخه پرته ستاسو لپاره نور څوک کوم سفارشي او دوست نه شته دی، ايا

تاسو پند نه اخلئ؟ هغه له بره نه د ځمکې تول کارونه انجاموي، دغه تول کارونه بېرته هغه ته د زر کاله په اندازه ورځ کې چې تاسو يې په دنيا کې شمارئ خيژي.

ايا اوس مهال څوک کولای شي چې د الله پاک نه د کمال او جلال دغه صفت نفي کړی؟؟

۷ اووم ځای په سورت حديد کې دی، الله پاک فرمايي:

﴿هُوَ ٱلْأَوَّلُ وَٱلْآخِرُ وَٱلظَّـٰهِرُ وَٱلْبَاطِنُ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ۝٣ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ [سورت حديد: ۳ - ٤]

ژباړه: دغه الله پاک اول دی او اخر دی او دغه الله پاک ظاهر او باطن دی او په هر شي پوهه او دانا دی * الله پاک هغه ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې په شپږو ورځو کې پيدا کړي دي او بيا يې په عرش باندې استواء وکړه، هغه پوهيږي په هغه څه چې په ځمکه کې ننوځي او هغه څه چې ترې راوځي او هغه څه چې له اسمان څخه راښکته کيږي او هغه چې اسمان ته خيژي او تاسو چې چرته ياست نو الله پاک درسره دی او تاسو چې څه کوئ الله پاک يې ليدونکی دی.

نو دغه منطقي جاهلان په دې ګومان کلک ولاړ دي چې استواء د نقص صفت دی او د خپل جهل له مخې د اسمانونو او ځمکې په رب د دې هجوم راوړي چې الله پاک خپل ځان د نقص په صفت موصوف کړی دی او خپل جهل دومره حق او حقانيت بولي چې د الله پاک د دغې صفت د نفي کولو لپاره پرې سببونه لټوي چې يا خو يې تاويل وکړي او يا يې له منځه يوسي نفي يې کړي.

د استواء دغه صفت چې الله پاک ورباندې د خپل ځان مدحه کړې ده او ځان له يې ثابت کړی دی او د خپل کمال او جلال صفت ګرځولی دی، د کماليت او جلاليت نه ډکو صفتونو سره يې يو ځای ذکر کړی دی چې عقل ترې حيران دريان پاتې کيږي، ايا په رښتيا هم د دې لائق دی چې ورڅخه نفي کړی شي؟؟!!

خلاصه دا شوه چې د الله پاک نه د هغه صفتونه په تاويلاتو سره نفي کول د متأوّل انسان په جهل ستره او لويه نښه ده.

د تاویل فتنه

له تېرې څېړنې وروسته باید تاسو د تاویل په اړه هم بېدار ووسئ، د دې امت زیاتره خلک په دې فتنه اخته دي او د دې فتنې له کبله بې لارې شوي دي.

د تاویل اطلاق په اصطلاح کې په درېو معناګانو کېدای شي:

١ په هغه څه یې هم اطلاق دروست دی چې په دوهم حالت کې ورته د یو شي حقیقت اوړي او په قران کریم د تاویل معنی هم دا ده، الله پاک فرمايي:

﴿ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا﴾ [سورت نساء: ۵۹]

ژباړه: دغه الله پاک او رسول ته رجوع کول د عاقبت له جهته ډېر ښه کار دی.

او الله پاک فرمايي:

﴿وَلَمَّا يَأۡتِهِمۡ تَأۡوِيلُهُۥ﴾ [سورت یونس: ۳۹]

ژباړه: او نه و راغلی دوی ته معنی او حقیقت د قران کریم.

او الله پاک فرمايي:

﴿يَوۡمَ يَأۡتِي تَأۡوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبۡلُ﴾ [سورت أعراف: ۵۳]

ژباړه: په هغه ورځ چې د دې عاقبت راشی، نو هغه کسان به ووايي چې په دنیا کې یې دغه کتاب هېر کړی و.

نو دلته د تاویل معنی دا ده چې حقیقت د امر به دوهم حالت ته واوړي.

٢ د تاویل اطلاق په تفسیر هم کېدای شي او دا هم مشهور او معررف قول دی، لکه ابن جریرطبري چې د ایت په هکله وايي: (القَوْلُ فِيْ تَأْوِيْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى كَذَا) یعنې تفسیر یې دا دی.

٣ د اصولینو په اصطلاح کې تاویل دې ته ویلای شي چې د دلیل له امله د لفظ ظاهر او متبادره معنی بلې معنی ته واړول شی.

هېره دې نوي چې لفظ له خپلې ظاهرې متبادرې معنى نه بلې معنى ته اړول د اصولينو په نېز درې حالتونه لري:

أ -: لفظ له خپلې ظاهرې او متبادرې معنى نه بلې داسې معنى ته اړول چې د قران كريم او نبوي حديث نص پرې صحيح دلالت كوي.

د تاويل دا نوعه صحيح او سمه ده، قابل اعتبار او مقبوله ده، د علماوو په نېز پكې هيڅ اختلاف نشته، مثال يې دا دى لكه نبي ﷺ فرمايي:

«الْجَارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ».[1]

د حديث ظاهر نه د ګاونډي لپاره شفعه ثابتېږي خو په شريك مقاسم باندې د حديث حمل كول په محتمل مرجوح باندې د لفظ حمل دى، چې نه خو يې ظاهري معنى ده او نه ذهن ته متبادره ده.

مګر دومره خبره ده چې د جابر رضي الله عنه صحيح حديث دى چې:

«فَإِذَا ضُرِبَتِ الْحُدُوْدُ وَصُرِفَتِ الطُّرُقُ فَلاَ شُفْعَةَ»

ژباړه: چې كله پولې وټاكل شي او لارې بېلې شي نو شفعه نشته.

دا حديث په دې ښكاره دلالت كوي چې مراد د هغه ګاونډي نه چې د نزدېكت په سبب ډېر حقدار وى هغه دى چې شريك‌وال مقاسم وي.

نو د تاويل دا ډول چې لفظ د خپلې ظاهرې او ذهن ته متبادرې معنى نه د كتاب او سنت د څرګند دليل د شتون له كبله بلې معنى ته واړول شى رجوع هم ورته واجب ده او دې ته تاويل صحيح او تاويل قريب هم ويل كيږي، خو دا هله چې نص ورباندې سم دم دلالت وكړي.

ب -: د تاويل دوهم حالت دا دى چې لفظ له خپلې ظاهرې او ذهن ته متبادرې معنى نه بلې داسې معنى ته واړول شي چې مجتهدورباندې د صواب عقيده ساتي خو ولې په نفس الامر كې دليل نه شي جوړېداى.

د اصولينو په اصطلاح كې دې ته تاويل بعيد او تاويل فاسد ويل كيږي، او

(۱) حديث بخارى په: (٤ / ٤٣٧) او ابوداود په: (٣٥١٦) رقم روايت كړى دى.
او د حديث معنى دا ده: ګاونډي ډېر زيات حقدار دى په سبب د نزديكت.

ځیني علماء د دې تاویل مثال د امام ابوحنیفه ﷺ دا تاویل ذکرکوي چې د (امْرَأَةٌ) په اړه یي په دی حدیث کې چې

«أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ».[١]

هغه دلته لفظ د (امْرَأَةٌ) نه د مکاتبې معنی اخستې ده هغوی وایي: دحدیث حمل په مکاتبې باندې دې ته تاویل بعید وایي ځکه چې د لفظ نه خپله ظاهره او متبادره معنی واړول شوه.

ځکه په (أَيُّمَا) کې(أَيُّ) د عموم صیغه ده او د عموم صیغې تاکید بیرته په (ما) زائده سره شوی دی.

نو حمل د لفظ په نادر صورت –چې مکاتبه ده– هغه یقیني دلیل وربانديې نشته چې رجوع ورته واجبوي.

ج -: اما بغیر له کوم دلیل نه لفظ په غیر ظاهرې معنی حمل کول دې ته بالکل په اصطلاح کې تاویل نه ویل کیږي، بلکې دې ته د الله تعالی په کتاب او د نبي ﷺ په سنتو لوبې کول ویل کېږي او تاویل د دې نوعې خخه غالبه د روافضو د دې ایتونه تفسیر دی چې

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً﴾ [سورت بقرة: ٦٧]

ترجمه:کله چې موسی ؈ خپل قوم ته وویل چې الله پاک درته امرکوي چې غوا حلاله (ذبحه) کړئ.

هغوی وایي: د غوا نه مراد عائشه ﵂ ده. –نعوذ بالله–

د دې تاویل له جملې خخه دا هم دي چې د توحید الاسماء والصفات باندې ټول دلالت کونکي قراني ایتونه له خپلې ظاهري او ذهن ته متبادري معنی نه نورو داسې معناګانو ته واړول شي چې الله پاک وربانديې هیڅ دلیل او برهان نه وي نازل کړی.

د روافضو په څیر دوی هم د استوی معنی په استولی باندې کوی او دا هیڅکله

(١) ارواء الغلیل: (٦ / ٢٨٣)

د تاويل په صحيحو اقسامو کې نه شي داخليداى، ځکه چې يو خو د استولى په صحت هيڅ شرعي دليل نشته چې دغه معنى دې ترې مراد وي، او له بلې خوا اصوليين هم دغسې تاويل په لهو لعب نوموي.

په دغسې نازيبا الفاظو باندې د قران کريم تفسير کول د الله پاک په کتاب لوبې کول دي، نو له دې کبله د تاويل دا نوعه په اسلامي قاموس کې هيڅ جواز نه لري.

او دا د سلفو صالحينو مسلَّمه قاعده ده چې د الله پاک له کتاب او د نبي ﷺ له سنتو څخه يو لفظ له خپلې ظاهري معنى نه بلې داسې معنى ته اړول چې هيڅ دليل يې صحت نه ايجابوي روا نه بلکې ناروا او حرام دي.

په تاویل عقیده لرل
د تعطیل ستر لامل دی

ګرانو ورنو! دا درته له شفقت او پېرزو څخه ډک نصیحت کوم ښه پرې ځانونه پوهه کړئ چې:

د عقیدې اړوند ټول پیچېده او کړکېچن شرونه له داسې مسئلې څخه راولاړ شوي دي چې هم زړه ګنده کوي او هم یې د تشبیه په چټلۍ لړي.

هغه زړه چې د تشبیه په چټلۍ لړل شوی وي او د الله پاک د کمال او جلال ډکو صفتونو څخه یو صفت واوري، لکه د شپې په اخره حصه کې د دنیا اسمان ته راښکته کېدل، په عرش باندې استواء یا د قیامت په ورځ حساب کتاب ته د هغه راتګ لکه څنګه چې د هغه د شان سره لائق دی او داسې نور....

نو زړه خو یې له مخکې نه د تشبیه په ګنده ګۍ لړل شوی وي نه خو د الله پاک قدر او حق عزت پېژندلی وي او نه یې د الله پاک حق تعظیم کړی وي نو بلا فاصله یې په ذهنې محیط کې د ناوړې مفکورې اثرات خواره شي چې د الله پاک صفتونه خو د مخلوق د صفتونو په څېر دی او دا صفت خو هو بهو د مخلوق سره مشابه دی، نو زړه خو یې له مخکنی نه تیار په تشبیه چټل وي، د تشبیه شومتوب او شئآمت په دغه انسان باعث شي نو د الله پاک نه صفت نفي کړي په دې دعوه چې د دغه صفت په ثبوت د مخلوق سره مشابهت لازمیږي.

نو اول مشبِّه شی بیا معطِّل شی، نو ابتداءً او انتهاءً په الله پاک تهاجمي بریدونه کوي.

دا یې بیا عقیده جوړه شی او د مخلوق سره د مشابهت له وېرې د الله پاک نه ټول صفتونه نفي کړي په دی دعوه چې دا د الله پاک سره مناسب نه دي.

په دې هم ښه ویوهیږئ چې یوه اصولي قاعده ده او ټولو اهل علمو یې په صحت اتفاق کړی دی چې:

د نبی ﷺ په حق کې هیڅ جائز نه دي چې د حاجت په مهال له بیان څخه تاخیر وکړي او په ځانګړي توګه په عقایدو کې.

فرضا که د دغې قرانی ایتونو چې په توحید الاسماء والصفات مشتمل دي په هکله یې مونږ هم د دغې باطلو عقیدو واکې په لاسونو کې کلکې ونیسو او د خپلو ځانونو لپاره یې تګلاره اختیار کړو نو بیا خو نبی ﷺ هم د استواء معنی په استیلاء نه ده کړې او نه د دې ډول تاویل په کوم اثر کې لیدل کیږي.

او که شرعی تاویل څخه دا ډول تاویل مراد وي نو نبی ﷺ به یې هم بیان ته ډېر زیات سرعت او جلتي کړې وه.

ځکه وړاندې مو وویل چې د هغه په حق کې دا هیڅ جواز نه لري چې د بیان په وخت کې تاخیر وکړي.

پایله په دې تمامه شوه چې په مسلمان مؤمن دا واجب دي چې د الله پاک په هکله داسې پاکه صافه ښایسته عقیده اختیار کړي چې یو خو په کې د شکونو شبهاتو هیڅ اثر نه لیدل کیږي او بل داسې عقیده وې چې ټول شکونه او شبهات په ښه قناعت بخش ډول ځوابوي.

دغه پاکه سپېڅلې عقیده دا ده چې:

که هر کله پاک سپین مؤمن مسلمان داسې صفت واوري چې یا خو پرې الله پاک خپله خپل ځان موصوف کړی وی او یا پرې رسول کریم ﷺ هغه موصوف کړی وی، د شک شبهاتو پر ځای باید ورته خپله سینه له عظمت نه ډکه کړي او په قطع او جزم سره ووایي چې دغه ثابت صفت د کمال او جلال انتهایي درجې ته رسېدلی دی، د شرف او علو نه ډک دی، دغه عقیده د خالق او مخلوق ترمنځ د مشابهت ټولې اړیکې له ما بینه وړي او جرړې یې له بیخه پرې کوي.

د دغې عقیدې پایله دا شی چې دغسې زړه د همیشه لپاره د الله پاک له تعظیم نه ډک او په تنزیه یې کلک معتقد وي، د تشبیه له ګندګی نه سالم او بچ پاتې شي.

د زړه خاوره یې د دې قابل شی چې د ایمان تخم پرې وکرل شی او هغه صفتونه چې یا خو پرې الله پاک خپله خپل ځان موصوف کړی وي او یا پرې رسول کریم ﷺ ستایلی وي د دې مبارک ایت په پیروی کې ثابته وي چې:

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

لوی شر او فساد هغه دی چې څوک د الله پاک برابري ونه کړي او د صفتونو د ثبوت په مهال يې زړه کې دا ګرځي راګرځي چې د هغه صفتونه د مخلوق د صفتونو په څېر او مشابه دي.

دغه مسکين د دې عقيدې په تورتمونو کې د دې ښکار شي چې په خپلې درواغجنې او خائنې دعوې سره د خالق پروردګار څخه ټول صفتونه نفي کړي.

دې خبرې ته بايد غونډ محصلين او ټول زده کونکي بيدار ووسي.

په ټولو صفتونوکې وينا له يو باب څخه ده

په دې ښه ويوهيږئ چې ټول صفتونه له يو باب څخه دي، صفتونه سره پخپل منځ کې هيڅ توپير نه لري په دې معنی چې موصوف وربانديې يو دی او دغه موصوف د الله پاک هغه ذات د ی چې د مخلوق سره د مشابهت هيڅ راز علاقه نه لري.

مونږ هغوی ته وايو: تاسو چې څنګه الله پاک لره د هغه د شان سره لائق سمع او بصر ثابتوئ چې د مخلوق سره هيڅ راز مشابهت نه لري نو لازمه خو دا ده چې بعينه دغه طريقه د الله پاک په نورو اسمونو او صفتونو کې لکه نزول، استواء، مجيء... او په نورو هغه صفتونو کې چې د کمال او جلال نه ډک دي او هغه پرې د ځان ثناء ويلې ده هم جاري کړئ. تاسو بايد په دې ويوهيږئ چې الله پاک خپل ځان په داسې صفتونو نه موصوفوي چې يا ترې نقص يا محذور او يا هم ترې محال لازميږي، صحيح عقل دغه ټول مستحيل ګڼي، ځکه چې الله پاک ځان په داسې صفت نه موصوفوی چې د علو، شرف، کمال او جلال په انتهاء کې نه وي چې دغه انتهاء پخپله د خالق او مخلوق ترمنځ د مشابهت ټولې علاقې او رامنځ ته شوي وهمونو ته د دې ايت په رڼا کې د پای ټکی ږدي

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ [سورت شورى: ١١]

په صفتونو کې قول بعينه په ذات کې قول دی

تاسو بايد په دې هم پوهه شئ چې په صفتونو او ذات کې وينا کول له يو باب څخه دي، لکه مونږ چې څنګه د الله پاک ذات داسې ثابتوو چې:

الله پاک شته دی، زمونږ پرې کامل، پوره او بشپړ ايمان دی، خو د هغه کيفيت په هکله له تفصيل څخه ډډه کوو.

همدغه شان مونږ د دغې مقدس ذات لپاره صفتونه هم ثابتوو، چې هغه موجود دي زمونږ پرې ايمان دی د صفتونو دکيفيت اړوند هېڅ تفصيل نه ورکوو.

ايا د صفتونو ايتونه د متشابهاتو له جملې څخه دي؟

تاسو بايده په دې پوهه شئ چې زياتره خلک د صفتونو په ايتونو باندې د متشابه نوم ږدي، خو دغه نومونه له يوې خوا سمه دمه او له بلې خوا ناسمه ده.

امام مالک بن انس ﷺ يې په اړه وايي:

استواء مجهوله نه ده، کيفيت يې غير معقول دی، پوښتنی کول ترې بدعت دی او ايمان لرل پرې واجب دي(۱).

همدغه وينا بايد په نزول کې هم وويل شی چې:

نزول معلوم دی، کيفيت يې غير معقول دی، پوښتنی کول ترې بدعت دی او ايمان لرل پرې واجب دي.

همدارنګه نور صفتونه بيا نور صفتونه تر څو دا وينا ټولو صفتونو ته تعميم شی.

ځکه چې ټول عربان د دغه صفتونو معناګانې پيژني او هغه صفتونه چې الله پاک ورباندې ځان موصوف کړی دی ډېر زيات کامل، لوړ، او د مخلوق سره د مشابهت نه لري دي.

لکه څنګه چې د الله پاک لپاره ذات شته او د مخلوق هم ذات لري، چونکه د خالق ذات ډېر زيات کامل او منزَّه دی د دېنه چې د مخلوق د ذواتو سره دی مشابه شي.

---

(۱) د استواء غير مجهوليت په دې ښکاره دليل دی چې استواء غيرمتشابه ده، ځکه چې د عربو په ژبه کې د استواء معنی معروفه ده چې ارتفاع ده.
او دا خبره چې (کيفيت يې غير معقول دی) په دې ښکاره دليل دی چې د بشر ادراک ترينه عاجز دی او په څه شي چې الله خپل علم احاطه کړې وي په متشابه نومول کيږي.
په دې بناء چې وقف په دې قول ﴿وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ باندې وشي، نو په نسبت سره صفت ته غيرمتشابه وي او په نسبت سره د اتصاف کيفيت ته متشابه دی، ځکه چې متشابه دې ته ويلای شي چې الله پاک د خپل علم پورې مختص کړې وي.

خو بهرحال: شر هغه شر دی چې څوک د مخلوق سره د الله پاک د تشبيه عقيده وساتي او زړه يې هم د تشبيه په ګندګۍ ککړ او لړل شوی وي.

مسلمان انسان چې کله هم د الله پاک له صفتونو څخه يو صفت واوري نو پرې لازم دي چې د ثبوت کلکه عقيده وربانديې ولري او د کمال او جلال څخه يې ډک وبولي ترڅو وکولای شي د صفت دکماليت له کبله د مخلوق سره د مشابهت ټولې علاقې وشکوي.

او د ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ د ايت په رڼا کې د تنزيه په اساس د الله پاک ټولو صفتونو ته د ايمان په جامه او د رښتنی پاک زړه د ايمان لرنې په وجه قائم او دائم وي.

د صفتونو له ظاهر څخه تشبيه نه لازمېږي ترڅو تاويل ته اړ شي

دلته يوه پوښتنه پيدا کيږي چې زده کونکي ته يې نيکه او قابله پلټنه په کار ده:

١ په دې خبره پوهه شئ چې اصوليين وايي:

که چرته لفظ په داسې معنی دلالت وکړي چې د بلې معنی هيڅ احتمال نه پيدا کيږي، دغه ته (نص) ويل کيږي.

لکه مثلا:

﴿تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ﴾ [سورت بقرة: ١٩٦]

او که لفظ د دوو يا د زياتو معناګانو احتمال لره، نو د دوو حالتونو څخه به خالي نه وي، يا خو دا چې په دغو دوو احتمالونو کې به يو له بل څخه ډېر زيات ظاهر وي او يا به سره يو شان وي.

که دواړه سره مساوي او يوشان وو مجمل ورته وايي، لکه د نمونې په توګه: (عَدَى اللُّصُوصُ الْبَارِحَةَ عَلَى عَيْنِ زَيْدٍ) دا کلام د دې احتمال هم لري چې کېدای شي له (عَيْن) مراد سترګه وي چې غلو ورته ړنده کړه.

يا له (عَيْن) نه مراد د اوبو چينه وی چې د چينې ابادي يې نړولې ده.

يا کېدای شي له (عَيْن) نه مراد د سرو او سپينو زرو چينه وي چې هغوی غلا کړه.

نو په اصولو کې دې ته مجمل ویل کیږي، د مجمل حکم توقف دی ترڅو بل داسې دلیل پیدا شي چې دغه اجمال په تفصيلي توګه بیان کړي چې بیا به ترې د مفصل او مبیِّن دلیل سره سمه معنی اخستل کیږي.

خو چې کله (نص) صریح وي بیا پرې عمل په کار دی، تر هغه پورې ترې اوختل نشته ترڅو یې د نسخې کلک ثبوت نوي شوی.

او که چرته په دوو احتمالونو کې یو له بل څخه ښکاره او واضحه و، نو ورته (ظاهر) ویل کېږي، او مقابل ته یې (محتمل مرجوح) ویل کېږي.

د ظاهر حکم دا دی چې حمل په خپلې معنی سم او په بلې معنی یې حمل ناسم دی مګر د داسې قرینې په شتون کې چې معنی یې ورله بلې معنی ته اړولې وي.

د مثال په توګه (رَأَيْتُ أَسَداً) د اسد کلمه په حیوان مفترس کې ظاهر ده او په رجل شجاع کې محتمل مرجوح ده.

مونږ وایو: هغه ایتونه چې د صفتونو اړوند غږیدلي دي ذهن ته یې متبادره ظاهري معنی ده، د بیلګې په توګه د الله پاك دا قول چې:

﴿يَدُ ٱللَّهِ فَوۡقَ أَيۡدِيهِمۡ﴾ [سورت فتح: ١٠]

ژباړه: د الله پاك لاس د دوی د لاسونو د پاسه دی.

همدغه شان د الله پاك نور هغه صفتونه چې دې ته ورته دي، ایا مونږ به اوس دا وایو چې د ایت د ظاهره او متبادرې معنی نه مخلوق سره مشابهت دی او دا به خپله واجبي دنده بولو چې د ایت په معنی کې تاویل هرومرو وکړو او مذکوره لفظ د خپلې ظاهري معنی نه بلې معنی ته واړو؟؟

او یا دا ووایو چې: د ایت د ظاهرنه متبادره معنی تنزیه ده او دا به خپله واجبي دنده بولو چې په دې کلك اقرار وکړو چې د ایت ظاهري معنی تنزیه ده؟؟!!

جواب دا دی چې: هر هغه صفت چې الله پاك ته یې نسبت شوی دی ظاهره او متبادره معنی د صفت څخه د هر مسلمان په نیز د الله پاك د مخلوقاتو د صفتونو د مشابهت نه بشپړ تنزیه او پاکوالی دی.

نو د نص په ظاهر باندې دغه اقرار دروست او سم دى چې وريكې د مخلوقاتو څخه د مشابهت نه د الله پاك تنزيه او پاكوالى په څرګند ډول بريښي.

نو ايا د سليم ذوق او كامل عقل څښتن په ايت كريمه كې د الله پاك د ثابتو صفتونو ظاهري معنى كې د مخلوق سره منافات سم نه بولي؟!

ولې نه!! قسم په الله چې په دې خبره كې د جګړو او شخړو لاره هغه څوك غوره كوي چې كبر او غرور يې سر پرېسولى وي.

د متكلمينو په قواعدو هغوى سره علمي مناقشه او په يې حق ملزم كول

د تيرې څېړنې له پاى څخه بايد وروسته د هغې دلې او ټولې په اړه مختصره وينا پيش كړو چې منطق يې لوستلى وي او د كلامي دلايلو له لارې يې په خپل ګمان د الله پاك څخه ځينې صفتونه نفي كړې وي.

مثلا كه څوك ووايي چې: (لو كان الله مستويا على العرش لكان مشابها للحوادث) كه چرته الله پاك په عرش مستوي شي نو الله پاك به د مخلوق سره مشابه شي، او الله پاك د مخلوق سره مشابه نه دى، نتيجه دا شوه چې الله پاك په عرش مستوي نه دى.

حالانكه دا نتيجه ناسمه ده او د بل پلوه د قرانكريم د تيروو اوو ايتونو سره كلك تضاد او منافات لري.

د تير په څير مونږ هم د مناظرې او جدل د هغې اصولو سره سم چې متكلمين پرې قايل دي وايو[١]:

دغه استثنائي قياس چې د شرطيه متصلې لزومي او د استثنائي قياس نه مركب دي چې خپله پكې د تالي (وروستني) نقيض مستثنى دى او په دغه دليل قائم او دائم نفات په دې بنه پوهيږي چې په دغه استثنائيت كې د (مقدم) نقيض ثابت شو.

د عامو كتونكو او ناظرينو لپاره د مزيد وضاحت په خاطر مونږ دا هم وايو

(١) دا د متكلمينو راوړې استثنائي قياس قدحې ته اشاره ده.

چې هغه استثنائي قیاس چې د شرطیه متصلي لزومي قضیې نه مرکب وي له دریو اړخونو ورته قدحه متوجه کېدای شي:

١ یو عیب ورته خپله د استثنائیت له نګاه نه متوجه کېږي.

٢ بل عیب ورته د شرطیت له نګاه نه متوجه کېږي چې د مقدم او تالي ترمنځ ربط سم او صحیح نه دی.

٣ د شرطیت له نګاه نه ورته بل عیب هم متوجه کېږي چې د مقدم او تالي ترمنځ ربط کاذب شرطیت دی او دغسې شرطیت او ربط د مقدم او تالي ترمنځ سوچه او خالص دروغ دي.

له همدې کبله خو یې د قرانکریم د اوو ایتونو سره صریح مخالفت هم راغلی دی.

د مزید وضاحت په بناء وایو چې:

ستاسو دا خبره چې (لو کان الله مستویا علی العرش لکان مشابها للحوادث).

د (لو) او د (لام) ترمنځ ربط خالص دروغ دي، دروغ دي، دروغ دي.

بلکې الله پاك په عرش باندې مستوي دی، هغه خپله دا ویلي دي او په دغه استواء کې الله پاك د مخلوق سره هېڅ راز مشابهت نه لري.

څرنګه چې الله پاك نور صفتونه هم لري او د صفتونو په ثبوت کې هغه د مخلوق سره هېڅ ورته والی نه لري، دغه څېر هغه په عرش هم استواء لري او د مخلوق سره ورېکې هېڅ راز مشابهت او ورته والی نه لري.

بلکې استواء د الله پاك د صفتونو څخه یو صفت دی، څرنګه چې د هغه نور صفتونه د مخلوق سره له مشابهت څخه پاك او منزه دي، داسې پاك او منزه دي لکه څنګه چې د الله پاك ذات د مخلوق سره د مشابهت نه پاك او منزه دی.

زمونږ همدا استدلال د الله پاك د نورو صفتونو ثبوت ته هم تعمیم کېدای شي.

او په پای کې چې مونږ ورباندې خپلې خبرې اترې ختموو، خپلو ځانونو او تاسو ته د الله پاك څخه په وېرې کلکه توصیه کوو او دا چې تاسو باید د الله پاك د کتاب په دریو جملو التزام وکړئ:

١ ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ د دې ايت د غوښتنې سره سم تاسو الله پاك د مخلوق سره د هر راز مشابهت او ورته والي نه پاك او منزه وبولئ.

٢ ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ د دې ايت د غوښتنې سره سم تاسو د الله پاك د كمال او جلال په ټولو صفتونو باندې ايمان او باور ولرئ او د تنزيه ير بنسټ هغه صفتونه چې په قران كريم او په نبوي صحيحو حديثونو كې ثابت وي، د دې ايت په خير چې ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ وروسته د ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ ذكر شوى دى.

٣ له دې ځخه خپلې طمعې قطعه كړئ چې تاسو به د صفت د ثبوت سره سم د صفت د كيفيت ادراك هم وكړئ ځكه چې د صفت حقيقت د كيفيت ادراك ناممكن او محال دى، د دې ايت د معنى سره سم چې

﴿يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا﴾ [سورت طه: ١١٠]

ژباړه: الله پوهيږي په هغه څه باندې چې د مخلوق نه مخكې دي او په هغه څه باندې چې د مخلوق نه وروسته دي او د مخلوق علم په الله پاك احاطه نه شي كولاى.

(يُحِيطُونَ) فعل مضارع ده او فعل مضارع، فعل ماضي او فعل امر ته د نحويانو په نيز فعل صناعي ويل كيږي چې دغه درې واړه فعلونه د مصدر او زماني نه نيابت كولاى شي، ابن مالك پخپلې الفيه كې وايي:

الْمَصْدَرُ مَا سِوَى الزَّمَانِ مِنْ	مَدْلُولَيِّ الْفِعْلِ بِأَمْنٍ مِنْ أَمِنَ

يعني د زماني نه سوا مصدر د فعل له دوو مدلولينو څخه د يو مدلول نوم دى.

او د بلاغت علماء هم په تبعي استعارې كې ذكر كوي چې فعل مضارع د -مصدر، زمان، او نسبت- نمائندګي كولاى شي، د لغت د علماوو په اجماع مصدر د فعل په معنى كې پټ دى، احاطه په يحيطون كې پټه ده، ګويا كې دغه د نفي حرف په مصدر داخل شوى وي، مصدر د نفي سره دواړه داسې شول لكه نكره چې په فتحې باندې مبني وي، معنى به داسې جوړه شي چې: د ځمكو او اسمانونو په رب باندې بشري علم هيڅ احاطه نه لري.

په دې معنى سره به د احاطې د كيفيت ټول انواع نفي كړى شي نو هغه احاطه چې علم ته منسوبه ده له الله پاك څخه منتفي ده.

له دې څخه ورسته به په تاسو باندې د استواء، نزول، مجيء، لاس، ګوتې، تعجب، ضحك په صفتونو کې هېڅ اشکال او ستونزې مخ ته نه راځي په دې معنی چې د الله پاك صفتونه ټول له یو باب څخه دي.

له دغه صفتونو څخه چې په کوم صفت هم الله پاك خپل ځان موصوف کړې دی هغه حق او ربښتیا دي او دغه صفتونه د هغه د کمال او جلال سره لائق او ښائیږي د دغه صفتونو په ثبوت کې الله پاك د مخلوق سره هېڅ مشابهت او ورته والي نه لري.

او په کومو صفتونو چې یې مخلوق موصوف کړې دی هغه هم حق او ربښتیا دي د مخلوق دغه ثبوتیه صفتونه د هغوی د حال، عجز، فناء او افتقار سره لائق او ښائیږي، دا هغه لویه او غټه خبره ده چې الله پاك په دوو کلمو کې په ډاګه کړیده، چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾.

په ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ کې له تعطیل پرته تنزیه ده، او په ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ کې له تمثیل پرته ایمان دی.

په ډاګه شوه چې په ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ کې داسې تنزیه ده چې هېڅ تعطیل ترې نه لازمیږي او په ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ کې د الله پاك په صفتونو داسې باور لرنه ده چې د تمثیل هېڅ نوعه ترې نه لازمیږي.

دغه تیر معتقد په دې بناء دی چې د ایت لومړی برخه تنزیه ده او وروستنۍ برخه یې اثبات دی.

نوکه څوك د ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞ﴾ کې په تنزیه عمل وکړي او ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ کې په صفاتو ایمان او باور ولري او د دې ایت ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا﴾ موافق د الله پاك د صفتونو د حقیقت د ادراك کولو څخه خپلې طمعې قطعې کړي، نو دغه سړی به د ټولو تیروتنو او خطاګانو څخه روغ رمټ او سالم پاتې شي.

او ما تاسو ته بار بار ویلي دي او د زیات ترکیز په بناء یې بیا هم یادونه کوم چې د دې درویواړو اساسونو په بناء خپل ایمانونه سم دم کړئ چې:

(١) الله پاك د مخلوق سره د ورته والي نه پاکول.

۲ په هغي صفتونو کلك باور لرل چي په قراني ايتونو او يا هم په نبوي حديثونو کې يې سم دم ثبوت راغلی وي او د دغه صفتونو له نفي کولو څخه ډډه کول او د ټولو ثابت شده صفتونو په اړه په الله پاك هجوم نه راوړل.

۳ د صفت د حقيقت او کيفيت له ادراك څخه طمعه قطعه کول.

اى ورنو!! تاسو څه فکر لرئ که تاسو ته چرته په دې عقيدي مرګ راشي او په دې عقيده مړه شئ تاسو څه وايئ چې الله پاك به د قيامت په ورځ تاسو په دې ملامته کوي چې د مخلوق سره د ورته والي څخه مو ولې منزه بولم، په دې به تاسو ملامته کوي؟؟؟

او تاسو څه فکر لرئ چې الله پاك به تاسو په دې ملامته کوي چې تاسو يې ولې په ثبوتيه صفتونو ايمان او باور لرو؟؟؟؟

او يا به تاسو په دي ملامته کوي چې تاسو د الله پاك په ټولو هغه څه کې ولې تصديق کړی دی چې هغه پرې د ځان ثناء ويلې ده؟

او تاسو ته به دا وايي چې زما لپاره مو ولې هغه صفتونه ثابتول چې ما خپل ځان لپاره په قرانکريم کې او يا راله خپل پيغمبر ثابت کړي وو؟

نه! په الله قسم چې الله پاك تاسو په دې نه ملامته کوي او نه تاسو ته د دي عقيدي په سمبالولو کې ستونزي راولا ړيږي.

او نه مو الله پاك په دي ملامته کوي چې د هغه د صفتونو د حقيقت او د کيفيت ادراك مو ولې نه دی کړی؟

او ولې مو ورڅخه ډډه کوله؟

او يا مو ولې ورڅخه طمعه قطع کړېوه؟

او يا مو ولې زه په مدرکه کيفيت نه وم پيژندلی؟

مونږ وايو:

که چرته متشدد او لجوج انسان ووايي چې مونږ خو د مخلوق له نزول پرته د

نزول بل هيڅ كومه نوعه نه پيژنو، يا د استواء لكه څنګه چې يې مخلوق كوي بل هيڅ نوعه استواء نه پيژنو، يا د لاس كيفيت لكه څنګه چې مخلوق لري بل هيڅ راز كيفيت نه پيژنو، زمونږ د نه معرفت له كبله كه تاسو مونږ ته د دغي صفتونو معقول كيفيت راوپيژنئ چې عقل يې هم ايجاب كړي او وريكې د مخلوق نه د تنزيه د قواعدو مراعات هم وكړي شي نو ښه به وي.

په ځواب كې ويلاى شو چې:

دا هغه پوښتنه ده چې امام مالك بن انس رحمه الله ورته خپله ځواب ويلى دى چې: د الله پاك د صفتونو د كيفيت څخه پوښتنه كول بدعت دى.

د دغي سره سره بيا هم مونږ وايو:

اى متشدد او بې لارې شوى پوښتونكيه!

هغه الله پاك چې خپل ځان يې د نزول، استواء، يد، سمع، بصر، قدرت، كلام، اراده او د علم په صفتونو موصوف كړى دى، د دغې ذات كيفيت څنګه دي؟

ايا ته دغه كيفيت پيژني؟

هغه به خامخا وايي چې: نا.

مونږ ورته وايو چې د صفت دكيفيت پيژندنه د ذات كيفيت پيژندني پورې متوقف دي، ځكه چې صفتونه د ذات په اختلاف سره تغير او بدلون خوري.

د نموني په توګه وايو، حالانكه الله پاك لره مثالونه نشي بيانيداي، ځكه الله پاك لپاره مثل اعلى دى، كه څه هم د الله لپاره مثالونه نه شي بيانيداى خو ولې د قران كريم د اسلوب له مخې په ځينو كې مانع نشته، مونږ وايو:

علامة ابن القيم رحمه الله وايي:

د (رَأْسٌ) لفظ كه مال، غر او يا هم وادي ته مضاف كړئ نو داسې به وايئ چې: **رَأْسُ الْمَالِ، رَأْسُ الْجَبَلِ، رَأْسُ الْوَادِيْ**.

وګوره چې يوې كلمې د مجرد اضافت له حيثيته څومره بيلابيلې معناګانې

ورکړي خو چې دغه اختلاف په ضعيف او مسکين مخلوق کې محسوس کيداى شي نو ستا په هغه توپير او اختلاف کې څه رايه ده چې د خالق او د مخلوق ترمنځ ده؟؟!!

اى ورنو! په پاى کې يو ځل بيا خپلې خبرې ته ستنيږو، تاسو او خپل ځان ته په تقوى او په لاندني دريو کلماتو د التزام توصيه کوم:

١ خپل رب د مخلوقاتو سره د مشابهت نه پاك کړئ.

٢ تاسو د الله پاك په حق کې د هغه صفتونو مثبتين جوړ شئ چې يا خو يې خپل ځان لپاره په قران کريم کې ثابت کړي دي او يا ورله نبي کريم ﷺ په صحيحو حديثونوکې ثابت کړي وي، د دې ايت د تنزيه په اساس چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾.

٣ د دې ايت په اساس چې ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا﴾ تاسو له دې څخه خپلې طمعې قطعې کړې چې د صفت د کيفيت ادراك به وکړى شئ.

د سلفو صالحينو او د خلفو د مذهب تر منځ کره کتنه

د خيرني پاى د هغه څه په ياد سر ته رسول غواړو چې دوى ورته د سلفو او يا د خلفو مذهب وايي.

دوى وايي: د سلفو مذهب (**اسلم**) ډېر سالم، او د خلفو مذهب محکم دى.

مونږ وايو: دوى خپله د سلفو مذهب د (**اسلم**) په کلمې موصوف کړى دى، او (**اسلم**) د (**السلامة**) نه د مبالغې صيغه ده.

کله چې يو شى په بل تفوق حاصلوي نو له شك او شبهې پرته ترې هغه ډېر محکم او اعلم هم وي.

دوهم: په دې شبه ويوهيږئ چې په تمامو تاويل کونکو باندې د امام شافعي ﷺ دا قول ډېرښه تطبيقيږي چې:

رَامَ نَفْعاً مِنْ غَيْرِ قَصْدٍ   وَمِنَ الْبِرِّ مَا يَهُوْنُ عُقُوْقاً

ژباړه: موخه يې خير رسونه وه خو له قصد پرته ترې د خير پر ځاى شر ورسېد کله ناکله نيک کارونه ازار جوړ شي.

د مقارنې د مزيد وضاحت اړوند دومره ويلاى شوو چې څوك هم د سلفو صالحينو په مذهب وي او د الله پاك دا قول واوري چې ﴿الرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ دغه صفت چې الله پاك ورباندې د ځان مدحه ويلې ده د اوريدو سره سم يې زړه د الله پاك د اجلال، عظمت او لويوالي نه ډك شي او په دې کلك باور ولري چې د الله پاك دغه صفت چې ځان يې پرې موصوف کړى دى، د کمال او جلال نهايه ورباندې دومره تمامه ده چې د مخلوق سره د مشابهت او ورته والي ټول علاقات او روابط له منځه وړي.

ځکه د صفت له ثبوت نه دا نه لازميږي چې د صفت صانع دې هرو مرو د مخلوق سره ورته والى ولري.

دغه صفت ته د اجلال او تعظیم لرني سره صفت په اشرف المعاني تفسیرول په سلفي مؤمن باندې په دغې صفت باور لرل ډېر زیات اسان وي چې د تنزیه په اساس یې هغه هم الله پاك لره داسې ثابت کړي لکه الله پاك چې خپله څنګه د ځان لپاره ثابت کړی دی، نو لومړي خو د تشبیه د ګندګۍ نه پاك صفا پاتې شو او په دوهمه مرتبه کې د الله پاك په صفتونو باندې د تنزیه په بنسټ باور لرونکی او تصدیق کونکی جوړ شي، په دې مرحله کې د تعطیل له ګندګۍ نه سالم او روغ رمټ پاتې شو.

نو دغه انسان د الله پاك د دې قول سره سم چې ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ مناسب د الله پاك په صفتونو ایمان هم راوړ او د مخلوق سره له تمثیل پرته یې د تنزیه لاره هم اختیار کړه.

او په دې کې شك نشته چې دغه انسان له شك او شبهې پرته د سمې سالمې لارې پیروکار دی.

دغه لار ځکه سالمه ده چې د

﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ د ایت په بناء هم د تنزیه له جهته او هم په صفتونو د ایمان لرلو له جهته په کلك بنسټ ولاړه ده.

نو له تعطیل پرته پکې تنزیه ده او له تمثیل پرته پکې ایمان دی.

او په یقین سره چې دغه لاره د ثابتې سلامتۍ لار ده او په قران کریم باندې خالص عمل کول دي.

دا هغه مذهب دي چې دوی یې د سلفو په مذهب نوموي.

اوکوم مذهب ته چې دوي د خلفو مذهب وایي په دې اساس چې دوی د تنزیه د نوم د سیورې لاندې د الله پاك د ټولو صفتونو په نفې قایل دي په دې بهانه چې د مخلوق سره ترې ورته والی لازمېږي.

خو دومره ده چې د دغې تنزیه د محاولې په نتیجه کې دوی په درې مصیبتونو اخته شوي دي چې یو یې له بل څخه لوی اوغټ دی:

١ دوي چې کله د الله پاك دا قول واوري چې ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ﴾ نو ګمان کوي چې د ایت د ظاهر نه د خالق او د مخلوق د استواء ترمنځ مشابهت او

ورته والي لازمېږي، نو دغه صفت چې الله پاك ورباندې ځان په محکم کتاب کې موصوف کړی دی، د هجوم راوړنې سره سره پرې دا دعوه هم وکړې چې ظاهر د ایت نه په استواء کې متبادره معنی د مخلوق سره مشابهت دی.

ګویا دوی الله پاك ته داسې وایې چې: د استواء دغه صفت چې په قرانکریم کې ورباندې تا خپل ځان په اوو ایتونو کې موصوف کړی دی او د خپل ځان ثناء دې پرې ویلې ده د دغه صفت له ثبوت نه ظاهرا تجستوب او ګندګې په ډاګه کېږي او هم ورپکې د مخلوق سره مشابهت دی، دغسې صفتونه تا سره نه ښائیږي.

او پلیته عقیده او ګنده خبرې هغه وې چې خالق په کې د مخلوق په څېر وبلل شي.

﴿سُبۡحَٰنَكَ هَٰذَا بُهۡتَٰنٌ عَظِيمٞ﴾ [سورت نور: ١٦]

په قراني نصوصو تیل متال راوړنه د دغې خلکو لومړی مصیبت دی چې ورباندې اخته شوي دي، په دې دعوه چې د صفت د ثبوت نه په ظاهره کې د خالق او د مخلوق ترمنځ ورته والی او تشبیه منځ ته راځي، د هغوی په دې مصیبت کې اخته کېدو اړوند ستا لپاره همدومره علم او خبرتیا کافي ده.

دا مصیبت چې کله د خلکو په ذهنونو کې ځای پر ځای شو او د تشبیه په ګندګې یې زړونه ککړ شول نو خپله دې ته مجبور شول چې د استواء صفت چې په قرانکریم کې ورباندې اوو ایتونو ظاهراً دلالت کړی دی نفي کړي.

٢ هغه صفت چې الله پاك خپل ځان لپاره ثابت کړی دی، دوی احمقانو د قراني ایتونو او نبوي حدیثونو له دلالت نه بغیر نفي کړ، دا دوهم مصیبت دي چې دوی ورباندې اخته دي.

لومړی خو یې قراني نصوص په هغې معناګانو حمل کړل چې د الله پاك سره هیڅ مناسب نه وو او د هغه محظور په بناء چې دوي یې ګمان کو دغه نصوص د خپل اصل نه هم نفي کړل.

٣ دریم مصیبت چې دوی پرې اخته دي دا دی چې دوی کله هم له الله پاك څخه کوم صفت نفي کړ نو د صفت تفسیر یې په بل داسې صفت کړی دی چې د الله پاك د ذات سره هیڅ مناسب نه دي، په دې معنی چې وحي ته هیڅ استناد نه لري.

سره له دې چې دغه صفت چې دوی ورباندې د الله پاك صفت شرحه کړې دی د مخلوق سره ډېر زيات ورته والی او مشابهت لري.

دوی وايي: (اسْتَوَى) صفت په ظاهره کې د مخلوق د استوی سره مشابهت لري په دغې اساس مونږ د استوی معنی په (استولی) سره کوو.

او د خپل معتقد لپاره يې د شاعر په دې شعر دليل نيولی دی چې:

قَدِ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيفٍ أَوْ دَمٍ مُهْرَاقِ

او دوی په دې هم نه پوهيږي چې هغه استيلاء -د دوی په ګمان- چې الله پاك په عرش کړې ده په عراق باندې يې د بشر بن مروان د استيلاء سره مشابه کړه.

او په صفتونو کې د دې نه بله غټه تشبيه نشته.

نو ايا د يو مسلمان سره دا مناسب دي چې د الله پاك استيلاء -د دوی په ګمان- په عراق باندې د بشربن مروان د استيلاء سره يو شان کړي؟

او په ټولو صفتونو کې د استيلاء صفت بد ترين صفت دی چې د مخلوق سره وريـکي ورته والی ډېر زيات امکان لري.

ځکه د استيلاء په صفت کې د الله پاك تشبيه په خر باندې د خروال د استيلاء سره هم راځي او...

او په دې کې ټول هغه مخلوقات هم داخليږي چې په نورو مخلوقاتو استيلاء او غلبه حاصله کړي او د استيلاء په صفت کې د تشبيه دومره ډېر انواع دي چې د الله پاك پرته يې نور څوك نه پيژني او نه يې څوك شميرلای شي.

دا مقارنه مونږ په نورو ځايونو کې سمه دمه واضحه او مفصله څيړله ده، دلته مو ورته اشارات وکړل.

علم د الله پاك سره دی، هغه زمونږ لپاره کافي او ډېر ښه ذمه وار دی.

وصلى الله وسلم على خيره خلقه محمد و على اله صحبه اجمعين

IslamHouse.com

IslamHousePs IslamHousePs zECqhR IslamHouse.com

islamhouseps

For more details visit
www.GuideToIslam.com

GUIDE TO ISLAM

contact us :Books@guidetoislam.com

GuidetoIslam.org Guidetoislam1 Guidetoislam www.Guidetoislam.com

المكتب التعاوني للدعوة وتوعية الجاليات بالربوة

هاتف: ٠٠٩٦٦١١٤٤٥٤٩٠٠ فاكس: ٠٠٩٦٦١١٤٩٧٠١٢٦ ص ب: ٢٩٤٦٥ الرياض: ١١٤٥٧

ISLAMIC PROPAGATION OFFICE IN RABWAH
P.O.BOX 29465 RIYADH 11457 TEL: +966 11 4454900 FAX: +966 11 4970126

په قراني ایتونوکې د توحید
الاسماء والصفات تحقیق او څېړنه

د کتاب په اړه: منهج ودراسات لآيات الاسماء والصفات، مذکور زیارل شوی کتاب په اصل کې د علامه شنقیطي ﷺ علمي محاضره ده، شیخ ﷺ وربکې تول هغه متمنطقین چې د رب کریم له نومونو او صفتونو څخه یې انکارکړی دی په خپلو قواعدو یې ملزم کړي او رب جلیل ته یې هغه صفتونه ثابت کړي دي چې الله خپله د ځان لپاره ثابت کړي دي او یا هم ورله رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحیحو اوصریحو حدیثونو کې ثابت کړي دي، که څه هم کتاب شامله بڼه لرله خو د اسماؤ او صفاتو اړوند د فایدې د تعمیم په خاطر مې پرې هغه قواعد او ضوابط او اصول اضافه کړل چې د سلفو په فهم استنباط شوي دي، له دې پرسېره مې گمراه ډلې، د هغوی قواعد، مشهور عقاید، د مذهبونو سرخیل او مختلف ادوار هم ذکر کړي دي، او د توان په اندازه مې په پوره تفصیل هغه منطقي او فلسفي عقیدوي اصطلاحات هم تشریح کړي دي چې د دې منحرفینو عقیدوي فساد ترې څرګندیږي لکه (اعراض او ابعاض او ارکان، تسلل او قدم او تمانع...)

IslamHouse.com
مرکز اصول
OsoulCenter